

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı**

**11 EYLÜL TERÖR SALDIRILARI SONRASI TÜRKİYE-RUSYA
İLİŞKİLERİ: STRATEJİK REKABETTEN İŞBİRLİĞİNE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eyvaz ALIŞOV

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. Siret Hürsoy

İZMİR-2007

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum **11 Eylül Terör Saldırıları Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: Stratejik Rekabetten İşbirliğine** adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

İsim-Soyadı: Eyvaz Alışov

İmza:

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve sayılı kararı ile oluşturulan jüri anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi 'nın 'nın başlıklı tezini incelemiş ve adayı/...../..... günü saat 'da süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

ÜYE

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

ÜYE

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

Not: Yüksek Lisans Tezi Savunma Süresi asgari 45 dakika - azami 90 dakikadır.

ÖNSÖZ	1
Kısaltmalar	2
GİRİŞ	4
I. 11 EYLÜL SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ	7
1.1. Türkiye-Rusya İlişkilerine Tarihsel Bakış	7
1.2. 11 Eylül Terör Saldırıları ve Değişen Türkiye-Rusya Politikaları	11
1.2.1. 11 Eylül Saldırıları ve Uluslararası İlişkilerde Değişenler	11
1.2.2. 11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikası	13
1.2.2.1. Türk Dış Politikasında Rusya.....	16
1.2.3. 11 Eylül'ün Rus Dış Politikası Üzerinde Yapmış Olduğu Etkiler.....	19
1.2.3.1. Rus Dış Politikasında Türkiye.....	25
II. AVRASYA'DA STRATEJİK REKABETTEN İŞBİRLİĞİNE	29
2.1. Avrasya'nın Jeopolitik Tanımı	29
2.2. Türkiye'de Avrasyacılık ve Avrasya Politikası.....	32
2.3. Rus Dış Politikasında Avrasya ve Avrasyacılık	34
2.4. İkili İlişkilerde Orta Asya ve Kafkasya.....	37
2.4.1. Orta Asya'da Karşılıklı Çıkarlar ve Rekabetten İşbirliğine	37
2.4.2. Kafkasya	42
2.4.2.1. Kuzey Kafkasya'daki Sorunlar ve Türkiye-Rusya İlişkileri.....	43
2.4.2.2. Güney Kafkasya	47
2.4.2.2.1. Gürcistan	48

2.4.2.2.2. Ermenistan	56
2.4.2.2.3. Azerbaycan	64
2.5. Türkiye-Rusya İlişkilerinde Ortaya Çıkan Diğer Sorunlar	72
2.5.1. Kıbrıs Sorunu	72
2.5.2. Boğazlar Sorunu	74
2.5.3. Diğer Sorunlu Alanlar	76
2.6. Avrasya'da Güvenlik Arayışları ve Türkiye-Rusya İşbirliğinin Kaçınılmazlığı.....	78
2.6.1. Avrasya Bölgesel İşbirliği Projesi.....	78
2.6.2. Terörle Mücadele Alanında İşbirliği	80
2.6.3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)	83
2.6.4. Ekonomi ve Turizm İlişkileri.....	87
2.6.5. Askeri-Teknolojik Alanda İşbirliği Olanakları	91
2.6.6. Türkiye-Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) Üzerine Çıkarımlar.....	94
III. ENERJİ POLİTKALARI VE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ	99
3.1. Türkiye'nin Enerji Politikası ve Var Olan Enerji Kaynakları	99
3.2. Rusya'nın Yenilenen Enerji Politikası.....	103
3.3. Ukrayna Enerji Krizi Sonrası Avrupa-Rusya Enerji Sorunsalı ve Türkiye.....	106
3.3.1. Ukrayna Enerji Krizi ve Krizin Arka Boyutu	106
3.3.2. Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji Boru Hatları Mücadelesi.....	111
SONUÇ	122

HARİTALAR.....	128
Harita: 1, Kafkasya'nın Etnik Yapısı.....	128
Harita: 2, Hazar Denizi'nin Statüsü	129
Harita: 3, Boğazları Devre Dışı Bırakan Boru Hatları.....	130
Harita: 4, Doğal Gaz ve Petrol Boru Hatları	131
KAYNAKLAR.....	132

ÖNSÖZ

Her bir ülke dost veya düşman olsun, karşılıklı ilişkilerde bulunduğu devlet ya da milletler hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Uluslararası ilişkilerde potansiyel güce ulaşmak isteyen her bir devlet çevresiyle ilgilenmek zorundadır. Eğer bir devlet karşısındaki devlete tarihi düşmanlığa dayanan bir düşman gözüyle bakmaya başlarsa bu düşmanlık o devlete kazançtan fazla kayıp getirir. Hatta bazen, düşmanınla dostluk yapmak, “dostunla” düşmanlık yapmaktan daha avantajlı olabilir.

Türkiye-Rusya arasındaki ilişkileri araştırıp, incelediğim zaman bu fikirler aklıma geldi. Ne kadar tehlikeli olsa bile, sanım bu da diplomasinin önemli kurallarından biri olabilir.

Diplomasi aynı zamanda hayatın kendisidir. Bu hayata bana destek olan annem ve babam olmasaydı, ne hayat, ne de diplomasi konusunda anlayışım olabilirdi. Bu konuda bana bu alanı seçmemde yardımcı olan ağabeylerimin de desteği büyüktür. Bu yüzden başta aileme teşekkür ediyorum.

Kendimi bu tezimin ortaya çıkmasında bana yardımcı olan çok sayıda insana borçlu hissediyorum. Bu kişilerin başında hocam ve tez danışmanım olan ve yabancı ülkede tecrübesiz bir öğrencisi olarak bana her bir konuda yardımcı olmaktan sıklıkla Yrd. Doç. Dr. Siret Hürsoy gelmektedir. Aynı zamanda üniversitedeki diğer hocalarıma, bölüm arkadaşlarıma, Rusça kaynakların çevrilmesinde yardım eden ev arkadaşlarıma ve kaynakların bana ulaşmasında yardımını esirgemeyen diğer arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. En son ve en önemli olarak da, iki yıl boyunca bıkmadan beni bekleyen ve her zaman manevi destek olan nişanlıma minnettarlığımı belirtmek isterim. Bu tez saydığım bu insanların desteğine ve dürüstlüğüne bir övgüdür.

Eyvaz Alışov
Bornova, 2007

Kısaltmalar

- AB—Avrupa Birliği
AGİT—Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
APEC—Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu
ASEAN—Güneydoğu Asya Milletler Birliği
AT—Avrupa Topluluğu
AUPŞ—Azerbaycan Uluslararası Petrol Şirketi
BDT—Bağımsız Devletler Topluluğu
BLACKSEAFOR—Karadeniz’de kurulan Deniz Görev Gücü
BM—Birleşmiş Milletler
BOTAŞ—Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş
BN—Bakü- Novorossiskiy Petrol Boru Hattı
BTC—Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
BTE—Bakü-Tiflis-Erzurum Gaz Boru Hattı
DTÖ—Dünya Ticaret Örgütü
EİÖ—Ekonomik İşbirliği Örgütü
EPDK—Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu
GKRY—Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GUAM—Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova’dan oluşan birlik
İKÖ—İslam Konferansı Örgütü
KEİ—Karadeniz Ekonomik İşbirliği Antlaşması
KEİÖ—Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KKTC—Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NATO—Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OAIÖ—Orta Asya İşbirliği Örgütü
OPEC—Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği
RF—Rusya Federasyonu

SSCB—Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ŖİÖ—Ŗanghay İŖbirliđi Örgütü

TBMM—Türkiye Büyük Milet Meclisi

TPAO—Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TSK—Türk Silahlı Kuvvetleri

YEK—Yakıt Enerji Kurumu

GİRİŞ

*“...Eğer Türkiye, Avrasya Hareketi’ne katılırsa, Moskova yolu
Avrupa yolundan daha kısa bir yol olacaktır.
Çok kutuplu dünya karşısında Türkiye ile işbirliğine mahkûmuz...”*
Aleksandr Dugin

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin geniş bir tarihçesi vardır. Uluslararası ilişkiler bağlamında büyük bir öneme sahip olan bu ilişkiler tarih boyu Avrasya’da mevcut olan diğer devletlerin de kaderini etkilemiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri’ne karşı organize edilen uçaklı terör saldırıları, ardından ABD’nin uluslararası terörle mücadele adı altında Afganistan ve Irak’a yaptığı askeri müdahale uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemin temelini atılmasına neden olmuştur. Bu olayın ve burada sayamadığımız birçok gelişmelerin de etkisiyle uluslararası ilişkilerin temel parametreleri değişime uğramıştır. Yapısal nitelikli bu değişim birçok ülkenin yanı sıra, Türkiye ve Rusya’nın da dış politikalarının yeniden şekillenmesine yol açmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler bu değişimden nasibini almış ve her iki ülkede işbirliği şekillerinin araştırılması ve bu alanda yeni ilkelerin belirlenmesi aşamasına girilmiştir.

Türkiye-Rusya ilişkilerinin durumu sadece iki ülke değil, bu ülkelerin sıkı ilişkiler içerisinde buldukları ülkeler açısından da çok büyük önem arz etmektedir. Buldukları coğrafi konumları ve bölge ile tarihi, etnik, kültürel bağları her iki ülkeyi de barış ortamının oluşturulması, barışın korunması, dengeli işbirliğinin kurulması açılarından önemli kılmaktadır. İki ülke arasında ortaya çıkan, enerji, terör, etnik çeşitlilik ve diğer konulardaki sorunların diyalog yoluyla çözülmesi olanakları mevcuttur. Bu sorunlar çözülür ve işbirliği en üst düzeyde gerçekleştirilirse, her iki ülke başta olmakla bölgenin tüm ülkeleri bundan yararlı çıkacaktır.

İki ülke arasındaki ilişkilerin tarihi farklı dönemlerde ve her iki ülkede farklı akademisyenler tarafından araştırma konusu olmuştur. Bu araştırmalarda Türkiye ile

Rusya arasındaki ilişkiler, istisna tutulacak geçici gelişmeler dikkate alınmazsa, genel olarak üç dönemde ele alınmıştır. Bu dönemler, ilişkilerin iyi yönde geliştiği, işbirliğinin arttığı dostluk dönemi; ilişkilerin bozulduğu, gerginleştiği, çıkar çatışmalarının olduğu uyuşmazlık dönemi; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çöküşüyle ortaya çıkan konjoktürel gelişmelerin ve yeni dengelerin ortaya çıktığı ortamlarda, bozulmuş olan ilişkileri düzeltme ve işbirliğini geliştirme girişimleri, kısaca dostluğun yeniden kurulması dönemi olarak belirlenmiştir. Bu araştırmaların çok büyük kısmında ise, çoğu zaman Türk-Rus ilişkilerinin Soğuk Savaşın sona ermesiyle gelişmeye başladığı öne sürülmektedir. Aslında 1960 yıllarına baktığımız zaman bu değerlendirmelerin pek doğru olduğu söylenemez. Nitekim bu tarihten başlayarak ikili ilişkilerde köklü değişiklikler görülmeye başlamış, ekonomik ilişkilerde görülen canlanmalar diğer alanlara da yansımıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra ise aslında iki ülke arasındaki politik ilişkilerde bir anlamda belirsizlik hâkim olmuş ve bu dönem 2001 yılına kadar devam etmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesinden 2001 yılına kadar geçen sürede ikili ilişkilerde ilerleme yaşanmış olmasına rağmen, bu ilerleme politik değil, daha çok ekonomik ve ticari konuları kapsamıştır.

11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin Afganistan operasyonu ile başlayan uluslararası yapılanmaların sonucunda işbirliğine doğru ilerleyen Türkiye-Rusya ilişkileri literatürde pek fazla yer almamaktadır. Bu yüzden bu konunun ele alınması ile belirtilen tarihten sonra iki ülke arasında mevcut olan sorunların diyalog yolu ile çözülmesi imkânlarının incelenmesi, yeni işbirliği olanaklarının ortaya çıkarılması ve her iki ülkenin gelişen işbirliğinden ne türlü avantajlar elde edebileceği konularının araştırılması amaçlanmaktadır.

Konu analiz aşamasında *11 Eylül Terör Saldırıları Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri*, *Avrasya'da Stratejik Rekabetten İşbirliğine* ve *Enerji Politikaları, Türkiye-Rusya İlişkileri* olarak üç bölüm çerçevesinde ele alınmıştır. İlk bölümde Türkiye Kurtuluş Savaşından sonra Türkiye-Rusya ilişkilerinin tarihi özetlenmiş, daha sonra 11 Eylül terör saldırıları sonrası uluslararası ilişkilerde baş gösteren değişiklikler esas alınarak iki ülkenin karşılıklı olumlu yönde değişen politikaları araştırılmıştır. İkinci bölümde Avrasya coğrafyasında bulunan Türkiye ve Rusya'nın Avrasya politikaları merak altına alınmış, iki ülke arasında mevcut olan karşılıklı çıkarlardan kaynaklanan

sorunlu alanlar ve bunların çözüm yolları, terörle mücadele, askeri-teknolojik alanda işbirliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) bünyesinde işbirliği olanakları ve iki ülke arasında ekonomi ve turizm ilişkileri konuları incelenmiştir. Son bölümde ise iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir yer tutan enerji politikaları ve Ukrayna enerji krizinden sonra enerji boru hatları mücadeleleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmada tarafsızlığı sağlamak amacıyla Rusça, Türkçe, Azeri Türkçesi ve İngilizce olmak üzere çok sayıda kaynaktan yararlanılmıştır. Çoğunluğu Rusça ve Türkçe olan kaynaklar anlaşmalar, protokoller ve yetkili organlar tarafından yapılan açıklamalardan oluşan resmi kaynaklar, iki ülke dışişleri bakanlıkları ve devlet başkanlıklarının internet sitesinde yayınlanan bilgi ve belgeler, Türk-Rus ilişkilerini konu alan kitaplar, araştırmalar, konunun uzmanı kişilerin çalışmaları ve makaleleri, iki ülke basınında çıkan yazılar olmak üzere farklı kategorilere ayrılarak incelenmiş ve karşılaştırma yapılarak analiz edilmiştir.

BÖLÜM: I

I. 11 EYLÜL SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

1.1. TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE TARİHSEL BAKIŞ

Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) ile Rusya Federasyonu (RF) arasındaki ilişkilerin beklenen düzeyde olmaması, ilişkilerin derinleştirilememesinin asıl nedenlerini araştırmayı ve iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini sağlayacak politikaların tespitini gerekli kılmaktadır. Özellikle tek kutuplu günümüz dünyasında Avrasya coğrafyasında önemli güç odakları olan Türkiye ve Rusya arasında engelleyici rekabet ve mücadele yerine işbirliği ve ortaklık temeline dayanan ilişkilerin geliştirilmesine bugün düne göre daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Bugünü iyi değerlendirmek ve yarının sağlıklı ilişkilerini oluşturabilmek için tarihsel gelişmelere kısaca bakmakta yarar vardır.

Türk-Rus ilişkileri 1492 yılından başlayan 515 yıllık resmi tarihsel geçmişe sahiptir.¹ Bu ilişkilerin Osmanlı-Rusya sürecinde, 50 yılı savaşla geçen bir dönemde, iki ülke arasında Kafkaslardan Balkanlara uzanan çizgide ciddi bir rekabet yaşanmıştır. Osmanlı, Rusya İmparatorluğunu kendisini parçalamak için çaba gösteren, Kafkaslarda, Balkanlarda ve Boğazlarda rekabet ve çatışma halinde olduğu ülke olarak telakki ederken, Rusya da Osmanlı'yı Ortodoksluğun kutsal kenti *Tsargrad*'ı (İstanbul'u) işgal eden ülke ve "Avrupa'nın hasta adamı" olarak görmüştür. Her iki devlet 1900'lerin ilk çeyreğinde birinci dünya savaşının zıt kutupları içerisinde yer almış bir birine karşı savaşmışlardır.

¹ "Türkiye ile Rusya arasındaki resmi ve ekonomik ilişkilerin başlangıcı 1492 yılında Moskova Prensinin, Sultan II. Beyazıt'a yazmış olduğu bir mektupla başladı. Söz konusu mektupta Prens, Sultandan Karadeniz'de seyretmekte olan Rus ticaret gemilerinin çeşitli nedenlerle karşılaştıkları güçlüklerin önlenmesi konusunda müzakere olunması, yani yardım edilmesi, destek verilmesi ricasıydı." Nazim CAFERSOY, *Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı*, Ankara: ASAM Yayınevi, (20–22 Ocak, 2003), s. 63

Rusya'da Bolşeviklerin iktidara gelmesi ve Türkiye'de de Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde yeni bir devlet kurulması döneminde (1921–1939) taraflar arasında yeni bir ilişki süreci başlamıştır. Bu dönemde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)-Türkiye Cumhuriyeti ilişkileri biçimde gelişen süreçte birkaç değişik dönemden bahsedebiliriz: İlişkilerin ilk dönemi (1921–1945) iyi komşuluk ilişkileri dönemi ve ikinci dönem (1945–1953) ise Sovyetlerin saldırgan Orta Doğu politikasının hedefindeki iki ana ülkeden (diğeri İran) biri olan Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kampında yer almasını kapsayan ve Stalin'in ölümüyle sona eren dönemdir.²

Stalin'in ölümünden sonra SSCB, politikasında yaptığı değişiklikle birlikte Türkiye ile ilişkilerini geliştirme yoluna girmiştir. SSCB Stalin döneminde daha da abartılı hale gelmiş *zor kullanma yoluyla genişleme ve nüfuzunu artırma* politikasından vazgeçmiş ve *barış içinde bir arada yaşama* yaklaşımını benimseyerek, ekonomik rekabet ve her ulusun egemenliğine saygı göstereceği bir dış politika benimsemiştir.³ Bu politika değişikliğinin olumlu bir gelişmesi olarak SSCB Hükümeti 30 Mayıs 1953 tarihinde yaptığı açıklamada Türkiye'den toprak talebinde bulunmaktan vazgeçtiğini, Montrö Sözleşmesi'nin değişmesi ve Boğazların ortak savunması hakkındaki görüşlerini değiştirdiğini beyan etmiştir.⁴ Bununla birlikte bu beyanda Sovyet Rusya'nın Boğazlar açısından güvenliğinin, iki ülke için de kabule şayan şartlarda sağlanmasının mümkün olduğunu belirtmesiyle Boğazların Rusya güvenliği açısından önemli olduğunun altını çizmiş ve dolayısıyla konunun gündemde tutulacağı mesajını vermiştir.⁵

SSCB taleplerinden vazgeçtiğini beyan ettikten sonra Türkiye ile iyi komşuluk ilişkilerini kurmak ve geliştirmek istediğini 1955 yılında çeşitli vesilelerle birçok kez tekrar etmiştir. Türkiye bu girişimlere karşılık verdiği yanıtlarda SSCB'nin politikasının fiilen değiştiğine dair ortada inandırıcı deliller bulunmadığını belirtmiş, ihtiyatlı

²Nazim CAFERSOY, *Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı*, s. 7

³Oleg KASIMOV, *Çego jdyot Ankara ot Vladimira Putina?*, (Ankara Vladimir Putin'den ne bekliyor?), Press İnternet gazetesi, 01 Nisan 2004 <<http://press.try.md/view.php?id=45285&iddb=Main>>, (31.03.2007)

⁴Türkiye-Rusya, <http://www.rusya.ru/tur/index/turkiye_rusya_iliskileri>, (19 Kasım, 2005)

⁵Enver HASANOĞLU, *Yeniden Biçimlenen Dünyada Türkiye-Rusya İlişkileri*, ASOMEDYA, (Şubat 2005), s. 9

davranmaya özen göstermiştir. NATO'ya katılmasının bir sonucu olarak Türkiye, NATO'nun ortaklaşa alınan kararlarına paralel bir politika yürüttüğünü daha net ifadelerle açıklamaya başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye güvenliğini NATO ortak güvenliğinin ayrılmaz bir parçası olarak görmüş ve SSCB'ye karşı bir blok politikası gütmeye başlamıştır.⁶ Moskova 1960 yılında Türkiye'deki askeri darbeyi Ankara ile ilişkilerini yeniden geliştirmek için yeni bir fırsat olarak görmüş ve gönderilen mesajlarda, SSCB'nin Türkiye ile ilişkilerini Atatürk-Lenin dönemindeki düzeye yükseltme arzusunda olduğunu ifade etmekle kalmamış, ekonomik yardım önerilerini de yenilemiştir. Moskova'nın bu tavrındaki değişikliğe Ankara'daki yeni rejimin eskisinden daha bağımsız bir dış politika izleyebileceği ve belki de NATO ülkeleriyle bağlarını bir ölçüde de olsa gevşetebileceği düşüncesi ve umudu neden olmuştur.

1960'lı yılların başlarından itibaren tehdit algılamaları giderek azalmış ve ilişkilerdeki iyileşme döneminde üst düzeyde çok sayıda siyasi, teknik ve askeri ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretlerde yapılan görüşmeler sonucunda, iki ülke arasındaki ilişkileri düzenleyen iki önemli belge imzalanmıştır. Bu belgelerden biri, Brejnev'in Komünist Partisi Birinci Sekreteri olarak SSCB'ye hâkim olduğu bir dönemde sembolik bir görev olan Yüksek Sovyet Başkanı Nikolay Podgorni'nin 1972 yılındaki ziyaretinde imzalanan "*İlkeler Deklarasyonu*"dur.⁷ Bu Deklarasyon'da iki ülke arasındaki ilişkilerin dayandığı temel ilkeler ise şunlardır: Karşılıklı toprak bütünlüğü, egemenlik ve bağımsızlığa saygı, Kıbrıs meselesinde ise uluslararası antlaşmalardan doğan yükümlülüklere uyulması Türkiye açısından en önemli iki temel konularındandır.

İkinci önemli belge de zamanın T.C. Başbakanı Bülent Ecevit'in 1978'in Haziran ayında gerçekleştirdiği Moskova ziyareti sırasında imzalanan "*İyi Komşuluk ve Dostça İşbirliği İlkeleri Siyasal Belgesi*"dir.⁸ Ekonomik işbirliği ilkelerini de içeren ikinci belge gerçekte birinci Belge'nin genişletilmiş şekli olarak değerlendirilmektedir.

Karşılıklı ticaret anlaşmaları ile devam eden ilişkilerdeki iyileşme ve işbirliği süreci SSCB'nin dağıldığı 1991 yılına kadar sürmüştür. SSCB'nin yıkılmasıyla sona eren Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistem yeniden yapılanma sürecine girmiştir.

⁶ Enver HASANOĞLU, *Yeniden Biçimlenen Dünyada Türkiye-Rusya İlişkileri*, s.11

⁷ Vladimir I. DANILOV, *Some Features of Russian-Turkish Relations*, Journal of International Affairs, Vol. - VI Num.4 (December 2001- February 2002), s.7

⁸ Ibid. s. 7-8

İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi tüm devletlerin dış politikasını etkilemiştir. Ancak, SSCB ve Türkiye arasındaki güvensizlik ve korku Soğuk Savaş dönemi boyunca karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi önünde en büyük sorun olarak kalmıştır.

SSCB'nin dağılmasıyla Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminin dost-düşman terminolojisiyle tanımlanan "kuzeydeki büyük komşu sorunu"⁹ ve düşman algısı büyük ölçüde sona erdi. Bu durum Türkiye ve RF arasında işbirliği ve uyumun baskın olduğu bir ilişki sistematiği garanti etmese de, ortak coğrafi sınırların ortadan kalkmasıyla askeri güvenlik anlamda önemli ölçüde bir rahatlama yaşandı. Öte yandan, o zamana kadar dünya ile özellikle de, Batı ile ilişkilerinde jeopolitik önemini vurgulamak için Sovyet Rusya ile sınırdaşlığını öne çıkaran Ankara, Sovyetlerin çöküşünden sonra Batı nezdinde müttefik olarak önemi azaldı mı endişesini bir süre yaşadysa da, kısa sürede kendisini SSCB'nin yıkılışı ve Körfez savaşı sonrasında Kafkasya, Balkanlar ve Orta Doğu gibi istikrarsızlık bölgeleri ortasında bir istikrar merkezi olarak görmeye, göstermeye ve Batı tarafından da, bu şekilde görülmeye başladı.¹⁰

SSCB'nin dağılma trendine girdiği 1989 yılından 1993'te Rusya'nın "yakın çevre"¹¹ politikasını benimsemesine kadar geçen süre içerisinde Türkiye-Rusya ilişkilerinde belirsizlik hâkim sürse bile, daha sonra pozitif bir ilişki gözlemlendi. Batı ile iyi ilişkiler kurmak isteyen; liberal ekonomiyi benimsemiş yoluna giren RF'ye karşı Türkiye, azalan güvenlik endişesi ile birlikte ekonomik ilişkilerde potansiyel ortak gözüyle bakmaya başladı.

Rusya'nın 1992'de planlayıp Kasım 1993'te yürürlüğe koyduğu "yakın çevre" politikasını benimseyip, ülkenin savunulacak sınırlarının eski Sovyet sınırlarından başladığını ilan etmesinden itibaren, Türkiye'nin kültür, dil ve din birliği bulunduğu Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Azerbaycan'a yönelik politikaları iki ülke arasında

⁹ Baskın ORAN, *Türkiye'nin "Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu" Nedir? Türk-Sovyet İlişkileri 1939-70*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXV, 1970, 18-47

¹⁰ Sabri SAYARI, *Turkey, the Caucasus and Central Asia*, Ali BANUAZİZİ and Myron WEİNER, *The New Geopolitics of Central Asia and Its Borderlands*, (London: İ.B. Tauris & Co.,Ltd.,1994), s.175

¹¹ "RF'nin Monroe doktrini" olarak adlandırılan bu politika, eski SSCB topraklarının RF'nin ekonomi ve güvenlik açılarından yaşamsal çıkar alanı olduğunu ileri sürerek buralardaki gelişmeleri denetlemeyi öngörüyordu. Bu politikanın önemli belgelerinden biri de Askeri Doktrin oldu. Bu belgeyle RF ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) güvenliğinin sağlamak için gerektiğinde ülke dışında da RF askerlerinin konuşlanabileceği kabul edildi. Güvenlik için gerekli finansmanın sağlanmasında silah satışına öncelik verilmesi kararlaştırıldı. Bkz: Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt: II* (1980-2001), İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.542

sürtüşme alanı olarak öne çıkmıştır. Moskova'nın yakın çevre politikasıyla eş zamanlı olarak Türkiye'nin yeni Türk Cumhuriyetlerine yönelik olarak sahiplendirici ve liderlik öngören tutumu, kısa sürede tarafları bu bölgelerde ciddi bir rekabete sürüklemiştir.

Rusya'da yeniden yapılanma ve değişim sürecinin yaşandığı Boris Yeltsin döneminde (1992–2000), ciddi bir potansiyel bulunmasına rağmen Türkiye-Rusya ilişkileri pek gelişmemiştir. Yeltsin'den sonra 2000 yılında seçim ile RF Başkanı seçilen Putin de başlangıçta uyguladığı politika nedeniyle Türkiye ile ilişkileri fazla yakın olmamıştır. Ancak 11 Eylül 2001 terör saldırısından sonra dünyada değişen koşullar, Türkiye ile Rusya'nın ilişkilerinin gelişmesine de zemin hazırlamıştır.

1.2. 11 EYLÜL TERÖR SALDIRILARI VE DEĞİŞEN TÜRKİYE-RUSYA POLİTİKALARI

1.2.1. 11 Eylül Saldırıları ve Uluslararası İlişkilerde Değişenler

11 Eylül 2001'de ABD dünya tarihinin en şiddetli terör saldırılarına uğramıştır. ABD bu olayı, NATO'nun Kasım 1990'daki Roma Toplantısı'nda da ortaya konan “yeni tehdit”¹² algılamaları bağlamında, kendi devletine yönelmiş bir savaş olarak değerlendirmiş ve harekete geçmiştir.¹³ George W. Bush idaresindeki ABD yönetimi, 11 Eylül sonrası ortamda Afganistan ve Irak başta olmak üzere Büyük Ortadoğu kapsamında değerlendirilen Kuzey Afrika'dan Afganistan'a, Kafkaslar ve Orta Asya'dan Suudi Arabistan'a kadar uzanan coğrafyayı, ABD'ye ve tüm “demokratik”

¹² “Yeni Tehdit Anlayışı”, Varşova Paktının çöküşünden sonra iki kutuplu uluslararası düzenin ortadan kalkması, Doğu Paktı'na karşı yaratılmış olan NATO'nun 1990'ların başında tehdit anlayışını değişikliğe uğratmasına neden olmuştur. Uluslararası yeni düzende artık uluslararası terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, siyasi, dini ve etnik milliyetçilik gibi tehlikelerin ortaya çıkmaya başlaması NATO'ya yeni görev ve görev alanları oluşturmuştur. Bkz: Anatoliy TEREŇTİYEV, *Kontury Novogo Miroporyadka*, (Yeni Dünya Düzeninin Çizgileri), *Noviy Mirovoy Poryadok: SShA ili Yevropeyskoye miroostroystvo*, (Yeni Dünya Düzeni: ABD veya Avrupa düzenlemesi), MEiMO, No 7, 2003. s. 35–49

¹³ Bkz. Katharine SEELYE and Elisabeth BUMİLLER, *After the Attacks: The President; Bush Labels Aerial Terrorist Attacks, “Acts of War”*, <<http://select.nytimes.com/gst/abstract.html?res=F50E11FD3B5C0C708DDDA00894D9404482>>, s.16, (13.10.2006)

ülkelere yönelik ciddi güvenlik tehditlerinin ortaya çıktığı geniş bir bölge olarak tüm dünyaya beyan etmiştir.¹⁴ Bu coğrafya'nın askeri anlamda "elden geçirilmesi", Amerika ve müttefikleri açısından dünyanın güvenle yaşanabilir bir alan olması yönündeki en önemli adım olarak ortaya konmuştur.¹⁵ ABD, bu bölgeden kaynaklanabilecek olan tehlikeleri önlemek için de önce "şer eksenini"¹⁶ olarak tabir edilen ülkelerden terörist güçlerin saklandığı Afganistan'a, sonra da bu güçlere destek veren Irak'a yönelik operasyonlarını başlatmıştır. 11 Eylül terörist saldırılarından sonra Afganistan'a ve ardından da BM Güvenlik Konseyi kararını beklemeden Irak'a yapılan önleyici müdahaleler üzerinde uluslararası bir mutabakat sağlanamamış "uluslararası terörizmle" mücadele boyutunu aşarak uluslararası ilişkilerde terörle mücadele adı altında yeniden yapılanma sürecine dönüşmüştür.¹⁷ ABD II. Körfez Savaşı'nı bu bağlamda gerçekleştirirken, bu hareketin meşruluğu her zaman tartışmalı olmuştur ve uluslararası desteği aldığı da söylemek zordur. Bu operasyonlar, çeşitli devletler tarafından ABD'nin tek kutuplu dünya düzeni kurma istekleri gibi yorumlanmış, bu konuda bazı devletler tarafından ABD'ye verilen destek¹⁸ belirli oranda kısıtlanmıştır.

¹⁴ Kostas IFANTIS ve Theodoros TSAKIRIS, *US-Russian Relations:*

Intrnational and Regional Security Trajectories, PERCEPTIONS, Autumn, 2005, s. 27-29

¹⁵ Enver HASANOĞLU, *Yeniden Biçimlenen Dünyada Türkiye-Rusya İlişkileri*, s.15

¹⁶ "Şer Eksenini" kavramı Bush'un konuşma metni yazarı David Frum tarafından, İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya-İtalya-Tyskland çizgisinden ve Ronald Reagan'ın SSCB için kullandığı Kötülük İmparatorluğu (Evil Empire) tanımından esinlenilerek oluşturulmuş ve teröre karşı başlatılan savaşta Kuzey Kore, İran, Irak gibi ülkeler için kullanılmaya başlanmıştır. Bkz. Arif KESKİN, *İran'ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar*, <<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=2&yazi=77>>, (25.01.2005)

¹⁷ J.I. ROSS and R.R. MILLER, *The Effects of Oppositional Political Terrorism, Five Actors Based Model*, Low Intensity Conflict & Law Enforcement, Vol. 6, No.3, Sonbahar, 2002, s. 76-107

¹⁸ Son ABD-İran anlaşmazlığında Rusya, Fransa, Almanya'nın tutumu hiç de Irak operasyonunda verilen desteği anımsatmıyor. Bkz: Bilgehan ALAGÖZ, *Değişen Orta Doğu Kavramı ve İran*, Edit: Atilla SANDIKLI ve Kenan DAĞCI, *Büyük Orta Doğu Projesi: Yeni Oluşmlar ve Değişen Dengeler*, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006, s. 267-281

1.2.2. 11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikası

Türkiye, stratejik konumu nedeniyle, küreselleşme ekseninde cereyan eden gelişmelerden kendi isteği dışında etkilenmekte ve hem ülke içinde hem de uluslararası alanda bir kısım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.¹⁹

Bu çerçevede, SSCB'nin dağılması ve ardından 11 Eylül süreci, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Orta Asya gibi dünyanın en karmaşık bölgelerinde Türkiye'nin güvenlik ve dış politikalarını etkileyen değişkenleri de çoğaltmıştır. Soğuk Savaş düzeninin en önemli ülkelerinden biri olarak Türkiye, geline aşamada küreselleşme sürecinde de dünya dengeleri açısından stratejik önemi giderek artan bir ülke olarak önemini korumaya devam etmektedir.

Türk dış politikasını incelediğimiz zaman aşağıdaki temel dış politika öncelikleri karşımıza çıkmaktadır:²⁰

- Türkiye'nin devlet bağımsızlığı ve arazi bütünlüğünün korunması ve bu çerçevede Kıbrıs ve Ege sorunlarının çözüme kavuşması.
- Uluslararası örgütlere entegrasyon ve bu örgütlerle işbirliğinin genişlendirilmesi. Bu çerçevede Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik Türk dış politikası temel taşlarının en önemlilerindedir.
- Komşu ülkelerle iyi ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi. Son yıllarda Türkiye'nin komşu Suriye, İran, Yunanistan'la ilişkilerini normalleştirilmesi ve Rusya ile işbirliği yönünde adımlar atılması önemli gelişmelerdir. Diğer yandan, Türkiye'nin Ermenistan politikasında yumuşamaya gitmesine rağmen bu ülkenin barışmaz tavrı ve sık sık "ermen soykırımı" iddialarıyla Türkiye'ye baskı yapması ikili ilişkilerin iyileşmesine engel olmaktadır.
- Orta Asya ve Kafkaslarda Türkiye'nin etki alanının genişlendirilmesi ve Kafkaslarda bulunan sorunların çözümüne katkıda bulunulması.

¹⁹ Gareth M. WINROW, *Turkey's Changing Regional Role and its Implications*, Paper presented at the conference titled, *Europeanization and Transformation: Turkey in the Post-Helsinki Era*, İstanbul: Koç University, 2-3 December 2005, s. 1-2

²⁰ Bkz: Idris BAL, *Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era*, Boca Raton: Brown Walker Pres, 2004

- Uluslararası hukuk çerçevesinde ve BM'nin prensiplerine dayanarak tüm dünya ülkeleriyle barışçıl ve işbirlikçi ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi.
- Türkiye'nin politik, ekonomik sosyal ve kültürel alanlarının gelişimini sağlamak amacıyla tüm imkânların kullanılması.
- Tüm dünyada barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunulması.

Soğuk Savaş sonrası ve ardından gelen 11 Eylül sürecinde, Türk dış politikasında aşağıdaki seçeneklerin yer aldığını görmekteyiz:²¹

Avrupa Seçeneği: Türkiye Avrupa ile olan bağlarını güçlendirme çabasıdır. AB üyeliği Türkiye için birincil öncelik olabilir ve Türkiye bu amacına ulaşmak için daha fazla gayret göstermelidir. Buna rağmen bu seçenek pek çok sorunu da kendi içerisinde barındırmaktadır. İlk olarak, Avrupa'da Türkiye'nin üyeliği ile ilgili farklı yaklaşımlar vardır. İkincisi, tam üyelik için Türkiye'nin önünde yapması gereken daha pek çok ödev var iken, bir de kronikleşmiş ve çözümüne farklı açılardan bakılan Kıbrıs ve Kürt meseleleri bulunmaktadır. Son gelişme olarak 2006 yılının sonlarından itibaren Türkiye'nin AB üyeliği müzakerelerinin askıya alınması Türkiye'nin bu yönde yapması gereken daha çok şeyin bulunduğu altını çizmektedir.

Avrasya seçeneği: Bu seçenekte Türkiye, Orta Asya, Kafkasya, Balkan devletleriyle eş zamanlı olarak Rusya'yla da ilişkilerini iyileştirmek istemektedir.²² Yeniden yapılanmış bir Avrasya stratejisi ile Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik dış politika arasında kurulacak tutarlı ve uzun dönemli bir ilişki Türkiye'nin küresel etkinliği için önemli bir altyapı oluşturabilir.

Bu çerçevede, Türkiye'nin bölgede jeopolitik yeri ve çıkarları şu başlıklar altında tanımlanabilir:

1. Avrasya'da oluşan yeni dengeler, Sovyet Bloku'nun çökmesi, Türkiye'ye hem ulusal hem de dinsel anlamda yakınlık duyduğu Orta Asya

²¹ Mehmet SEFETTİN EROL, *11 Eylül: Türk Dış Politikasında Mecra Arayışları ve Orta Asya-Kafkasya Boyutu*, Avrasya Dosyası, İlkbahar 2004, Cilt: 10, Sayı: 1, s.50-51

²² Ahmet DAVUDOĞLU, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, (2001), s.499

Cumhuriyetlerine karşı ciddi sorumluluklar yükleme fırsatını vermiştir. Çarlık Rusya'sı ve SSCB'nin önemli mevkilerinden olan Orta Asya ve Kafkasya, şu an bu gücün fiili otoritesi altında değildir.²³ Başka bir deyişle, Türkiye, kendisine sayısız fırsat sunabilecek bu stratejik bölgeyle doğrudan bağlantı kurabilecek bir fırsatlar yumağıyla karşı karşıyadır. Ancak Türkiye'nin Orta Asya politikası hazırlıksız ve plansız olduğu için, yeni tehdit algılanmalarının (Pantürkizm ideolojisi) oluşmasına neden olmuştur.²⁴ Bu yüzden bölge politikalarının oluşturulması ve uygulanması zamanı bu hususların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Türkiye'nin başlıca amacı alternatif politikalarla Rusya ile ilişkileri bozmadan bölge ülkeleriyle ilişkilerini sürdürmektir.

3. Soğuk Savaş yıllarında büyük tehdit olarak algılanan SSCB'nin çöküşüyle iki ülke sınırları arasında bir tampon alanının oluşması, özellikle *mesafenin* jeopolitik değerlendirmelerdeki önemi ve Sovyet komünizminin etki kabiliyetini kaybetmiş ideolojik etkisi düşünüldüğünde, Türkiye açısından belirli bir rahatlama sağlanmıştır.²⁵ Öte yandan, SSCB'nin varisi olan RF'nin dış politikasını yenilemesi ve Türkiye politikasında tutumunu yumuşatması²⁶ Türkiye için avantaj olarak düşünülebilir. Diğer bir taraftan, 1990'lı yıllara baktığımızda, Türkiye'nin komşu Suriye, İran, Yunanistan ile de ilişkilerinin sorunlu olduğunu görüyoruz. Oysa 2000'li yıllardan itibaren bu ülkelerle de ilişkilerin normalleştirilmesi Türkiye'nin artık komşu ülkelere daha çok önem verdiğini kanıtlamaktadır.²⁷ Avrasya coğrafyasında önemli bir aktör olarak Rusya ile de bağların güçlendirilmesi Ankara'nın dış politikasının önemli bir amacıdır.

4. Bölge Orta Doğu enerji kaynaklarına alternatif nitelikli petrol rezervleri ile dünya enerji politikalarında dikkate alınması gereken bir sahadır.

²³ Mehmet SEFETTİN EROL, *11 Eylül: Türk Dış Politikasında Mecra Arayışları ve Orta Asya-Kafkasya Boyutu*, s.48

²⁴ Esmer ALPARSLAN, *Türkiye'nin Orta Asya Politikası Yok*, <<http://www.voanews.com/turkish/archive/2005-07/2005-07-09-voa5.cfm>>, (09.12.2005)

²⁵ Kamer KASIM, *Turkey's Foreign Policy Towards The Russian Federation*, The Journal of Turkish Weekly, 13 Ekim 2004, s. 17

²⁶ Bkz: Bölüm: 1.2.3. ve 1.2.3.1.

²⁷ Soner CAGAPTAY and Nazli GENCSOY, *Improving Turkish-Russian Relations: Turkey's New Foreign Policy and Its Implications for the United States*, <<http://www.washingtoninstitute.org/print.php?template=C05&CID=2219>>, 12.01.2005, (23.04.2007)

Türkiye, Hazar Havzası enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara açılmış olması sonucunda üretim ve özellikle dağıtımından pay alma fırsatını yakalamıştır.²⁸ Türkiye artık Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın (BTC) gerçekleşmesinden sonra Doğu ve Batı arasında enerji koridorunda anahtar ülke olmuştur. Bundan sonraki aşamada Türkiye'nin karşısında duran en önemli görevlerden biri, Karadeniz ve Aralık Denizi arasında Kuzey-Güney enerji koridoru rolünü üstlenmektir.²⁹ Bunun için de Türkiye gereken adımları atmaktadır.

ABD ile Stratejik İşbirliği: Türkiye'nin dış politikasında ABD önemli bir yer işgal etmektedir. Ancak, 11 Eylül Saldırıları sonrası Türkiye ABD'den belediklerini alamadığı için ikili ilişkilerde zaman-zaman gerginlikler de yaşanmaktadır. Türkiye ABD ile de ilişkilerini sıkılaştırarak, geniş tabanlı stratejik işbirliği arayışındadır.

Çok Boyutlu Politika: Bu seçenekte Türkiye daha çok milli çıkarlarına dayanan çok boyutlu bir politika izleyebilir. Yani, yukarıda belirtilen politika seçeneklerini bir arada kullanarak stratejik ülke olmanın avantajlarından yararlanabilir. Ancak bu seçeneğin de olumsuz yönü, Türkiye'nin kaynaklarını çok zorlayabilecek ve bir kriz esnasında Türkiye'yi yalnız bırakabilecek olmasıdır.³⁰ Türkiye sorunlu ve istikrarsız bir coğrafyada olduğundan bu tehlike her zaman mevcuttur.

1.2.2.1. Türk Dış Politikasında Rusya

11 Eylül Terör saldırıları sonrasında uluslararası sistemde oluşan yeni yapılanmalarla beraber Türkiye'nin Rusya politikasında da yeni bir döneme girilmiştir. 2002 Kasım ayında Türkiye'de yönetime gelen Recep Tayyip Erdoğan Hükümeti,

²⁸ Mehmet SEFETTİN EROL, 11 Eylül: *Türk Dış Politikasında Mecra Arayışları ve Orta Asya-Kafkasya Boyutu*, s.48-52

²⁹ Soner CAGAPTAY and Nazli GENCSOY, *Improving Turkish-Russian Relations: Turkey's New Foreign Policy and Its Implications for the United States*, <<http://www.washingtoninstitute.org/print.php?template=C05&CID=2219>>, (23.04.2007)

³⁰ Mehmet SEFETTİN EROL, 11 Eylül: *Türk Dış Politikasında Mecra Arayışları ve Orta Asya-Kafkasya Boyutu*, s.50

“Komşu ve Çevre Ülkeler Politikası”na dış siyasetinde önemli bir yer vererek komşu ülkelerle ilişkilerin iyileştirme politikasının mantıksal bir devamı olarak Rusya’ya özel bir önem atfetmeye başlamıştır.³¹ Türk-Rus ekonomik ilişkilerinin, siyasi ilişkilerin gerisinde kalmasının sorunlarını yaşayan Türkiye, başta RF olmak üzere bölge ülkeleriyle işbirliği amacı güden bir dizi atak başlatmıştır. Türkiye'nin Rusya politikasında aşağıdaki önemi hususlar vardır:

- Jeopolitik konumuna göre Rusya, Türkiye açısından da çok önemli bir ülkedir. BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi, nükleer ve füze teknolojisine sahip ve G8 üyesi olan Rusya'yla işbirliğinin geliştirilmesinin Türkiye'nin Avrasya'da önemli bir aktör haline gelmesine çok büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla beraber, Rusya geleceğin enerji devi olarak kabul edilmektedir. Bu ülkenin kanıtlanmış petrol rezervi dünya petrol rezervinin %6,1 (72,3 milyar varil), doğal gaz rezervi ise %26,7 (48 trilyon m³) olan oranıyla dünya ikincisidir.³²
- Tarihsel olarak, Türk-Rus ilişkilerinin her iki devletin de Batıyla olan ilişkilerinin güçlü etkisi altında olduğunu görüyoruz. Diğer bir ifadeyle, ilişkilerin iyi veya kötü olması her ikisinin de Batıyla ilişkilerinin sonucu olarak ortaya çıkıyor.³³ Bu arada, her iki devletin de 2001 yılı sonrasında uluslararası düzeyde gelişen olaylara karşı tutumlarının hemen-hemen paralel olduğu görülmektedir.³⁴ 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra ABD'nin başlattığı Afganistan ve sonrasında Irak operasyonlarında Türkiye'nin tutumuna bakacak olursak, operasyonların ilk başlardan itibaren, yani Afganistan operasyonunda

³¹ Sinan OĞAN, *11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Rusya*, İstanbul: TASAM Yayınları, 2006, s.187

³² Necdet PAMİR, *The Russia—Ukraine Gas Crisis*, Energy (In)Security and The Most Recent Lesson, Ankara: Center for Eurasian Strategic Studies, 2006, s.8

³³ İhsan ÇOMAK, *Başbakan'ın Soçi Ziyareti Bağlamında: Türk-Rus Yakınlaşmasının Genel Analizi*, <<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1>> (20.09.2005)

³⁴ Türkiye ve Rusya kendi bölgeleriyle ilgili görüşlerinde tam bir mutabakat içindedirler. Ankara ve Moskova, ABD'nin İran, Irak ve Suriye'ye ilişkin tutumları konusunda aynı endişeleri paylaşmaktadırlar. İki taraf ta İsrail-Filistin çatışması, Irak'ın toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin korunması gerektiği, Kafkasya'da istikrarın sürdürülmesi ve Karadeniz'in güvenliğinin kıyıdaş devletler tarafından sağlanması konularında her açıdan hemfikirler. Bkz. Suat KINIKOĞLU, *Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi*, Avrasya Dosyası, Cilt: 12, Sayı: 1, 2006, s.101; İgor TORBAKOV, *Rossiya i Turçiya vıxodyat na noviy uroven otnoşeniy v Sfere Bezopasnosti i Torgovli*, (Rusya ve Türkiye Güvenlik ve Ticari İlişkilerde Yeni Kademe), EURASIANET, <<http://www.eurasianet.org/russian/departments/insight/articles/eav090808ru.shtml>>, (07.08.2006)

Rusya'nın yanı sıra Türkiye'nin de terörle mücadelede ABD'ye destek verdiğini görmüş oluruz. Fakat Irak operasyonunda durum farklıdır. Nitekim 1 Mart 2003 Türkiye Büyük Milet Meclisi'nde (TBMM) çıkan kararla ABD'nin Türkiye üzerinden Irak'a operasyon düzenlemesine hayır denmesi ve bu operasyonlara Türkiye'nin olumsuz bakmasına rağmen gerçekleşmesi, Türkiye-ABD ilişkilerinde büyük bir sorun olarak ortaya çıktı. Sonraki gelişmelerde de, ABD'nin Irakta uyguladığı politika konusunda sık-sık iki ülke arasında anlaşmazlıklar yaşanmaya başladı.³⁵ Bütün bu olaylar Türkiye-ABD ilişkilerinde karşılıklı güvenin azalmasına neden olmuştur. Bu durumda, Ankara'nın, ABD'ye alternatif olabilecek ortak arayışına girmesi kesinlikle şaşırtıcı değil. Bu açıdan, Türkiye'nin Rusya ile sağlıklı bir işbirliği istemesi tamamen anlaşılır bir durumdur.³⁶

- Özellikle Türkiye'nin AB ile zaman-zaman yaşadığı gerginlikler ileri sürülerek Türkiye-Rusya ilişkileri ya da "Avrasya Birliği" gibi oluşumlar, AB'ne veya ABD'ne alternatif olarak düşünülmemelidir.³⁷ Bu ve benzeri oluşumlar Türkiye'nin çok yönlü olanakları olarak değerlendirilmelidir. Rusya ile stratejik boyutta geliştirilecek ilişkiler, Türkiye'nin, stratejik tercihleri sadece ABD ve AB eksenine sıkışmış olan ülke konumundan kurtulmasını sağlayacaktır.

- Uzun vadeli çıkarlar bakımından Rusya ile işbirliğini geliştiren Türkiye'nin Kafkaslar ve Orta Asya'daki etkinliğini artırmada da avantaj sağlayabileceğini, böylece kendi stratejik tercihleri içine Türk etkinlik alanı benzeri bir seçeneği katabileceğini söyleyebiliriz. Türkiye, iki ülke arasında stratejik boyutta işbirliğini geliştirerek, Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'daki çıkarlarına anlayışlı olmalı ve bu coğrafyadaki Türk dilli devletlerin bağımsızlığının kendisi açısından stratejik önemini öne çıkaran ve bölücü terör konusunda sağlıklı bir işbirliğini öngören bir strateji yürütmelidir. Stratejik

³⁵ Türkiye Irak kuzeyinde kararlaştırılmış PKK terör örgütü militanlarının faaliyetlerine son verilmesi konusunda defalarca ABD yönetiminden destek istemiş, fakat sonuç olarak önemli bir adım atılmamıştır. Özellikle Irak Kürt Liderlerinin Türkiye'yi ayrımcılıkla tehdit etmesi konuyu Türkiye-ABD ilişkilerine sürüklemiştir. Çözüm olarak Türkiye Irak'la sınır bölgelere askeri kuvvetlerini toplamış ve Irak sınırına dahi teröristlerle mücadele amacıyla sık sık operasyonlar düzenlenmektedir. TRT1, *Haber Programı*, 18 Mart 2007

³⁶ Elçin HALİTBEYLİ, *Türkiye ile Rusya'nın Çıkarları Birbiriyle Örtüşüyor*, Radikal, <<http://www.radikal.com.tr/arama.php?ara=1&y=1&edi=Elçin%20Halitbeyli>>, (02.07.2006)

³⁷ Nazim CAFERSOY, *Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı*, s.11

boyutta işbirliği sürecinin olumlu anlamda gelişiminde Rusya'daki sayıları 20 milyon üzerinde olduğu bilinen Türk ve Müslüman nüfus unsurunun da göz ardı edilmemesi ve Rusya ile ilişkilere zarar vermeyecek alanlarda siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler geliştirilmesinin de yararlı olacağı düşünülmektedir.³⁸ Bu bağlamda geniş kapsamlı bir politika ortaya konması ulusal çıkarların korunarak geliştirilmesi açısından yararlıdır. Türkiye mevcut ilişkilerinin ve hedeflerinin önüne engel oluşturmayacak bir şekilde bölgesinde güçlü bir "bölge devleti" olarak RF ve diğer komşu devletlerle bölgesel işbirliği olanaklarını en geniş şekilde değerlendirmelidir.

- Jeopolitik konumu itibarıyla ve enerji kaynaklarının yerleşimine göre Türkiye, Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney arasında yerleşen bir enerji koridorudur. Türkiye bu coğrafi avantajlarını kullanmak için büyük enerji kaynağına sahip olan Rusya ile ilişkilerini iyileştirmek zorundadır.³⁹ İster Doğudan gelen (BTC, Trans Hazar Gaz Boru Hattı, Şah Deniz Gaz Boru Hattı) enerji boru hatlarının, isterse de Kuzeyden gelen (Mavi Akım, Samsun-Kırıkkale-Ceyhan Petrol boru hattı ve diğer planlanan petrol boru hatları) boru hatlarının gerçekleşmesi ve güvenliliği açısından bölgede söz sahibi ülkelerden olan Rusya ile işbirliğinin kurulması çok önemlidir.

1.2.3. 11 Eylül'ün Rus Dış Politikası Üzerinde Yapmış Olduğu Etkiler

Rusya, yeni dönemde karşılaştığı ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlara rağmen, Avrupa'dan Asya'ya uzanan geniş coğrafyası, doğal kaynaklar, nükleer silahları ve atom santralleri ile hala uluslararası sistemde büyük bir güç ve anahtar olmaya devam etmektedir. Rusya'nın yeni dönemde *tehdit algulamaları ve ulusal güvenlik* konusunda yaşadığı kaygılar, bir başka deyişle Rusya'nın kendini ve dış dünya ile ilişkilerini nasıl tanımladığı, uluslararası sistem açısından da önem taşımaktadır.

³⁸ İbid. s.9

³⁹ Elçin HALİTBEYLİ, *Türkiye ile Rusya'nın çıkarları birbiriyle örtüşüyor*, <<http://www.radikal.com.tr/arama.php?ara=1&y=1&edi=ElçIn%20Halltbeyll>>, (02.07.2006)

11 Eylül'den sonra küresel düzeyde dış politikasında en radikal değişimi yaşayan ülkelerden birisi de Rusya olmuştur. Bu eylemler sonrasında, SSCB'nin mirasçısı olan Rusya, artan petrol fiyatlarının desteğini de arkasına alan yeni lideri Vladimir Putin ile bölgede yeni bir **Dış Politika Konsepti**⁴⁰ geliştirmeye başlamıştır. Aslında, 2000 yılında açıklanmış belirtilen yeni Dış Politika Konsepti Rusya'yı *büyük güç* ve modern dünyanın *etkili bir merkezi* olarak tanımlayan 1993 yılında oluşturulan **Dış Politika Kavramı**'na dayanmaktadır ki, bu da 21. yüzyılda Rusya'nın dış politika önceliklerini saptamayı amaçlamaktadır. Ülkenin siyasal, ekonomik ve entelektüel potansiyelinin geliştirilmesi, Rusya'nın bu tanımı gerçekleştirmesine bağlanmaktadır. Yeni Dış Politika kavramı, ekonomik küreselleşmenin Rusya'ya yansıyan yönleriyle bir tehdit olabileceğini vurgulamakta, ABD eksenli tek kutuplu bir uluslararası düzeni Rus çıkarlarına bir tehdit olarak nitelendirmektedir.⁴¹ Yeni dış politika kavramına göre Rusya, jeopolitik olarak ana Avrasya ülkesi olması gereği, hem bölgesel hem de küresel güvenliğin sağlanmasında özel bir sorumluluk taşımaktadır. Rus Dış Politika Konsepti'nde aşağıdaki temel maddeler Rusya'nın dış politika öncelikleri sırasındadır:⁴²

- Devlet güvenliğinin garantilenmesi, devlet arazi bütünlüğünün ve egemenliğinin korunması, RF'nin modern dünyanın etkili merkezlerinden birisi gibi dünya topluluğunda ağır pozisyonunun korunması amacıyla politik, ekonomik ve entelektüel potansiyellerin iyi bir şekilde kullanılması.
- Barışçıl, Demokratik ve Hukuka dayalı bir dünya düzeninin oluşturulması için uluslararası hukuka ve en başlıca, BM'nin prensipleri olan beraber ve işbirlikçi ilişkiler içine girmek.
- Rusya'nın devamlı gelişmesini sağlamak için uygun ortamın yaratılması, ekonominin büyümesi, nüfusun yaşam standartlarının iyileştirilmesi, demokratik değişimlerin gerçekleştirilmesi, Anayasanın temel sitemlerinin güçlendirilmesi ve insan hak ve özgürlüklerinin korunması.

⁴⁰ *The foreign policy concept of the Russian Federation*, <http://www.dcaf.ch/_docs/eng-book/05_Concept_ForeignPolicy.pdf>, (04.04.2007)

⁴¹ Vladimir PUTİN, *Foreign Policy Concept of Russian Federation*, Approved by, the President of the Russian Federation, 28 Haziran 2000, <<http://www.ipolitics.ru/lnk/240.htm>>, (04.04.2007)

⁴² İbid.

- Rusya sınırları boyunca iyi komşuluk sınır şeridinin yaratılması, RF sınırlarında bulunan sorunların (conflicts) çözülmesine yardımcı olmak ve yeni mümkün anlaşmazlıkları önlemek.
- Yabancı ülkelerle ilişkileri geliştirmek için mevcut ve mümkün ortak çıkar alanlarının belirlenmesi, Rus ulusal çıkarları içine giren konuların çözülmesi ve bu bazda uluslararası işbirliğinin şart ve parametrelerinin geliştirilmesi amacıyla işbirlikçi ve ortaklık sisteminin oluşturulması.
- Rus ve yabancı vatandaşların haklarının korunması.

Dış Politika Konseptine dayanarak 11 Eylül terör saldırıları sonrasında Rus dış politikasını analiz ettiğimiz zaman aşağıdaki temel yönlerini görebiliriz:

1. **ABD ile “Bütünleşme”**. Daha eski Başkan Bill Clinton döneminden başlayarak ABD Rusya’da demokrasiyi destekleyen bir politika kursunu izlemesine rağmen 2000 yılında yönetime gelen yeni Başkan George Bush’un Rusya politikasında değişimler gitmesi iki ülke arasında soğukluk yaratmıştı.⁴³ Fakat 11 Eylül saldırıları sonrasında Başkan Putin’in iç politikada önemli riskler olarak terörizme karşı savaşta ABD’ye tam destek sağlaması iki ülke arasında ilişkilerin yumuşaması için Rusya tarafından atılan bir adım olarak değerlendirildi.⁴⁴ Rusya ilk önce terörden acılar çeken bir devlet olarak bu adımı atmakla aslında Çeçenistan konusunda da Batı’dan destek almayı amaçlıyordu.⁴⁵ Aynı zamanda, Batı ile Avrasyacılık arasında bir eksene oturtulmaya çalışılan Rusya, 11 Eylül’den sonra ABD ile yakınlaşarak, genelde Batı dünyası ile bütünleşme politikaları takip etmeye başladı.⁴⁶ 2001 yılından sonra ABD ile başlayan sıcak ilişkiler bu ülkenin Orta Asya’da birbiri ardınca askeri üsler edinmesiyle neticelenmiştir. 11 Eylül terör saldırıları sonrası başlayan ABD-Rusya yakınlaşması ve ABD’nin Afganistan’a yönelik başlattığı “Ebedi Özgürlük (Enduring Freedom) Operasyonu Orta Asya’daki

⁴³ Fyodroviç R. TUROVSKİY, *Vneşnyaya Politika Rossii posle Voynı v İrake*, (Irak Savaşından sonra Rus Dış Politikası), Moskova: MQU, s.4.

⁴⁴ Sinan OĞAN, *11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Rusya*, s.189

⁴⁵ Fyodroviç R. TUROVSKİY, *Vneşnyaya Politika Rossii posle Voynı v İrake*, s. 5

⁴⁶ Sinan OĞAN ve Hasan KÖNİ, *11 Eylül’ün Yıldönümünde Rusya: ABD ile Balayından Şer Ekseni ile Flört*, Diplomatik Gözlem, <http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=85>, (21.11.2006)

güçler dengesini farklı bir sayfaya soktu. Orta Asya ülkelerinde Özbekistan ve Kırgızistan, toprakları üzerinde ABD'ye üs sağlarken, Türkmenistan ve Tacikistan da hava sahalarını açarak ve hava alanlarını kullanarak ABD'ye destek verdiler. Özbekistan'ın ve diğer Orta Asya ülkelerinin üslerini ABD'ye kullandırması, Rusya'nın uluslararası terörizme karşı mücadeleye destek vermesiyle gerçekleşmiştir.⁴⁷ Ayrıca Rusya, Taliban'ın karşısında savaşan Kuzey İttifakı'na askeri malzeme sağlayarak harekâtın fiilen destekçisi olmuştur.⁴⁸ Bu fiili durum karşısında RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, 24 Mayıs 2002'de George Bush'un Moskova ziyareti sırasında Rusya ile ABD arasında imzalanan "Yeni Stratejik İlişkiler Üzerine Müşterek Deklarasyon"la⁴⁹ Orta Asya'nın iki ülke arasında işbirliği sahası olduğunu açıklamak zorunda kaldı.⁵⁰ 17 Ocak 2002'de ise Rusya Başkanı Putin, Moskova'yı ziyaret eden Irak Dışişleri Bakanı'nın görüşme talebini geri çevirerek SSCB döneminden beri en büyük hamisi olduğu Irak ile ilişkilerini ABD-RF ilişkilerine feda edecek duruma gelmiştir.⁵¹ Aslında, George Bush'un "şer eksenini" olarak tabir ettiği İran, Irak ve Kuzey Kore ile Rusya'nın Soğuk Savaş döneminden itibaren ilişkileri iyi ilişkileri vardır ve bu ilişkiler geleneksel çizgisini sürdürmektedir. SSCB döneminde olduğu gibi Sovyet sonrası dönemde de Rusya bu ülkelerle ilişkilerini her zaman sıcak tutmuştur.

⁴⁷ Kostas IFANTIS and Theodoros TSAKIRIS, *US-Russian Relations: International and Regional Security Trajectories*, s. 32-33

⁴⁸ Yakup BERİŞ ve Aslı GÜRKAN, *Türk-ABD İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler*, TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu, Temmuz 2002, s. 23

⁴⁹ Deklarasyon'da şu ifadeler yer almaktadır: "Orta Asya'da ve Güney Kafkasya'da, bu bölgenin bütün insanların istikrarını, özerkliğini ve bölgesel entegrasyonu desteklemenin bizim ortak çıkarlarımız olduğunu belirtiriz." Deklarasyonunun Rusca metni için bkz: *Sovmestnaya deklaraciya Prezidenta V.V.Putina i Prezidenta Dj. Buşa o novix strategiçeskix otnoşeniyax mejdu Rossiyskoy Federacijey i Soedinennimi Ştatami Ameriki*, (RF ve ABD Arasında Yeni Stratejik İlişkiler Konusunda V.V.Putin'le C. Bush Arasında İmzalanmış Ortak Deklarasyon),

<<http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/jointdecl0602.htm> >, Moskova, (24.03.2007)

⁵⁰ Brzezinski'ye göre Putin'in stratejik kararı, gerçek bir jeopolitik aritmetikten kaynaklanmıştır: Doğuda Çin'in yükselişine (Çin'in ekonomisi Rusya'nınkinden beş kat, nüfusu ise dokuz kat büyüktür), güneyden yaklaşık 300 milyon Müslüman'ın artan düşmanlığına ve Rusya'nın kendi ekonomik zayıflığına ve demografik krizine bakarak Rusya'nın gerçekten hiçbir şansı oktu. Bkz. Zbigniew BRZEZİNSKIY, *Tercih: Küresel Hâkimiyet mi? Küresel Liderlik mi?*, (Çev. Cem Küçük), İstanbul: İnkılâp kitabevi, 2004, s. 129

⁵¹ Sinan OĞAN ve Hasan KÖNİ, *11 Eylül'ün Yıldönümünde Rusya: ABD ile Balayından Şer Eksenini ile Flörte*, <http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=85 >, (21.11.2006)

Özellikle Soğuk Savaş döneminde SSCB bu ülkelerin bir nevi hamisi rolünü üstlenmiş, SSCB'nin dağılmasından sonra da Sovyet dış politika mirasını devralan RF, bu ülkelerden bir tek Irak'la ilişkilerinde 11 Eylül sonrası bir duraksamaya girmiştir. Bu açıdan bakıldığında Rusya'nın “şer eksenli” ülkeleri ile ilişkileri yeni değildir; ancak, yeni olan 11 Eylül'ün getirdiği terör karşıtı atmosfer ve Rusya ile bu ülkeler arasında giderek artan ekonomik işbirliğinin boyutlarıdır.⁵² Fakat 2003 yılının başlarından itibaren gerçekleştirilen Irak operasyonundan sonra Rusya-ABD ilişkilerinde yeniden soğukluk yaşanmıştır. BM'nin desteği olmadan ABD'nin Irak'a girmesi, Rusya'da ABD'nin dünya hegemonluğu peşinde koştuğu şeklinde yorumlanmış ve Moskova Irak operasyonlarının meşru olmadığını ve dünyayı küresel çatışmaya sürükleyebileceğini açıklamıştır.⁵³ Irak operasyonlarından sonra Rusya ve ABD arasında ilişkilerin soğuması bir anlamda Soğuk Savaş'ın yeniden canlanması olarak da nitelendirilmektedir.⁵⁴ Bu arada, son yıllarda ABD'nin Batı Avrupa'da Füze Savunma Sistemleri kurmaya çalışması iki ülke arasında mevcut olan bu soğukluğu biraz daha artırmış oldu. Sınırlarının yanı başında füze savunma sistemlerinin kurulmasını kendisine karşı bir tehdit olarak algılayan Rusya kesinlikle bunu kabul etmeyeceği ve gerekirse her bir yolla karşı çıkacağı uyarısında bulunmaktadır.⁵⁵

2. **Avrupa Politikası.** Rusya'nın Avrupa ile tarihi ilişkiler mevcuttur. Avrupa'da bir Rusya korkusu vardır ki, bu da daha Soğuk Savaş yıllarından yaranmış korkudur ve şimdiye kadar kendisini göstermektedir. Rusya Avrupa ile geniş sınırları bulunan büyük bir güçtür ve sınırlarına AB ve NATO gibi güçlerin genişlemesini istememektedir. Son yıllarda NATO ile Rusya arasında yakın ilişkiler sezilmektedir.⁵⁶ AB ve ona üye devletlerle de Rusya'nın sık ekonomik

⁵² Dmitry TRENİN, *Sealing a New Era in U.S.-Russian Relations*, Moscow Times, (27 Mayıs 2002), s. 14

⁵³ Fyodorovç R. TUROVSKİY, *Vneşnyaya Politika Rossii posle Voynu v İrake*, s. 5–6

⁵⁴ İbid. s. 5

⁵⁵ Mitat ÇELİKPALA, *Putin Batı'ya sınır çiziyor*, <http://www.rusya.ru/tur/index/russia_turkey>, (23.06.2007)

⁵⁶ 1997 yılında NATO-Rusya ile NATO-Ukrayna ilişkileri daha resmi bir temele oturtulmuştur. NATO-Rusya Daimi Ortak Konseyi ve NATO-Ukrayna Komisyonu güvenlik sorunlarını düzenli bir şekilde danışma ve tartışmayı kolaylaştırmak amacıyla kuruldu. 2002 yılında Daimi Ortak Konsey'in yerine tesis

ve politik ilişkileri vardır. Fakat bu ilişkiler Rusya'nın bir NATO veya AB üyesi olabileceği anlamına gelmemektedir. Bu örgütlere üye olma gibi girişimler Rus Dış Politika Konseptine ters düşmektedir.⁵⁷

3. **Bağımsız Devletler Topluluğu⁵⁸ (BDT)**. 2001 yılından itibaren RF'nin yeni devlet başkanı V.Putin Rusya'nın artık uluslararası bir güç olmadığı, en azından uluslararası bir güç olmanın ekonomik altyapısını karşılamaktan uzak olduğu bir dönemde, Rusya'yı global arenadan çekerek, bölgesel ve enerji eksenli etkin bir güç haline dönüştürme yolunda çalışmalara başlamıştır.⁵⁹ Politik olduğu kadar ekonomik gerekçelere de dayanan bu kararlar Rusya, en azından bir süreliğine küresel iddialarından vazgeçtiğini ortaya koymuştur.⁶⁰ Rusya, küresel politikalardan vazgeçtikten sonra ilk iş olarak yakın çevresine yönelmiştir. Bu çerçevede BDT ülkeleri ile ilişkilerini ekonomik ve askeri boyutlarda geliştirmeye çalışmaktadır.
4. **Enerji Politikası**. Rusya Avrasya coğrafyasında büyük enerji kaynaklarına sahip önemli bir ülkedir ve Dış Politikasında enerjiye büyük önem vermektedir. Elindeki büyük gaz ihracat potansiyeliyle Rusya bugün dünya devidir. Enerjiye yönelik politikalarında özellikle de boru hatları mücadelesinde ticari ve askeri konulardan farklı olarak istediği başarıyı gösteremeyen Rusya bu konuda yeni arayışlara yönelmiştir. Özellikle son yıllarda Ukrayna ve dolayısıyla Avrupa ülkeleriyle yaşanan enerji sorunu, Rusya'nın dış politikada enerji kozunu kullanmaya başladığı konusunda ipuçları vermektedir.

edilen NATO-Rusya Konseyiyle müttefikler ve Rusya arasında daha yakın ve derin işbirliği bağı kurmuştur. Bkz: *21. Yüzyılda NATO*, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, <www.nato.int >

⁵⁷ Vladimir PUTİN, *Foreign Policy Concept of Russian Federation*, <http://www.ipolitics.ru/lnk/240.htm>, (04.04.2007)

⁵⁸ **Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)**, SSCB'nin dağılmasının ardından, Rusya'nın önceki etki alanını yeniden kazanma amacının ağırlıklı olarak hissedildiği Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) 21 Aralık 1991 yılında (Alma-Ata Zirvesi) kurulmuştur. Katılımcı ülke sayısı 12 olan Topluluğa Baltık Cumhuriyetleri ve Türkmenistan (25 Ağustos 2005'ten beri tam üye değil) hariç, tüm eski SSCB Cumhuriyetleri üye bulunmaktadır. Üye ülkeler sırasıyla; Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Rusya Federasyonu ve Ukrayna'dır. Bkz. Wikipedia, *Commonwealth of Independent States*,

<http://en.wikipedia.org/wiki/Commonwealth_of_Independent_States>, (19.11.2006)

⁵⁹ Burada kastedilen, Rusya'nın Yeni Dış Politika Konsepti'dir.

⁶⁰ Sinan OĞAN, *Türk-Rus İlişkilerinde 11 Eylül Yansımaları*, <http://www.avsam.org/tr/dosyalar.asp?ID_23> , 15 Ocak 2002, (18.07.2006)

1.2.3.1. Rus Dış Politikasında Türkiye

Rus dış politikasının önemli temel taşlarından bir diğeri ise Avrasya'ya yeniden önemli bir aktör olarak geri dönmek ve Avrasya'da önemli bir güç olarak bölgede politikaların belirlenmesinde etkili olmaktır. Bu anlamda RF, gerek 11 Eylül terör saldırıları sonrası gelişmelerin yarattığı konjonktür, gerekse Orta Asya ve Kafkaslardaki gelişmelerde (yönetim değişiklikleri, ABD'nin Afganistan operasyonu sonrası Orta Asya'da üsler edinmesi) gerekli etkinliği gösterememesi nedeniyle yeni açılımlar sağlama ihtiyacını duymaktadır. Rusya, bölgesel bir güç olarak uzun vadede yeniden küresel güç olma hesapları yapmakta ve uluslararası arenada orta vadede küresel bir güç olmayı arzulamaktadır⁶¹ ki, bu da Rus Dış Politikası Konsepti'nde açık olarak belirtilmektedir. Rusya, ABD ve Batı'yla *perde arkasında* olsa bile rekabeti sürdürüyor. Moskova, uluslararası siyasi süreçlerin yönlendirilmesinde söz sahibi ülke statüsü kazanma niyetini kesinlikle gizletmiyor. Rusya hala Orta Asya'nın kendi nüfuz alanına girdiğini iddia etmekte ve bu bölgede ABD hegemonluğunu önlemek için Çin ve Hindistan'la işbirliğine girmeyi amaçlıyor. Rusya bugünkü ekonomik durumuyla Avrasya'da ABD'ye rakip olacak durumda değildir ve ekonomisini iyileştirmek için zamana ihtiyacı vardır. ABD ile stratejik işbirliği yapan, üstelik NATO üyesi olan Türkiye ise, aynı zamanda Batı'ya entegrasyon politikası yürütüyor. AB'ye tam üyelik niyeti, Ankara'nın dış politika çizgisinde öncelikli hedeflerden olmasına rağmen, sonuçlara bakılırsa Ankara'nın yürütmekte olduğu AB'ye tam üyelik politikasının pek de parlak olduğu söylenemez. Rusya için Türkiye önemli bir bölge ülkesidir. NATO'nun üyesi, hatta ABD'nin müttefiki olmasına rağmen Türkiye Rusya'nın Avrasya politikası için çok büyük önem taşımaktadır. ABD-Türkiye ilişkilerinde de çelişkiler oluşmaktadır. Irak'ın işgalinden sonra stratejik işbirliği yapan bu iki devletin çıkarlarında derin çatlaklar oluşmuştur.⁶² 1 Mart 2003'te, Türkiye'nin ABD askerlerinin Irak'a girişine *hayır* demesinden sonra, Moskova'da Avrupalı bir Türkiye'nin sanılanın

⁶¹ Hüseyin BAĞCI, *Turkish Foreign and Security Policy in 2000 -- a retrospective*, Turkish Daily News, (26 Aralık, 2006)

⁶² Kamer KASIM, *Turkey's Foreign Policy Towards The Russian Federation*, s. 18

aksine, bölgede kendi çıkarlarından ödünç vermeyecek kadar kararlı ve bağımsız bir dış politika sergileyebileceği yönünde inanış gelişti. Moskova, Ankara'yı bir tehdit olarak algılamak, şimdi bölgenin kaostan kurtulabilmesi için Türkiye'yi bir istikrar unsuru olarak görmeye başlamıştır.⁶³ Bu yüzden, Rusya, bölgede Türkiye ile karşı karşıya kalabileceği her türlü sorundan uzak durarak, işbirliği politikasına yönelmektedir. Rusya'nın bu ihtiyacına karşılık, Türkiye de Avrasya'da daha etkin bir konuma gelmek, bölge ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmek, bunun için de bölgesel düzeyde Rusya ile işbirliğine gitme gereğini duymaktadır.

Türkiye'nin, enerji kaynakları son derece zengin olan ülkelerle sınırı bulunmaktadır. Dünyada bulunan ispatlanmış petrol ve gaz rezervlerinin dörtte üçü Türkiye'nin çevresindedir. Doğalgaz ve petrol rezervi zengini olan Orta Asya ve Ortadoğu ülkeleri ile enerji ihtiyacı olan sanayileşmiş Batı ülkeleri arasında, Anadolu yarımadası en güvenli koridordur.⁶⁴ Bu da Türkiye'yi 21. yüzyılın *enerji koridorunun anahtarı* yapmaktadır. Rusya'nın dış ticaretinin ana unsurlarını petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır. ABD'nin de desteğiyle Türkiye'nin önerdiği BTC projesinin hayata geçmesi ve Rusya'nın Bakü petrolünü Novorossiskiy limanı aracılığıyla Avrupa'ya çıkarma isteklerinin Türk Boğazlarında çevreyle ilgili sorunlar çıkara bileceği gerekçesiyle Türkiye tarafından destek görmemesi, Rusya'yı yeni bir muhasebe yapmaya yöneltmiştir.⁶⁵ Rusya'nın bu mücadelede bütün açmazlarına karşın Türkiye üzerinden enerji sevkıyatının Batı'dan da tam destek görmesi üzerine BTC'den petrol sevkıyatına başlanmış ve Rusya kabullenmek istemese de yavaş-yavaş enerji koridorları konusundaki bu mücadeleyi kaybetmiştir. Sonuçta Rusya ile Türkiye arasındaki BTC adlı bir mücadele alanının daha tarih sahnesinden kalkmasının yollarını açmıştır. Türkiye ile Rusya arasında 90'lı yıllarda başlayan en büyük mücadele alanı olan BTC hattının inşasının engellenememesi, Rusya açısından Türkiye ile rekabetin bundan sonra bu çerçevede anlamını yitirmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla da rekabetin nispeten

⁶³ Bülent ARAS, *Rusya, Türkiye'yi yanında istiyor*, NTVMSNBC, http://www.ntvmsnbc.com/news/NEWS_Front.asp, (12.07.2006)

⁶⁴ İbid.

⁶⁵ Rusya aslında ilk başlarda artan petrol ihracatı karşısında boğazlarda sıkışan tanker trafiği karşısında zaman zaman Montrö'yü delebilecek girişimlerde bulunmaktaydı. Ancak, ABD'nin Karadeniz'e olan ilgisinin netleşmesinden sonra bu konudaki ısrarından vazgeçerek tanker taşımacılığı yerine boğazları by-pass edecek boru hatlarına yönelmiştir. Bkz: Sinan OĞAN, *Küresel Mücadele'nin Yeni Rekabet Alanı: KARADENİZ (2)*, Hakimiyeti-Millie, 18 Kasım 2006, s. 5

ortadan kalkması bu iki ülke arasında işbirliği olanaklarını arttırmıştır. Rus petrol ve doğalgazını İsrail başta olmak üzere⁶⁶, Yunanistan, İtalya ve diğer Akdeniz ülkelerine satabilmesinin tek yolu Türkiye'den geçiyor.⁶⁷ Kısacası, Rusya Türkiye üzerinden Avrupa'ya açılmayı hedefliyor. Özellikle Ukrayna'da yaşanan olayların Rusya açısından olumlu sonuçlanmadığını göz önünde bulundurursak, kendi gazının Avrupa'ya ulaştırılması için en iyi yolun Türkiye üzerinden geçtiğini Rusya da anlıyor. Tüm bunları göz önünde bulundurarak Rusya, daha da geç kalmadan pazarlara girmek için Avrasya coğrafyasında Türkiye ile ilişkilerini daha da geliştirecek ve işbirliğini artıracak politikalara yönelmek zorunda kalacaktır.

Batıya yönelik politikasına baktığımız zaman Rusya, her zaman AB'nin genişleme sürecini kendisi için tehlike olarak görmüştür. AB'nin Rusya sınırlarına doğru genişlemesi Rusya dış politikasının önemli bir alanını oluşturmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'nin AB'ye üye olma konusundaki çabaları da Rusya'nın Türkiye politikasını etkileyen faktörlerdendir. Rusya'da Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği sonrasında, AB'nin Kafkasya ve Ortadoğu politikasını büyük bir oranda Türkiye'nin belirleyeceği düşüncesi vardır.⁶⁸ Bu yüzden, Türkiye'nin üyelik müzakerelerinin AB tarafından belirsiz bir süre için askıya alınması, Rusya açısından Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünde önemli bir avantaj olarak değerlendirilmektedir.

Rusya'nın Türkiye politikasında ön plana çıkan en önemli husus, tarihsel süreç içinde oluşan "algılama" sorununun aşılmasında gösterilen gayret ve kat edilen mesafe olmuştur. Özellikle Çeçenistan sorununda, yerel bürokrat ve askerlerin zaman zaman Türkiye'yi suçlayıcı tavırlardan vazgeçmediği bir ortamda, bizzat Başkan Putin'in

⁶⁶ Çevresinde büyük enerji ihracatçı ülkelerinin bulunmasına rağmen İsrail hiçbir Arap ülkesinden gaz alımı yapmamaktadır. Bkz: Yakup BERİŞ, Aslı GÜRKAN, *Türk-ABD İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler*, s. 33

⁶⁷ İsrail'de üzerinde asıl durulan ise Rus enerji kaynaklarının İsrail üzerinden Kızıldeniz'e inmesi ve buradan tankerler ile Hindistan ve ötesine ulaştırılması. İsrail'in müttefiki sayılabilecek Hindistan'ın da bu projeye sıcak baktığı söyleniyor. Böylece Basra körfezine olan bağımlılık azalabilir, alternatifler oluşabilir. Bkz. Sedat LAÇİNER, *Arap-Türkiye-Avrupa Boru Hattı*, The Journal of Turkish Weekly, <http://www.turkishweekly.net/articletype.1_s?ph.143>, 21 Mayıs 2001, (28. 11. 2006)

⁶⁸ Mikhael MEYER, *Russia-Turkey-EU: Partnership Inevitable*, <<http://www.turkishweekly.net/articletype.php?id=12>>, (16.10.2006)

ağızından Türkiye'nin bu yöndeki politikalarından memnuniyet duyduklarının ifade edilmesi⁶⁹ önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir.

⁶⁹ Sinan OĞAN, *Putin'in Ziyareti Tarihi Niteliktedir*, ASAM Günlük Değerlendirme Bülteni, <<http://www.avsam.org/tr/dosyalar.asp?ID=5>, 6 Aralık 2004 (13.07.2006)

BÖLÜM: II

II. AVRASYA'DA STRATEJİK REKABETTEN İŞBİRLİĞİNE

2.1. AVRASYA'NIN JEOPOLİTİK TANIMI

Coğrafi bir kavram olarak, Avrasya “Avrupa ve Asya adlarının birleştirilmesiyle bu iki anakarayı belirtmek için türetilmiştir.”⁷⁰ Dar anlamda Avrasya kavramı Orta Avrupa'dan başlayarak Çin'e kadar uzanan bir bölgeyi kapsamaktadır. Özellikle Avrasya'ya günümüz jeopolitik yapısı açısından da bakacak olursak, Avrasya'nın Batı (Avrupa) ve Doğu (Pasifik) ana bölgeleri ile Orta Asya ve Güney Asya tali bölgelerinden oluştuğunu görmekteyiz. Diğer taraftan, Avrasya'daki güç mücadelesini daha somut bir şekilde ortaya koyabilmemiz için bu coğrafyanın siyasi sınırlarını da ortaya koymamız gerekmektedir. Bu noktada Avrasya'nın batısında, ABD'nin desteğindeki AB ve Rusya, doğusunda ise ABD, Çin ve Japonya egemen güçleri yer almakta olup; batısında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), NATO ve AB gibi kurumsallaşmış uluslararası kuruluşlar, doğusunda ise Güneydoğu Asya Milletler Birliği (ASEAN) ve Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu (APEC) gibi henüz yeterli etkinliğe ulaşmamış kuruluşlar bulunmaktadır.⁷¹ Bu kapsamda Avrasya'nın çoğu kez sanıldığı veya anlaşıldığı gibi Orta Asya'dan, Rusya'nın Asya'daki topraklarından ve Doğu Avrupa'dan ibaret olmadığı daha net bir şekilde görülmektedir.

Avrasya yerkürenin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak bir eksendir. Brzezinski'nin de vurguladığı gibi, Avrasya'ya egemen olan bir güç, dünyanın en ileri

⁷⁰ Murat YILMAZ, *Avrasya Yeni Bir Uygarlık Yolu Olabilir mi?*, Erol GÖKA-Murat YILMAZ (der.), *Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya*, İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık, 1998, s. 12

⁷¹ Suat İLHAN, *Avrupa Birliği'ne Neden Hayır: Jeopolitik Yaklaşım*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000, s. 45.

ve ekonomik olarak verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edebilir.⁷² Dünya nüfusunun yaklaşık %75'i Avrasya'da yaşamaktadır ve hem ekonomik hem de yeraltı zenginlikleri bakımından dünyanın fiziksel zenginliklerinin de çoğu Avrasya'dadır. Avrasya, dünyada bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir. Nitekim Orta Asya ve Kafkasya bölgesi, eski SSCB'nin tüm petrol rezervlerinin %47'sine, kömür rezervlerinin %32'sine, doğal gaz rezervlerinin %61'ine sahip bulunmaktaydı. Bunun yanında eski SSCB'de üretilen bakırın %76'sına, cıva ve bizmutun tamamını, çinkonun %86'sını, kromun %90'ını, uranyum ve nikelin %80'ini ve manganezin %50'sini bu bölge karşılamıştır.⁷³ Orta Asya, dünyanın en zengin altın madenlerine sahiptir. Azerbaycan ise, dağılan SSCB'nin elektrik üretiminin %1,4'ünün üretebilmişti. En önemlisi de, bu ülkenin, yıllık 15 milyon ton petrol üretmiş olması ve şu anda dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip ülkelerden biri konumunda bulunmasıdır.⁷⁴ Belirtilen bu rakamlar ve miktarlar, 1991'in sonlarından itibaren bağımsız olan Türk cumhuriyetlerinin, mevcut ve potansiyel kaynaklarını görebilmek açısından yol gösterici olacaktır. (Tablo 1–2)

Tablo: 1, Avrasya Bölgesi Petrol Dağılımı

Ülke	Toplam ispatlanmış rezervler (milyar ton)	Dünya rezervlerinde payı	Toplam üretim (milyon ton)	Dünya üretiminde payı
Rusya Federasyonu	9.9	% 6.1	458.7	% 11.9
Kazakistan	5.4	% 3.3	60.5	% 1.6
Azerbaycan	1.0	% 0.6	15.7	% 0.4
Özbekistan	0.1	< % 0.05	6.6	% 0.2
Türkmenistan	0.1	< % 0.05	10.1	% 0.3
AVRASYA TOPLAM	16.5	% 10.2	558.9	% 14.4
<i>Ortadoğu</i>	<i>100.0</i>	<i>% 61.7</i>	<i>1,186.6</i>	<i>% 30.7</i>
<i>A.B.D.</i>	<i>3.6</i>	<i>% 2.5</i>	<i>329.8</i>	<i>% 8.5</i>
<i>Afrika</i>	<i>14.9</i>	<i>% 9.4</i>	<i>441.1</i>	<i>% 11.4</i>
<i>Asya-Pasifik</i>	<i>5.5</i>	<i>% 3.5</i>	<i>379.5</i>	<i>% 9.8</i>

⁷² Zbigniew BRZEZİNSKİY, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, s.32

⁷³ Bülent GÖKAY, *The United States Versus the World: Oil, War, Geopolitics and Global Hegemony*, Bülent GÖKAY ve R.J.B. WALKER., *11 September 2001: War Terror and Judgement*, European Research Centre, Stafford shire, 2002, s.18.

⁷⁴ Mehmet DİKKAYA, *Türk Cumhuriyetleri Enerji Kaynakları: Yeni Büyük Oyunun Temel Dinamikleri*, Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl. 1, No. 3, 1999–2000, s. 34.

Tablo: 2, Avrasya Bölgesinde Doğal Gaz Dağılımı

Ülke	Toplam ispatlanmış rezervler (trilyon m ³)	Dünya rezervlerinde payı	Toplam üretim (milyar m ³)	Dünya üretiminde payı
Rusya Federasyonu	1,694.4	% 26.7	589.1	% 21.9
Kazakistan	105.9	% 1.7	18.5	% 0.7
Türkmenistan	102.4	% 1.6	54.6	% 2.0
Özbekistan	65.7	% 1.0	55.8	% 2.1
Azerbaycan	48.4	% 0.8	4.6	% 0.2
Ukrayna	39.2	% 0.6	18.3	% 0.7
AVRASYA TOPLAM	2,065.2	% 32.6	741.3	% 27.5
<i>Ortadoğu</i>	<i>2,570.8</i>	<i>% 40.6</i>	<i>279.9</i>	<i>% 7.7</i>
<i>A.B.D.</i>	<i>186.9</i>	<i>% 2.9</i>	<i>542.9</i>	<i>% 20.2</i>
<i>Afrika</i>	<i>496.4</i>	<i>% 7.8</i>	<i>145.1</i>	<i>% 2.6</i>
<i>Asya-Pasifik</i>	<i>501.5</i>	<i>% 7.9</i>	<i>323.2</i>	<i>% 5.0</i>

Kaynak: Yeni Bir Ekonomik Güç Olarak Avrasya, DEİK, Ekim 2005

Avrasya aynı zamanda dünyanın siyasal olarak en iddialı ve dinamik devletlerinin bulunduğu yerdir. Çünkü Avrasya Kıtası bin yıllara dayanan insanlık kültür ve uygarlığının merkezidir.⁷⁵ Bu alanda insanlık tarihinin esas özünü oluşturan ayrı-ayrı sosyal, psikolojik ve politik kültürler ortaya çıkmış ve gelişmiştir. ABD'den sonra dünyanın en büyük altı ekonomisi ve en büyük altı silah alıcısı da Avrasya'da bulunmaktadır. Dünyanın biri (ABD) hariç, resmi olarak bilinen tüm nükleer güçleri ve gizli nükleer güçlerin tümü Avrasya'da bulunmaktadır. Bölgesel hegemonya ve küresel etki heveslisi olan dünyanın en yoğun nüfuslu iki devleti (Çin ve Hindistan) Avrasyalıdır.

Türkiye ve Rusya Avrasya coğrafyasında hem jeopolitik konumlarına göre, hem de bölge politikalarının oluşmasında etkili olan iki büyük devlettir. Yüzyıllar boyu Rusya'da bu durumun bilinmesine rağmen, Rusya yakın tarihe kadar Türkiye sanki yalnızca bir Avrupa ülkesi imiş gibi davranmış ve Türkiye'nin Asya'dan gelen kökenini görmezden gelmiştir. Hâlbuki Türkiye de Rusya gibi hem Asya hem de bir Avrupa ülkesidir. Rusya kamuoyu bu durumun bilincine çok eskilerden beri vardığı için bu

⁷⁵ Aleksandr DUGİN, *Avrasya Ortak Evi*, Moskova, 2002, s. 7–8

ülkede bir Avrasyacı ekolü bulunmamaktadır. Daha çok Panarin, Aleksandr Dugin gibi Rus ideologlarının öncüllüğünde kurulmuş olan Avrasya ekolü, Rusya'nın bir Avrupa ülkesi olmadığını, Avrupa ile Asya arasında yer alan bir Avrasya ülkesi olduğunu sürekli olarak işlemiş ve bu doğrultuda politikalar geliştirerek, Rusya'nın kendi çevresinde çok etkin bir ülke olmasına yardımcı olmuşlardır.⁷⁶

Avrasyacılık kavramı, bölgede çeşitli sebeplerle liderlik vasfı taşıyan devletlerce (Rusya ve Türkiye) farklı algılanıp, farklı tanımlanmaktadır.

2.2. TÜRKİYE'DE AVRASYACILIK VE AVRASYA POLİTİKASI

Türk Dış Politikasına baktığımız zaman tam olarak oturmamış ve belirsiz bir Avrasya politikası yürütüldüğünü görüyoruz.⁷⁷ Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra, Batının etkisi altında Türkiye Avrupa merkezli bir dış politika uygulamaya başlamış, Soğuk Savaş yılları döneminin kendine özgü koşullarında gündeme gelen AB olgusu ve bunun hemen yanı başında yer alan Türkiye'nin bu birliğe üyeliği, Türk Dış Politikasının ana konusu olmuştur. Doğu-Batı gerginliği süreci Türkiye'yi daha fazla Batı bloğuna doğru sürüklemiş ve Batı denince de AB, Türkiye'nin gündemine daha fazla oturmuştur.

İki kutuplu dünyadan çok (veya tek) kutuplu bir yeni dünyaya yönelme sürecinin yanı sıra ortaya çıkan *bölgeselleşme* olgusu da, günden güne önem kazanmaktadır. Türkiye bölgeselleşme süreci içinde Avrupa'ya dahil olamamıştır, ama ortasında bir merkez ülke olarak yer aldığı Avrasya kıtasının geleceği ile doğrudan doğruya bir kader birliği içine girmiştir.⁷⁸

⁷⁶ Mehmet SEFETTİN EROL, *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Avrasyacılık Tartışmaları*, Edit: Dr. İhsan ÇOMAK, *Rusya Strateji Araştırmaları-1*, İstanbul: TASAM Yayınları, 2006, s.128-136

⁷⁷ Anıl ÇEÇEN, *Türkiye ve Avrasya, Ulusal Türkiye Dizisi: 3*, Ankara, 2006, s. 434

⁷⁸ İbid.

Avrasya kavramı Türkiye’de son on yılda siyasal anlamda algılanmıştır. Bunun da iki tür kullanımına tanık olunmaktadır. Dar anlamda “Türk Dünyası”nı (Merkezi Asya ve bazen Kafkaslar) anlatmaktadır. Geniş anlamda ise SSCB ve Soğuş Savaş sonrasında kapitalist ekonomik sisteme eklenen coğrafyaya denk düşmektedir (yukarıda belirtilen bölgelerin yanı sıra RF, Çin Halk Cumhuriyeti, Afganistan, Pakistan, Hindistan, İran ve Türkiye).⁷⁹ Dar anlamda olsa bile, Türkiye’nin uyguladığı Avrasya politikasında başarısı çok değildir. Türkiye, öncelikle bölge devletlerine (Türk Cumhuriyetleri) “model” olmada başarısız olmuştur. SSCB’nin çöküşünden sonra Merkezi Asya devletlerine örnek olmak için *büyük ağabey* rolünü üstlenmek isteyen Türkiye bu politikasında başarılı olamamıştır.⁸⁰ Bu da belirtmelidir ki, “model” olma genellikle ABD ve AB tarafından biçilen bir görev biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu “model” hatta yalnızca Merkezi Asya ile sınırlı tutulmayarak, 11 Eylül saldırıları sonrasında *İlmli İslam* adı altında tüm İslam dünyasına önerilmiş, ama başarılı olduğu söylenemez.⁸¹ Diğer taraftan Merkezi Asya ve Kafkasya ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini geliştirme konusunda başarısız olmuştur.⁸² Bu listeye Rusya başta olmak üzere diğer Avrasya ülkelerini de ekleyebiliriz.

Rusya’da Türk Avrasyacılığına şüphe ile yaklaşmaktadır. Rusya’da, Türkiye’deki “Avrasya modeli” tamamen kendine özgü, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında kan bağına dayalı bir birlik oluşturma formülü olarak kabul edilmektedir.⁸³ Aslında, Türkiye’deki Avrasyacılık düşüncesi AB’nin Türkiye’nin üyelik talebini tekrar tekrar reddetmesine karşı bir antitez olarak doğmuştur. SSCB’nin yıkılmasından sonra Orta Asya’daki yeni Türk Cumhuriyetlerinin ortaya çıkması bu düşüncenin yayılmasına ivme kazandırmıştır. Soğuk Savaşın bitmesinden sonra kendisini bölgede büyük bir güç olarak gören Türkiye Avrasyacılık düşüncesine

⁷⁹ Erol MÜTERCİMLER, *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1993, s. 34.

⁸⁰ Bkz. Erel TELLAL, *Avrasya’da Türkiye-Rusya İlişkileri*, Mustafa AYDIN-Çağrı ERHAN, *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006, s. 48

⁸¹ ABD’nin, imparatorluktan vazgeçip Türklerin yaşadığı bir devlet kuran “Kemalist modeli” Rusya Federasyonu’na da örnek gösterdiğine, bu yolla Rusya’nın parçalanmasını hedeflediğine işaret edilmektedir. Bkz: Yalçın KÜÇÜK, *Nova Tanzimat*, Teori, 126 (2000), s.58-59

⁸² İdris BAL, *Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye’nin Uluslar arası İlişkilerde Model Olarak Yükselişi ve Amerikan Onayı*, Avrasya Etüdüleri, 18 (2000), s. 127-128

⁸³ *Turtsiya Mejdu Evropoy i Aziey: İtogi Evropeizatsii na İshode XX Veka*, (Avrupa ve Asya arasında Türkiye: XX. Yüzyılın Bitiminde Avrupalılaştırmanın Sonuçları), Moskova: İİİBV, 2001, s.407

başvurmakta ve bu düşünceyi kendine göre yorumlamaktadır. Türkiye’de ideologların sık sık dile getirdiği Avrasyacılık düşüncesinde, stratejik birlik konusunu içeren Avrasyacılıktan farklı olarak, ağırlıklı olarak İslam kültürü temelli Türk dünyası birliği kastedilmektedir.⁸⁴

Bunları göz önünde bulundurarak, Türkiye, Avrasya politikalarına bir açıklık getirmeli ve bu hususta yerini ve politikasını çok iyi bir şekilde belirlemelidir. Türkiye'nin Avrasyacılık konusuna yaklaşımı Batının etkisinden bağımsız olmak zorundadır. Çünkü gelinen duruma göre, Türkiye'nin Avrasya sürecine katılımı ile yıllardır mücadele verdiği AB üyeliği ile çelişiyor görünmektedir.⁸⁵

Türkiye'nin AB-Avrasya arasında ya da AB-Rusya arasında dengeleşmiş ve iyi planlanmış politikasının olup olmadığı zamanla ortaya çıkacaktır.⁸⁶ Bunu da unutmamak lazım ki, birisine daha fazla ağırlık vererek diğerini ihmal eden bir politika yürütmesi halinde kaybeden taraf Türkiye olacaktır.

2.3. RUS DIŞ POLİTİKASINDA AVRASYA VE AVRASYACILIK

SSCB'nin yıkılmasından sonra Avrasya'nın jeopolitiği çok büyük bir ölçüde değişmiştir. Yeni jeopolitik durumda yeni Rusya'nın, yani RF'nin eski sömürge bölgelerine yönelik politikasının niteliği ve yönü uzun zaman tarihçiler ve siyasetçiler tarafından çeşitli yönleriyle tartışılmıştır. Bu tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Rusya'nın yakın çevreye yönelik politikasının kendisini algılama ve Rusya'nın kendi kimliğini bulma süreciyle paralel geliştiğini söyleyebiliriz.⁸⁷ Rusya'nın

⁸⁴ Nikolay G. KİRİYEV, *Rossiysko-Turetskie otnoşeniya v kontekste evraseyskih konsepti*, (Avrasya Çerçevesinde Rus-Türk İlişkileri), Rossiysko-Turtskie Otnoşeniya: İstoriya, Sovromennoe Sostoyanie i Perspektivi, Moskova: 2002, s. 247

⁸⁵ Abdullah GÜL, *Avrasya'da İlerlemenin Sembolü: Türkiye*, Diyalog Avrasya, Sayı: 13, Yaz 2004, s.9

⁸⁶ Oleg KOLOBOV, Aleksandr KORNİLOV ve Fatih ÖZBAY, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992–2005*, İstanbul: TASAM Yayınları, 2006, s. 298

⁸⁷ Mehmet SEFETTİN EROL, *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Avrasyacılık Tartışmaları*, s.129

bir Avrasya gücü mü olması, yoksa Avrupa ile bütünleşmesi gereken bir ülke mi olması gerektiği Rusya için Orta Asya⁸⁸ ve Kafkasya'nın önemini belirlemektedir.

SSCB'nin yıkıldığı ilk yıllar içinde Rusya eski Sovyet cumhuriyetlerine yönelik politikalarında pasif kalmıştır. Bunun sebebi hem o dönemde Rusya'nın daha çok Batı ile ilişkilerine önem vermesi, hem Rusya'nın geçirdiği iç siyasi ve ekonomik zorluklar, hem de eski Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarından dolayı Rusya'ya muhtaç olacakları düşüncesi idi. Ancak, sonraki yıllarda Rusya'nın yakın çevre politikasının belirlenmesi konusundaki tartışmalar ve siyasi olaylar, eski SSCB ülkeleri ile ilişkilere de yansımıştır.⁸⁹ Bu tartışma bir anlamda Rus düşüncesindeki *Batıcı* ve *Avrasyacı*⁹⁰ tartışmasının dış politikaya yansımaları olmuştur.

Rusya'nın kendi içinde Avrasyacılığın da algılanmasında farklılıklar olsa da Türkiye'deki Avrasyacılık tartışmalarından farklı olarak geniş bir çerçevede tartışılmış ve geliştirilmiş bir kavramdır. Ruslar için Avrasyacılık, her şeyden önce Batı hegemonyasının ve bireyciliğin reddedilmesidir.⁹¹ Yani, Avrasyacılık tek kutupluluğu reddeden ve çok kutupluluğa dayanan bir akımdır. Günümüz Rusya'sında Avrasyacıları dört grupta toplayabiliriz: İlimli Avrasyacılar (Vladimir Lukun, Sergey Rokov); Aşırılıkçı Avrasyacılar (Gennadiy Zuganov, Aleksandr Dugin, Vladimir Jirinivski); demokratik devletçilik (Vladimir Putin, Yevgeni Primakov) ve Slavofil Avrasyacılık (Aleksandr Soljenitsin).⁹² Dolayısıyla, günümüz Rusya'sında Avrasyacılar çeşitli gruplara ayrılmış durumda olduğu için tek bir "Avrasyacılık" akımından söz etmek doğru değildir. Diğer bir önemli değinilmesi gereken nokta da, Rus Dış Politikasında zaman-zaman önemli roller üstlenen bu kişilerin kendi yaklaşımlarını gözden geçirdikleri gerçeğidir. Örneğin, Türkiye'de en yaygın tanınan Aleksandr Dugin

⁸⁸ Bazı Rus siyasetçileri tarafından Rusya'nın "yumuşak karnı" olarak nitelendirilen Orta Asya'nın jeopolitik önemi bu bölgenin Rusya ve güney arasında bir tampon bölge olmasından kaynaklanmaktadır. Orta Asya'nın Afganistan, İran, Çin gibi ülkelerle sınırı bulunması ve Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerle yakın olması Rusya açısından her şeyden önce güvenlik için önemlidir. Bkz. Mehmet SEFETTİN EROL, *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Avrasyacılık Tartışmaları*, s.146

⁸⁹ İbid. s. 130

⁹⁰ Rus Avrasyacılarına göre Ruslar, ABD ve diğer Batı ülkelerinin yalnızca ideolojik değil, aynı zamanda tarihsel düşmanıdır. Bu değerlendirme özellikle ABD'ye aittir. Bkz: Aleksandr DUGİN, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, Vügar İMANOV (çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2003, s. 314

⁹¹ Christian F. WEHRSCHEUTZ, *Rus Fikriyatının Parçası Olarak Avrasyacılık*, Erol GÖKA ve Murat YILMAZ, *Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya*, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 1998, s. 27

⁹² Erel TELLAL, *Avrasya'da Türkiye-Rusya İlişkileri*, s. 36-37

1997’de yayınladığı eserinde Türkiye’yi Rusya’nın jeopolitik rakibi olarak tanımlarken,⁹³ 2003’te Türkçe yayınlanan kitabının önsözünde,⁹⁴ Ankara’yla Moskova arasında işbirliğinin önemini açıklamıştır.

Rus Avrasyacılarına göre Avrasyacılık, SSCB sonrası alanı (SSCB dağılmadan önce kapsama alanında olan ülkeleri) hızlı bir şekilde kendi aralarında entegrasyona hazırlamalıdır.⁹⁵ En kısa zamanda Avrasya Birliği’nin kurulması, birçok Rusya içi sorunu ortadan kaldıracaktır. Rus dış politikası açısından Avrasyacılık, AB ile rekabet için bir operasyonel bir zemin hazırlayacaktır.⁹⁶ Çünkü Avrasya Birliği, AB’nin jeopolitik benzeri olarak kabul edilecektir. Bu da globalleşmenin bir türü olacak, ancak bu globalleşmenin boyutları ve muhteviyatı farklı olacaktır. Bu tip bir globalleşme Avrasya milletlerinin özelliklerini de göz önüne alacaktır. Avrasyacılık, Asya ülkeleriyle ve Arap ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi için yeni imkânları yaratacak ve bu açıdan Avrasya Birliği, Asya ülkelerinin ekonomik ve politik açıdan geliştirilmesi konusunda çok önemli jeopolitik bir rol üstlenecektir.⁹⁷

Rus Avrasyacılığının ilk çıkış dönemlerinde Avrasyacılık kavramı, Rusya eşittir, Avrasya olarak kabul ediliyor, Türkiye ve Türk kültürü açısından dışlayıcı bir özellik arz ediyordu.⁹⁸ Fakat daha sonraları ve günümüzde Avrasyacılık kavramının daha kapsayıcı bir nitelik kazanmaya başladığını görmekteyiz. “Rusya ve Türkiye, Avrasya bütünleşmesinde iki lokomotif ülkedir” diyen eski büyük elçilerden Aleksandr Çerņişev, Türkiye'nin Rusya için Avrasya’da önemli bir ülke olduğunun altını çizerek, Türkiye’yi de Avrasya hareketine katmak için çalıştıklarını vurgulamıştır.⁹⁹ Diğer Rus hükümet yetkililerinin de çıkışlarında buna bezer düşünceleri son dönemlerde sıklıkla

⁹³ Aleksandr DUGİN, *Asnovı Geopolitiki*, (Jeopolitiğin Temelleri), Moskova: Arktogeya, 1997, s. 380

⁹⁴ Aleksandr DUGİN, *Rus Jeopolitiği*, 2003, s. xviii.

⁹⁵ Yılmaz TEZKAN ve M. Murat TAŞAR, *Dünden Bugüne Jeopolitik*, İstanbul: Ülke Kitapları, 2002, s. 215

⁹⁶ Aleksandr DUGİN, *Avrasyacılık ve Postmodern*, (Uluslararası Avrasya Hareketi’nin Kongresi İçin Bildiri), <<http://www.evraziya.org/modules.php?name=News&file=article&sid=1691>>, (16. 04. 2007)

⁹⁷ Anatoliy TORKUNOV, *Ot Holodnoy Voynı k Koaliçii Pobedi: Novaya Filasofiya Vneşney Politiki Rossii*, (Soğuk Savaş’tan Zafer Birliğine: Rus Dış Politikasının Yeni Felsefesi), <<http://www.torkunov.mgimo.ru/Torkunov-Cosmopolis.doc>>, (14.06.2006)

⁹⁸ Mehmet SEFETTİN EROL, *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Avrasyacılık Tartışmaları*, s.134

⁹⁹ İbid. s.134–135

duyulmaktadır.¹⁰⁰ Bu çerçevede Rus Avrasyacıları, Türkiye ile Rusya'nın sadece iki iyi komşu olarak kalmamalarını, aralarında stratejik işbirliği ve ortaklığı geliştirmeleri gerektiğinin de altını çizmekte ve bunun bir an önce gerçekleşmesinin gerektiğini söylemektedirler.¹⁰¹

Putin dönemi Rus Dış Politikasında Avrasyacı ve Batıcı Dış Politika anlayışının bir birini etkilediği söylenebilir. Putin, Avrasyacı okula daha yakın görüşlere sahiptir. Fakat uluslararası sistemin işleyiş tarzına göre Rus Dış Politikasını yönlendirdiği söylenebilir. Slavofil geleneğin ürünü olan Rusya-Beyaz Rusya Konfederasyonu fikri günümüzde Putin tarafından yeniden tartışmaya açılmıştır. İleriki yıllarda Putin'in Dış Politik uygulamaları bağlamında Rusya'nın geleceğine ilişkin daha belirgin öngörude bulunulabilir.

2.4. İKİLİ İLİŞKİLERDE ORTA ASYA VE KAFKASYA

2.4.1. Orta Asya'da Karşılıklı Çıkarlar ve Rekabetten İşbirliğine

Soğuk Savaş sonrası, Orta Asya ve Kafkasya'da yeni fırsatlar yaratırken, aynı zamanda beraberinde güçlükleri de getirmiştir. SSCB'nin çöküşüyle birlikte, zaten tarihsel olarak Türkiye'ye yakın duran *yeni* bir "Türk Dünyası" ortaya çıkmıştır. Türkiye ortaya yeni çıkan bu realiteyi değerlendirmekte temkinli davranırken, Orta Asya ve Kafkasya'nın dünya politik gündeminde zemin kazanması Türk dış politikasına daha önceleri var olmayan yeni bir jeopolitik boyut kazandırmıştır. Diğer taraftan, Avrasya'da oluşan yeni dengeler, Sovyet Bloku'nun çökmesi, Türkiye'nin hem ulusal hem de dinsel anlamda yakınlık duyduğu Orta Asya Cumhuriyetlerine ve diğer eski Osmanlı İmparatorluğu üzerinde kurulan ülkelere karşı ciddi sorumluluklar yüklenmiştir. Türk dış politikasının kapsama alanı içine giren bu bölgeler (Kafkasya, Orta Asya, Doğu Avrupa ve Karadeniz bölgeleri) aynı zamanda Türk dış politikasının

¹⁰⁰ Aleksandr DUGİN, *Avrasyacılık ve Postmodern*, <<http://www.evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=1691>>, (16.04.2007)

¹⁰¹ Özcan YENİÇERİ, *Çatışan ve Örtüşen Stratejiler Odağında Avrasyacılık ve Türkiye, Asya-Avrupa*, Sayı: 1, (Aralık 2004), s. 10-11

dünyadaki bu gelişmelere paralel olarak küreselleşmesini zorunlu kılmıştır.¹⁰² Ancak hazırlıksız ve yetersiz kaldığı için, bu fırsatlar Türk dış politikasında yeni tehdit algılamalarının oluşmasına neden olmuştur. Sonuç itibarıyla, küresel güçlerin (ABD, Rusya, AB) baskısı altında, Türkiye, Orta Asya ve Kafkaslarda etkin bir dış politika izleyememiştir.¹⁰³ Eski Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından 1991 yılında dile getirilen *Adriyatik'ten Çine kadar Türk Dünyası* söylemi uzun zaman sonra bölgede Türkiye ve Rusya'yı yeniden karşı-karşıya getirmiştir.¹⁰⁴

1990–92 yıllarında Türkiye Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirirken RF'nin tepkilerini göz ardı etmedi. Zaten Moskova da, ilk başlarda Türkiye'nin yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerle ilişkilerini geliştirmesine özel bir tepki göstermemiştir. 1991 yılı sonunda BDT kurulmuş ve Baltık ülkeleri dışında bütün eski Sovyet Cumhuriyetleri BDT üyesi olmuştu. Buna rağmen bahsedilen dönemde Orta Asya Rusya'nın birinci öncelikli bölgesi değildi. Nitekim o zamanki RF Dışişleri Bakanı Andrei Kozyrev bölgeye ilk ziyaretini Nisan 1992'de yaparken, ABD Dışişleri Bakanı o tarihe kadar bölgeyi üç kez ziyaret etmişti. Rusya bölgede elçiliklerini Türkiye ve ABD'den sonra açmıştı.¹⁰⁵ Rusların Orta Asya'ya pek de hassasiyet göstermediği bu atmosferde, Türkiye'nin bölgeye sıcak yaklaşımı Batı, özellikle ABD tarafından da desteklendi. İran'ın bölgede etkin olma ihtimaline karşı ABD Türkiye'yi bölgede “model” olarak görüyordu.¹⁰⁶ Böylece, Türkiye, SSCB'ye komşu olmaktan dolayı taşıdığı önemi önemli bir ölçüde kaybetse de, değişen jeopolitik düzen içerisinde Orta Asya ve Kafkasların dünyadaki yerinin yeniden tanımlanması Türkiye'ye farklı bir boyutta stratejik önem kazandırıyordu.

Sonraki yıllarda ise yeni Türk hükümetinin de aynı politikayı açık bir şekilde devam ettirmesi Rusya tarafından Türkiye'nin yeniden “imparatorluk” kurma peşinde

¹⁰² Sinan OĞAN, *11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Rusya*, s.187–188

¹⁰³ Yelda DEMİRDAĞ, *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Orta Asya Siyasetinde Gelinek Nokta Ve Gelecekte Bölgeye İlişkin İzlenmesi Gereken Dış Politika Stratejisi*, <http://www.jeopolitik.org/index.as?orta_asya.php>, (14.03.2007)

¹⁰⁴ Musafa AYDIN, *Avrasya'da Türkiye-Rusya İlişkileri*, Mustafa AYDIN-Çağrı ERHAN, *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006, s. 17

¹⁰⁵ Peter FERDİNAND, *The New Central Asia and it's Neighbours*”, Grigory BONDAREVSKY and Peter FERDİNAND, *Russian Foreign Policy and Central Asia*, London: I. B. Tauris & Co. Ltd, 1994, s. 41

¹⁰⁶ Ziya ÖNİŞ, *Turkey and Post-Soviet States: Potential and Limits of Regional Power Influence*, MERIA Journal, Cilt. V, Sayı. II, (Haziran 2001), s.3

olduğu yolunda yaygın suçlamalara neden olmuştur.¹⁰⁷ Orta Asya politikasında ilk beş yıl (1991–1996) içerisinde karşılaşılan sorunlar ve hayal kırıklıklarının sonunda Türkiye, bölge politikalarında değişkilere gitmiş, İran ve RF ile giriştiği rekabetin iktisadi, siyasi, ideolojik ve dinsel yönleriyle sıcak bir çatışmaya dönüşmesi olasılığı, bölgeye yönelik politikalar saptarken dikkate alması gereken unsurlar olarak öne çıkmıştı.¹⁰⁸

2000 yılından başlayarak Türkiye Orta Asya cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini daha gerçekçi bir temele oturtmak istediğini çok net bir şekilde ortaya koymaya başladı. Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem, 23 Ağustos 2000 tarihli açıklamasında Orta Asya ile stratejik, ekonomik ve siyasi tüm ilişkilerin kurumsallaşması gerektiğine işaret ederek daha önceki yıllarda olduğu gibi üst düzeydeki kişisel bağlara endeksli olmamasını vurguladı.¹⁰⁹ Ayrıca Putin'in iktidara gelmesinden sonra Rusya'nın bölgede aktif olma çabalarının hız kazanması, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında belirleyici olmaya başladı.

ABD'nin 2001 yılında gerçekleştirdiği Afganistan operasyonundan sonra hem Kafkasya hem de Orta Asya'ya etkin bir güç olarak girmesi, ABD-Türkiye arasındaki yakınlıktan dolayı bölgede Türk-Rus ilişkilerinde kısa bir dönem için soğukluk yaratmış oldu. Orta Asya'dan geri çekilerek ilişkilerin daha çok ekonomik boyutunu öne çıkartan Türkiye'nin yerini 2001'den sonra büyük ölçüde ABD aldı.¹¹⁰ Bir yandan AB'ye üyelik ve Kıbrıs konusunda yaşanan hayal kırıklıkları, diğer yandan Irak krizi çerçevesinde karşılaşılan sorunlar bir ölçüde Türkiye'nin dış politika gündeminde Orta Asya'yı ikinci plana itmiş oldu. Fakat 2003 sonunda Başbakan ve Dışişleri Bakanı düzeyinde bölgeye gerçekleştirilen ziyaretler, Türkiye'nin Orta Asya politikasının ayakta durmasını sağlamıştır.

Önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi, geniş anlamda Avrasya'da, dar anlamda ise Orta Asya'da Türkiye-Rusya ilişkileri Batı ile olan ilişkilere bağımlıdır. Fakat Rusya Bilimler Akademisi Şark Enstitüsü'nden Natalya Oultchenko'nun da

¹⁰⁷ Musafa AYDIN, *Avrasya'da Türkiye-Rusya İlişkileri*, s. 16

¹⁰⁸ *İbid.* s.19

¹⁰⁹ Sever AYŞEGÜL, *Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkilerinde Çatışma, Rekabet, İşbirliği*, Avrasya Dosyası, (Sonbahar 2001), Cilt: 7, Sayı:3, s. 234

¹¹⁰ Musafa AYDIN, *Avrasya'da Türkiye-Rusya İlişkileri*, s. 30

görüŖlerine dayanırsak, bu durum her iki ülke için aslında kayıp anlamına gelmemektedir.¹¹¹ Kısa vadeli çıkarlar açısından, Türkiye'nin Batı'ya endeksli dıŖ politikası Rusya'nın çıkarıdır. Çünkü Türkiye'nin kendi baŖına yürüttüğü bölgesel politikalar Orta Asya cumhuriyetleri ve Trk halkların yaŖadığı RF'nın bazı cumhuriyetleri ile çok yakın iliŖkiler kurulmasıyla neticelenmektedir. Günümüzde iki ülkenin Orta Asya'da iliŖkileri atıŖmacı olmaktan çok, hala süren *Pantürkizm* nyargısının eŖliėindeki kontrollü bir rekabet niteliğindedir.¹¹² Hem Türkiye hem de Rusya'nın uzun vadeli çıkarları açısından, ikili iliŖkiler zayıf kaldığı sürece bölgesel politikalarının da baŖarısız olması kaçınılmazdır. Çünkü Avrasya'daki 11 Eylül sonrası geliŖmelerden sonra Türkiye ve Rusya Avrasya'nın iki önemli ülke olma Ŗanslarını kaçırma tehlikesi altındadır.¹¹³ Bunun yanı sıra, bölgesel problemlerin haddinden fazla Batı kontrolünde olması iki ülkenin çıkarlarının ortak bir noktada buluŖmasına her zaman izin vermemektedir. 11 Eylül'n ardından Orta Asya'da peŖ-peŖe Amerikan üslerinin açılmasına seyirci kalan, 2006'nın ilk yarısında tamamlanmıŖ olan BTC'nin inŖasına engel olamayan Rusya'nın, Aleksandr Dugin'in de söylediği gibi bundan sonra Avrasya coğrafyasında Türkiye ile iŖbirliėi yapmaya ihtiyaı vardır.¹¹⁴

Rusya Orta Asya politikasında, bölge devletlerini kendi ekseninde tutmak ve bölgedeki etkinliğini artırmak için yoğun çaba sarf etmektedir. Rusya, ilk olarak 1994 yılında Orta Asya Ekonomik Birliği olarak Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın bir araya gelerek kurduğu, daha sonra 1998 yılında Tacikistan'ın da katılmasıyla Orta Asya Ekonomik Topluluğu'na dnŖen ve 2002 yılında da Orta Asya İŖbirliėi rgt'ne (OAI) dnŖen birliğe, 18 Ekim 2004'te Tacikistan'ın baŖkenti DuŖanbe'de imzalanan antlaŖmayla katılmıŖtır.¹¹⁵ Rusya'nın bu dört Orta Asya ülkesiyle iŖbirliėini bir adım daha ileri götürerek OAI'ye ye olması bölgede son döneme iliŖkin önemli bir

¹¹¹ Natalia OULTCHENKO, *Turkey's Strategic Future: A Russian View*, Prepared for the CEPS/IISS European Security Forum, Brussels, 12 may, 2003, < <http://www.eusec.org/oultchenko.htm>>, (18. 12. 2006)

¹¹² İbid.

¹¹³ Oleg KOLOBOV, *aėdaŖ Türk-Rus İliŖkileri, 1992–2005*, s. 284

¹¹⁴ “Avrasya'da Türk faktörü çok önemlidir. Biz ABD merkezli yeni dünya düzenine karŖı tek kutuplu dünya yerine çok kutuplu dünya teklif ediyoruz. Eğer Türkiye, Avrasya Hareketi'ne katılırsa, Moskova yolu Avrupa yolundan daha kısa bir yol olacaktır. Çok kutuplu dünya karŖısında Türkiye ile iŖbirliėine mahkûmuz.”, Bkz: Aleksandr DUGİN, *Avrasyacılık ve Postmodern*, <<http://www.evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=1691>>, (16.04.2007)

¹¹⁵ Gürol KIRAÇ, *Moskova Orta Asya Güzergâhında Yeni Bir Hat*, Türkistan AraŖtırmaları Masası, <<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=108&sayfa=13>>, (27. 03. 2006)

gelişmedir. Rusya, Şanghay İşbirliği Örgütü'nde (ŞİÖ) de aynı ülkelerle işbirliğini yürütmektedir. Ancak, ŞİÖ ve OAIÖ'nün arasındaki en önemli fark Çin'dir. ŞİÖ'de Rusya ve Çin Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'la birlikte çalışırken, Moskova'nın aynı ülkeleri kapsayan Çin'siz bir yapılanmaya dâhil olması bölgede bazı soruları gündeme getirmektedir. Bu soruların biri Rusya-ABD çekişmesiyle ilgilidir. Moskova'nın bölgede ABD ile sürdürdüğü güvenlik ve savunma alanındaki mücadelenin son dönemde daha da hız kazandığı görülmektedir. Rusların 17 Ekim 2004'te Tacikistan Askeri Üssü'nü açmaları, bölgede Kazakistan'ın önemini artırmıştır. Çünkü Kazakistan her iki eksene karşı denge politikası yürüten ve henüz herhangi bir tarafa daha fazla imkân sağlamayan, çok önemli jeopolitik konuma sahip bir ülkedir.¹¹⁶ Ayrıca, Birleşmiş Milletler Daimi Tarafsızlık Statüsüne sahip Türkmenistan'ı dışarıda bırakırsak, Kazakistan, bölgedeki güvenlik mücadelesinde sonucu belirleyecek düğüm pozisyonundadır. Dolayısıyla Moskova ve Washington Kazakistan'ı kendi eksenlerine çekmenin bölgedeki üstünlüğü ele geçirmek demek olduğunu gayet iyi bilmektedir. Bu sebepten dolayı Rusların Tacik askeri üssüne kavuşmalarının ardından, her iki kutup da Kazakistan'a yönelik girişimlerini vakit kaybetmeden artırmışlardır. Rusya, OAIÖ'ne üye olarak 16 Haziran 2004'te Stratejik Ortaklık Antlaşması imzaladığı Özbekistan'la, askeri üslerinin bulunduğu Kırgızistan ve Tacikistan'ın yanı sıra kendi eksenine çekmeye çalıştığı Kazakistan'la, bölgesel bir örgüt içerisinde işbirliğini geliştirme fırsatı yakalamıştır.¹¹⁷

Türkiye de Kazakistan'da askeri etkinliğini artırmakta geri kalmamıştır. 2002 Mart'ında Ankara-Astana arasında askeri bir antlaşma imzalanarak Türkiye ve Kazakistan'ın deniz ve hava kuvvetleri arasında işbirliği sağlanmıştır. Ayrıca, Türkiye tarafından Türkmenistan ve Kırgızistan'a askeri yardımlar yapılmış, bölgede etkinliğini artırma yönünde adım olarak Afganistan'daki operasyonlar için ABD'ye askeri destek verilmiştir.¹¹⁸

¹¹⁶ Bahsedilen jeopolitik konumda 6846 km sınıra sahip Kazakistan'ın Rusya açısından daha derin bir stratejik öneme sahip olduğunu belirtmekte yarar var. Bkz: Wikipedia, Khazakhstan, <http://en.wikipedia.org/wiki/Khazakhstan_phm>, (19.11.2006)

¹¹⁷ Gürol KIRAÇ, *Moskova Orta Asya Güzergâhında Yeni Bir Hat*, <<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=108&sayfa=13>>, (27.03.2006)

¹¹⁸ RFE/RL, *Central Asian Report*, Vol. 2, No. 11, (21 Mart 2002)

Türkiye'nin eski Moskova Büyükelçisi Ayhan Kamer'in de vurguladığı gibi, Türkiye'nin Rusya'ya karşı bulunduğu bölgede tek başına dengeli bir ilişki muhafaza etmesi oldukça zordur.¹¹⁹ Bu noktada, ABD ve Rusya ile işbirliği konusunda yaşanan karasızlık Türkiye'nin bölge politikasında yeni bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı Türkiye, Rusya ile ilişkilerini düzenlerken Batı'yı ve en başta ABD'yi yanında bulundurmalıdır. Aksi takdirde Türkiye bu güç dengesinde zayıf taraf olarak baskılara maruz kalacaktır.

2.4.2. Kafkasya

Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney arasında geçiş bölgesi olan Kafkasya, Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde Avrasya'da kurulan enerji ve ulaştırma koridorlarının kesiştiği noktada yer almaktadır. Bu konumuyla stratejik pozisyonu daha da gelişen bölge tüm Avrasya'da istikrar ve refahın tesisi açısından da giderek artan bir öneme sahip olmuştur.

Kafkasya konusu da sadece coğrafyasında bulundurduğu ülkeler, bu ülkelerde cereyan eden olaylar, bu ülkelerin Türkiye ile olan ilişkileri, bu ilişkilerin dış politikaya etkileri ve Türkiye'nin bölgesel menfaatleri ile sınırlı kalmayıp, bölgeye etki eden RF ve ABD'nin bölge üzerinde rekabeti, bu rekabetin yarattığı sonuçlar ve bunların Türk iç ve dış politikasına etkilerini de kapsamaktadır. Ayrıca bölge politika ve sonuçları ve Türkiye'nin Orta Asya ile olan ilişkilerini de etkilemektedir. Kafkaslarda sağlanacak istikrar veya istikrarın sağlanmasına yapılacak katkılar ve bölge içindeki etkinliğin derecesi Türkiye'nin jeopolitik gücünü doğrudan etkilemektedir. Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in sözlerine göre, Kafkasya bölgesi Türkiye'yi Orta Asya'ya bağladığından dolayı büyük önem taşımaktadır.¹²⁰ Dönemin Dışişleri Bakanı

¹¹⁹ Bkz. Panel: *Putin'in Rusyası*, 28 Haziran 2002, İstanbul Sepetçiler Kasrı, <<http://www.yasevi.edu.tr/Haberler/putin.htm>>, (23. 06. 2006)

¹²⁰ Suleyman DEMİREL, *Turkey Towards 1997: The Developments in 1996 and The Goals of 1997*, Ankara, 28 Aralık 1996, <<http://www.acces.ch/turkei/GRUPF/IC/deming.htm>>, (21.11.2006)

İsmail Cem ise “Kafkasya, Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan penceresidir” sözleriyle bu bölgenin Türkiye açısından önemini özetlemektedir.¹²¹

Bölge ülkeleri için ise Türkiye, Batıya uzanan bir köprü rolü oynamaktadır. Özellikle petrol üretimi ve dağıtım konusunda Kafkasya'da yeni stratejilerin ortaya konması, Türkiye'yi bu ülkeler açısından daha da önemli kılmaktadır.

Kafkasya, en az Türkiye için olduğu kadar Rusya açısından da stratejik öneme sahip bir bölgedir. Güney Kafkasya, tarih boyunca Türkiye ve Rusya'nın rekabet alanı olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Kafkasya, Türkiye'nin arka bahçesi olarak gördüğü stratejik öneme sahip bir bölgedir.¹²² Daha çok, dağılan SSCB'nin parçalarından oluşmaktadır. Kafkasya üzerinde kontrolünü sağlamak için Rusya uzun süren bir mücadele vermiştir. Her iki ülkenin bölgeye doğrudan sınırdaş olmaları ve bölge ülkeleri ile farklı açılımlardaki ilişkileri, bölgede iki ülkeyi tarih içerisinde savaflara kadar götüren rekabetlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Fakat daha birkaç yıl öncesine kadar oldukça büyük sorun teşkil eden bölgelerde bile, Türkiye ve Rusya arasında bugün yaşanan ortak anlayış ve işbirliği çabaları Kafkaslarda da bu iki ülkenin rekabetin yanı sıra işbirliği yapabileceğinden haber vermektedir.

Kafkasya coğrafi olarak Güney Kafkasya ve Kuzey Kafkasya olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Güney Kafkasya'ya Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan dahildir. Kuzey Kafkasya ise Rusya'nın Kafkasya ile sınır bölgesi olan ve Lezgiler, Çeçenler, Abazlar, İnguşlar, Avarlar ve s. gibi etnik azınlıkların yaşadığı bölgedir.

2.4.2.1. Kuzey Kafkasya'daki Sorunlar ve Türkiye-Rusya İlişkileri

Kuzey Kafkasya içerisinde batıdan doğuya bakıldığında idari olarak her biri federatif cumhuriyetler olan şu yapıları barındırmaktadır: Adıgey, Karaçay-Çerkes, Kabardin-Balkar, Kuzey Osetya-Alanya, İnguşetiya, Çeçenistan ve Dağıstan. Ayrıca

¹²¹ İsmail CEM, *Stresses Wide-angle Foreign Policy Approach*, Turkish Daily News, (19 Temmuz 1997), <<http://www.acces.ch/turkei/GRUPF/İC/Dbbasing.htm>>, (21.11.2006)

¹²² İgor TORBAKOV, *The Turkish Factor in the Geopolitics of the Post-Soviet Space*, Free Republic, 12.23.02, <<http://www.freerepublic.com/focus/news/813142/posts>>, (02.05.2006)

etnik, kültürel ve sosyal bağları nedeniyle Azerbaycan'ın kuzeyinde yaşayan Lazgiler'i ve Gürcistan sınırları içerisinde kalan Abhazya ve Güney Osetya'yı da bu çerçevenin içine koyabiliriz.

Genel tanıtımını yaptığımız Kuzey Kafkasya'da yaşayan halklar dünyanın çok az bölgesinde rastlanılabilecek düzeyde bir çeşitlilik göstermektedir. Yaklaşık 6–8 bin yıldır bölgede yaşadığı varsayılan; Çeçen-İnguşlar, Avarlar, Lezgiler, Darginler, Laklar, Abazlar ve Çerkesleri sayabiliriz. Bunların yanı sıra bölgede Karaçay, Balkar, Kumuk ve Nogay gibi önemli sayıda ve yine yerli halk olarak kabul edilen Türk grupları ve İraniler olan Osetler ve Tatlar bulunmaktadır.¹²³ Kuzey Kafkasya'nın tüm nüfusu 18 milyonu bulmaktadır. Bunun %74'ü Rus, Beyaz Rusya ve Ukraynalı, %7,6'sı Dağıstan etnik grupları, %5,7'si Osetin, %5' Türk, %3,5'i ise Abhaz-Adıgey'dir¹²⁴ (Harita 1: Kafkasya'nın etnik yapısı).

SSCB'nin dağılmasından itibaren Kuzey Kafkasya otorite boşluğundan ve etnik çatışmalardan kaynaklanan ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Kuzey Kafkasya halklarına göre bu sorunların sebebi yeni emperyalist güçler olarak kabul edilen, bağımsızlıklarını elde ederek dünya sahnesine yeni çıkan devletlerin hedefledikleri ve yürüttükleri politikalarıdır. Bu çerçevede karşımıza Azeri-Lezgi, Abhaz-Gürcü, Oset-Gürcü, Rus-Çeçen ve son dönemlerde daha da güncel hale gelmiş Rus-Gürcü anlaşmazlıkları ve mücadeleleri çıkmaktadır.

Bölgenin en önemli politik sorunları aşağıdaki gibidir:¹²⁵

- İnguşetiya Cumhuriyeti'nin toprakları olan Sunzensk ve Malgobek bölgeleri için Çeçenistan'ın iddiaları ve Çeçen-İnguş mücadelesi.
- İnguşetiya'nın Sunzensk bölgesinde Kossak otonom cumhuriyetinin kurulma çabaları.
- Kuzey Osetya'nın Prigorodni kenti için İnguş-Osetin mücadelesi.

¹²³ Ronald WIXMAN, *Language Aspects of Ethnic Pattern and Processes in the North Caucasus*, Chicago: University of Chicago Department of Geography Research Paper, 1980, No. 191, s.17–19

¹²⁴ Victor PANİN and Henry PANİEV, *Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era*, Idris BAL, Boca Raton, USA, Florida: Brown Walker Press, 2004, s. 255-257

¹²⁵ İbid. s. 258

- Dağıstan ve Azerbaycan topraklarının bir kısımlarını içine alacak olan Lezgistan devletinin kurulması istekleri.
- Dağıstan'ın Novolaz bölgesinde Çeçen-Laz anlaşmazlıkları.
- Dağıstan'da Türk etnik grubu olan Kummiklerin bağımsız devlet kurma istekleri.
- Nogay Türklerinin Dağıstan, Çeçenistan ve Stavropol topraklarını kapsayacak olan devlet kurma istekleri.

Bölgenin en büyük sorunu ise Rus-Çeçen mücadelesidir. SSCB'nin çöküşünden hemen sonra diğer cumhuriyetlerle beraber bağımsızlığını ilan eden ve 27 Ekim 1991'de seçimler yoluyla Cohar Dudayev'i Çeçenistan'ın ilk devlet başkanı seçen Çeçenler kısa süre sonra toprak bütünlüğüne bir tehdit olarak algılanarak Rusya'nın olaya müdahalesiyle karşı karşıya kalmıştır. 1993 yılında başlayan savaş 31 Ağustos 1996 yılında imzalanan Hasavyurt antlaşmasıyla sona erdirilmiş ve Çeçenistan'ın statüsü 5 yıllık süre için anlaşmaya varılmak şartıyla belirsiz bırakılmıştır.¹²⁶ Fakat Ağustos 1999 yılından itibaren yeniden Rus orduları Çeçenistan'a saldırmış ve ikinci savaş başlamıştır. Anlaşmanın bozulmasına sebep olarak Rusya Dağıstan'da ortaya çıkan gelişmelerin¹²⁷ yanı sıra Moskova ve Volgadonsk'ta meydana gelen apartman bombalama olayları ve bu olaylarda Çeçenlerin yer almasını göstermiştir. Son yıllarda Çeçenistan'da Ruslar tarafından parlamento ve başkanlık seçimleri geçirilerek bölgedeki durumu sabitleştirmeye çalışılsa da Çeçen militanları Rusya'ya karşı direnmekte devam etmekte. Bu çerçevede son dönemde Çeçen ve Çeçenistan meselesi Kafkasya ve Rusya'yı meşgul eden bir olay olmanın ötesinde dünya gündemindeki yerini muhafaza etmektedir.

Diğer önemli sorunlar da Abhazya ve Güney Osetya meselesidir. Daha bağımsızlık yıllarının başlarından Gürcistan'ın toprak sınırları içinde bulunan ve

¹²⁶ Mithat ÇELİKPALA, *Avrasya'da Türkiye-Rusya İlişkileri*, Mustafa AYDIN ve Çağrı ERHAN, *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006, s. 92

¹²⁷ 26 Nisan 1998'de Grozni'de toplanan Dağıstan ve İçkeriya Halk Kongresi, Dağıstan ve Çeçenistan'da bir yönetim krizi olduğu, bu nedenle de farklı bir yönetim, yani Şura oluşturulması gerektiği kararını vermiştir. Kurulan Dağıstan-Çeçenistan İslam Şurasıdır. Basayev ve Udugov öncülüğündeki hareket, Dağıstan ve Çeçenistan'ın birleştirilerek İslami esasların hâkim olduğu bir devletin kurulmasını öngörüyordu. Bkz: Mithat ÇELİKPALA, *Avrasya'da Türkiye-Rusya İlişkileri*, s. 93-94

nüfusunun çoğu Ruslardan ve Ruslarla asimile olunmuş Gürcülerden oluşan bu bölgeler ayrılarak Rusya'ya bağımlı veya bağımsız devlet olmak için Gürcistan'a karşı direnmektedir. Abhazy'a'nın Çeçenistan'ı desteklediği iddialarıyla Rusya'nın Abhazy'a'ya karşı başlattığı ambargo Gürcistan tarafından da devam ettirilmektedir. Ülkeden çıkışların ve tüm iletişimin kontrol altında tutulduğu Abhazy'a'ya yönelik kara ve deniz yolu ablukası Rusya'nın da desteği ile sürdürülmektedir. 12 Ocak 2005 seçimlerini kazanan Sergey Bagapş, Abhazy Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda kabul görülmesini sağlamak yönünde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Osetya'da ise durum biraz farklıdır. Gürcistan defalarca askeri müdahalede bulunmasına rağmen Rusların baskıları altında Gürcistan ordusu Güney Osetya'dan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Gürcüler 1995'de yaptıkları Anayasa değişikliği ile Gürcistan'ın uniter bir devlet olduğunu, Osetya diye bir bölge olmadığını iddia etmektedir. Osetler de Kuzey Osetya ile birleşerek RF'ye katılmayı talep etmektedir.¹²⁸

Coğrafi yakınlık, stratejik çıkarlar ve Türkiye'de yaşayan Çerkes nüfusa rağmen Kuzey Kafkasya, Türkiye için bilinmez, yabancı ve uzak kalmış bir bölgedir.¹²⁹ Buna rağmen Türkiye'nin Kafkasya politikasının bir köşesinde de Kuzey Kafkasya her zaman yerini korumuştur. Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikasının temelinde çoğulcu demokrasinin ve piyasa ekonomisinin kurulması ve desteklenmesi yoluyla bölge ülkelerinin bağımsızlıklarının pekiştirilmesi yer almaktadır. Bölgedeki sorunlara yaklaşımı ise çatışma ve anlaşmazlıkların barışçı yollarla ve uluslararası camianın katılımıyla çözüm bulmak şeklindedir.¹³⁰

Türkiye'nin ne tür politikalarla bölgede etkili olabileceği arayışları ise Türkiye'nin Kuzey Kafkasya politikasını belirlemesi önünde engel teşkil etmektedir. Türkiye'nin karşısına süreç içerisinde ideolojik bakış açılarına bağlı bir biçimde din, Türk milliyetçiliği ya da Rusya ile doğrudan doğruya karşı karşıya gelme gibi alternatifler çıkmakta, fakat bu alternatiflerin tamamı Türkiye ve bölge için beraberinde ciddi sıkıntılar getirmektedir.¹³¹ Rusya'yı karşısına alarak bir politika oluşturmak ise

¹²⁸ *South Ossetia Between War and Demilitarization*, RFL/RL *Caucasus Report*, C. 7, No. 28, (15 Temmuz 2004)

¹²⁹ Mithat ÇELİKPALA, *Avrasya'da Türkiye-Rusya İlişkileri*, s. 96

¹³⁰ *Ibid.* s. 98

¹³¹ Mustafa AYDIN ve Tareq İSMAEL, *Turkey's Foreign Policy in the 21st Century: A Changing Role in World Politics*, Kanada, Burlington: Ashgate, 2003, s. 139-160

Türkiye-Rusya ilişkilerinin en üst düzeye ulaştığı bu dönemde pek de mümkün gözükmemektedir.

Bölge ülkelerinin toprak bütünlüğüne dayalı bir politika yürütülmesi çerçevesinde ekonomik ilişkiler ve çıkarlarla da paralel biçimde Türk dış politikasında Rusya ve Gürcistan ile yakınlaşma söz konusudur. Ayrıca, Kürt meselesi, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasının belirlenmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³² Bu bağlamda Türkiye karşı-karşıya kaldığı iç sorunlarla paralel yönleri olduğu düşünülen Abhaz ve Çeçen meselelerine uzak durmaya çalışmıştır. Türkiye Abhazyaya politikası olarak, Gürcistan ile Abhazyaya arasındaki sorunların barışçıl yollarla ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesini benimsemektedir.

2.4.2.2. Güney Kafkasya

Güney Kafkasya'daki sorunlar en çok Rusya ve Türkiye'yi ilgilendirmektedir. Geçen on yıllık (1990–2000) süre zarfında Türkiye ve Rusya, Güney Kafkasya'ya yönelik çıkarları ve politikaları ciddi bir zıtlık içerisinde olmuştur. Güney Kafkasya Türkiye ile Rusya arasında var olan karşılıklı güvensizliğin en somut bir şekilde hissedildiği bölgelerden biri olmuştur. SSCB'nin dağılması sonrası bölgede ortaya çıkan gerek etnik kökenli gerekse politik, ekonomik ve stratejik konularda ve sorunlarda Türkiye ve Rusya karşı kamplarda bulunmuştur. Böyle bir durumda şüphesiz ki Rusya ve Türkiye arasında yüzyıllara dayanan rekabetin büyük etkisi olmuştur.

Son on yılda Türkiye ve Rusya'nın Güney Kafkasya ile ilgili farklı ulusal çıkarlara sahip olmalarında birbirlerini nasıl algıladıklarının ciddi bir payı vardır. 2000'li yıllara kadar Rus yönetimleri Türkiye'yi ciddi bir bölgesel güç olarak değerlendirmişler ve Ankara'nın Pan-Türkist bir politika izlediği konusunda ciddi kaygılara sahip olmuşlardır. 2000'li yılların başlarında, Türkiye'de meydana gelen

¹³² Dönemin Ankara Büyükelçisi Albert Çernişev'in Hürriyet gazetesinde 21 Temmuz 1995'de yayımlanan "Cam evlerde yaşayanlar asla ilk taşı atanlar olmamalıdır. Türkiye ve Rusya aynı gemideler, batarsa, birlikte batarız" sözü Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasında halen etkisini devam ettirmektedir. Bkz. Ersel AYDINLI, *Russia's Kurdish Card in Turkish-Russian Rivalry*, <<http://members.internettrash.com/pkk/russia.htm>>, (12.02.2006)

politik ve ekonomik krizler Rusya'nın Türkiye algılamasında bazı değişikliklere gitmesine neden olmuştur. Rusya Türkiye'yi güçlü bölgesel bir devlet yerine ekonomik sorunları olan, komşularıyla iyi geçinemeyen bir devlet olarak algılamaya başlamıştır. Bu dönemde Rusya Türkiye'yi gerek Orta Asya gerekse de Güney Kafkasya'da ciddi bir rakip olarak değil de yer yer rekabet edeceği bazen ise işbirliği yapabileceği bir ülke olarak değerlendirmeye başlamıştır. Bu yöndeki algılama değişikliği 2000–2004 yılları arasında Rusya'yı Türkiye ile ilgili bu tür bir değerlendirmeye itmiştir.

2.4.2.2.1. Gürcistan

Güney Kafkasya'da bulunan üç eski Sovyet Cumhuriyetlerinden biri olan Gürcistan gerçekten stratejik açıdan çok büyük öneme sahip bir ülkedir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Rusya, Ermenistan'ı jeopolitik ortağı olarak ilan etmiş ve hemen ardından Gürcistan'ı da buna dâhil etmek istemesi üzerine Tiflis yönetiminin direnişiyle karşılaşmıştır. Rusya'nın bu taleplerine boyun eğmenin daha uzun bir süre Moskova'nın ekonomik, politik ve askeri olarak verebilecekleri ile yetinmek anlamına geldiğini bilen Gürcistan, alternatif olarak Türkiye ve ABD'ye yakınlaşma politikası yürütmüştür. Gürcistan'ın bu tercihinde BTC, Bakü-Supsa ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) gaz boru hattının bu ülke üzerinden geçecek olmasının önemi de çok büyüktür. Çünkü Gürcistan için bu hatların anlamı Kafkasya'yı ve Gürcistan'ı Batı'ya bağlayan temel araçlardır. Bu araçlar da Gürcistan'ın bağımsızlık ve güvenliğinin belkemiğini oluşturmaktadırlar.¹³³

Gürcistan'da 2003 yılı sonlarında Rusya destekli Eduard Şevernadze hükümeti, ABD destekli Mikhaıl Saakaşvili tarafından düşürülmüştür. Bu Rusya için büyük bir darbe olmuştur. Rusya'nın sınırında yer alan ve Karadeniz'de çok büyük bir öneme sahip olan Gürcistan ABD saflarına geçmiştir.

Gürcistan'ın Rusya ile gergin ilişkileri bulunmaktadır. Rusya zaman zaman Gürcistan'ı Çeçen teröristlere eğitim kamplarını Gürcü topraklarında faaliyete

¹³³ Güner ÖZKAN, *Türk-ABD İlişkilerinde ABD Faktörü*, Avrasya Dosyası, Türkiye-ABD İlişkileri Özel Sayı, 2005, Cilt:11, Sayı:2, s.158

açmalarına ve kendi topraklarından Çeçen militanların geçişine izin vermekte suçlamaktadır. Gürcistan'ın NATO'ya dâhil olma yönündeki arzusu ise Rusya açısından özellikle tehlikeli bulunmaktadır. Gürcistan tarafından bakıldığında, bağımsızlık politikası güden iki özerk bölge Abhazya ve Güney Osetya Cumhuriyetleri liderlerinin Moskova tarafından desteklendiği düşünülmektedir. Eski Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze'ye göre, Rusya ve Gürcistan arasında söz konusu gerginliğin nedeni öncelikle Rusya'nın Abhazya'daki ayrılıkçı güçlere destek vermesi ve Moskova'nın eski Sovyet cumhuriyetlerinin toprak bütünlüğü konusunda çifte standart politikası izlemesidir.¹³⁴ Bazı verilere göre, Rusya ordusu ayrılıkçı Abhazlara yardım etmiştir.¹³⁵ Rusya, Abhazya ve Güney Osetya'daki ayrılıkçı eğilimleri Gürcistan'a baskı yapmak amacıyla her fırsatta kullanmaktadır.¹³⁶ Moskova ise bu konuda resmi olarak tarafsızlığını koruduğunu iddia etmektedir. Hatta Rus askerlerinin Abhazya'daki bazı faaliyetlerinin resmi olarak onaylanmış değil, şahsi nitelikte faaliyetler olduğunu ileri sürmektedir. Tiflis ise Abhazların gerçekleştirdiği askeri operasyonların Rus Genelkurmayına mensup subaylar tarafından planlandığını ileri sürmüştür.¹³⁷ Bu yüzden Rusya'nın Gürcistan'daki askeri üsleri de Rusya ve Gürcistan arasındaki ilişkilerde gerginliğe neden olmaya devam etmektedir.

SSCB zamanında Gürcistan'daki üsler, NATO'nun güney cephesine karşı bir savunma üssü olarak kabul edilmiştir. Güney Kafkasya'daki askeri karargâhın en büyük gücü Gürcistan'da olmuş, SSCB'nin son yıllarına kadar da Gürcistan'da 100 bin asker bulundurmıştır.¹³⁸ SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte bu üsler 1993 yılında kurulan Güney Kafkasya'daki Rus Birlikleri'nin idaresine geçmiş, asker sayısı ise azaltılmıştır. 1992

¹³⁴ *Mı gatovi k pereqavortı*, (Görüşmelere Hazırız), *İntervyu s Prezidentom Guzii*, (Gürcistan Devlet Başkanıyla Görüş), *İzvestiya* gazetesi, 14 Kasım 2001, s. 3-5

¹³⁵ Olga ALEKSANDROVA, *Trudnaya Restavratsiya Staroy Zavisimosti: Politika Rossii v Otnoşenii SNG*, (Eski Bağımlılığın Zor Restorasyonu: Rusya'nın BDT Politikası); *Vneşnyaya Politika Rossiii: Ot Yeltsina k Putinu*, (Rus Dış Politikası: Yeltsin'den Putin'e), Stefan KROİTSBERGER, Sabine GRABOWSKI ve İutta Unzer, Kiev: *Optima*, 2002, s. 119

¹³⁶ Stephen F. LARRABEE and İan O. LESSER, *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, Prepared for the Middle East Public Policy National Security Research Division, RAND, 2003, p. 5

¹³⁷ Olga ALEKSANDROVA, *Trudnaya Restavratsiya Staroy Zavisimosti: Politika Rossii v Otnoşenii SNG*, s. 159

¹³⁸ Yunus NESİBLİ, *Rusya'nın Kafkasya Politikası ve Rus Askeri Üsleri, Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları*, Avrasya Stratejik Araştırmaları merkezi Konferansı, Bakü, Hazar Üniversitesi, 27-28 Eylül 2001, *ASAM Yayınları*: 53, Kafkasya Araştırmaları Dizisi: 07, Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2003, s. 59-60

yılında patlak veren Abhazya sorununda Gürcü yetkililer Rusya'dan askeri üslerini tahliye etmesini de istemiştir. Ancak Abhazyaya ile yapılan savaşta Gürcistan'ın yenilmesiyle 1993 yılında ülke çapında başlayan ayaklanmalarla Gürcistan bölünmenin eşiğine gelmiştir. Dönemin Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevarnadze'nin bu isyanı bastırmak için Moskova'dan yardım istemekten başka çaresi kalmamıştır. Bunun karşılığında Gürcistan, BDT üyeliğinin yanı sıra Rus askeri üslerinin varlığının 25 yıl daha uzatılmasını öngören bir antlaşma imzalamıştır.¹³⁹

1999 yılında AGİT'in İstanbul Zirvesi sırasında varılan mutabakata göre, Rusya Gürcistan'da bulundurduğu 4 askeri üssü (Tiflis yakınındaki Vaziani, Abhazyadaki Gudauta, Javaketi bölgesindeki Akhalkalaki ve Acarya'daki Batum üsleri) kapatmayı kabul etmiştir. 2004 yılına kadar bunlardan yalnızca ikisi, Vaziani ve Gudauta üsleri kapatılmıştır. Gürcistan'daki Rus üslerinin kapatılması hususu AGİT zirve kararlarının yanı sıra, Haziran 2004'te İstanbul'da yapılan NATO Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesinde de yer almıştır. Ayrıca Gürcistan yönetiminin de söz konusu askeri üslerin kapatılması konusunda sertleştiği gözlenmektedir. Nitekim 10 Mart 2005'te Gürcistan Parlamentosu bu konuda karar almıştır. Kararda Moskova'nın üslerin kapatılmasına yanaşmaması halinde 1 Ocak 2006'da üslerin yasadışı ilan edilerek ablukaya alınacağını bildirmiştir.¹⁴⁰ Bu karardan sonra Mayıs 2005'te Gürcistan ve Rusya arasında Akhalkalaki ve Batum'da bulunan iki askeri üssün 2008'in başına kadar kapatılması yönünde anlaşmaya varılmış ve üslerin boşaltılmasına başlanmıştır.¹⁴¹

Gürcistan'daki Rus askeri üslerinin boşaltılması konusunda Moskova ile Ankara yönetimleri arasında da ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan Gürcistan'dan çıkartılan askeri üslerin Ermenistan'a yerleştirilmemesi konusunda Rusya'yı uyarmıştır. Uyarıya cevap olarak, Rusya Ermenistan'a aktarılan kuvvetlerin

¹³⁹ Uve HALYBAH, *Mejdu Goryaçey Voynoy I Zamorojennimi Konfliktami*, (Sıcak Savaşlarla Donmuş çatışmalar arasında), Stefan KROYTSBERGER ve Sabine GRABOWSKİ ve UNZER Yütta, *Vneşnyaya Politika Rossiyi: Ot Yeltsina k Putinu*, (Yeltsin'den Putin'e Rus Dış Politikası), Kiev:Optima, 2002, s. 145.

¹⁴⁰ Güner ÖZKAN, *Türk-ABD İlişkilerinde ABD Faktörü*, Avrasya Dosyası, s. 159–160

¹⁴¹ Bkz. Parsons ROBERT, *Russia Agrees to Pull Troops from Georgia by 2008*, RFE/RL, (30.5.2005); Fuller LİZ, *Georgia/Russia: Withdrawal Agreement Clears First Hurdle*, RFE/RL, (22.6.2005)

Azerbaycan ve Türkiye için tehlike oluşturmadığını ve sadece Ermenistan'daki üslerin yenilenmesi amacını taşıdığını belirtmiştir.¹⁴²

Rusya, Gürcistan'ın Rus karşıtı çeşitli eylemlerine karşı tepki göstererek Gürcistan'ın Rus askeri üslerini tahliye etmeye başlamasına karşılık olarak Gürcülerin Rusya'ya girişlerine vize alma zorunluluğu koymuştur. Fakat vize verilmesinde de Gürcülere karşı çeşitli engeller ve sınırlamalar uygulanmaktadır. Gürcü yöneticilerin NATO ve AB'ye üyelik çabalarına ise Rusya, başta şarap olmak üzere Gürcistan'dan ihraç edilen bazı malların ithalatını durdurmakla karşılık vermiştir. Gürcistan'ın GUAM¹⁴³ çerçevesinde Rusya karşıtı politika izlemesine ve BDT'den ayrılma yönündeki tehditlerine Moskova, Rus enerji kaynaklarının fiyatlarını artırmakla cevap vermiştir. Bu tip karşılıklı eylem ve önlemlerle gelişen iki ülke arasındaki ilişkiler, 2006 yılının Eylül ayından itibaren diplomatik kriz'e dönüşmüştür. Bu krizin nedeni ise Gürcistan'da altı Rus subayı ile 11 Gürcü vatandaşının Rusya lehine casusluk yaptıkları gerekçesiyle tutuklanmaları olmuştur. Gürcistan'ın, Rus subaylarını AGİT vasıtasıyla Rusya'ya teslim etmesiyle bu krizin büyümesi önlenmişse de, orta vadede iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesini beklemek yanlış olacaktır. Rusya, Saakaşvili'nin Rus subaylarını casuslukla suçlaması üzerine, bu ülkeyle olan kara, hava, deniz ve demiryolu bağlantısını kesmiş, posta hizmetlerini durdurmuştur. Ayrıca Gürcistan'a, para transferinin dondurulması yönünde de karar almıştır.¹⁴⁴ Sadece 2006 yılının ilk altı ayında Rusya'dan Gürcistan'a 220 milyon dolar transfer edildiğini, transfer edilen yıllık miktar ise Gürcistan'ın bütçesinin %20'sini oluşturduğunu¹⁴⁵ göz önünde bulundurursak, bu kararın ne kadar ağır olduğu ortadadır. Haziran 2006'da Vladimir Putin, Mihail Saakaşvili ile yaptığı görüşme sırasında Rusya'da yaşayan Gürcülerin Gürcistan'a yılda 1,5–2 milyar dolar transfer ettiklerini ve bu rakamların herhangi bir yabancı ülkenin Gürcistan'a yaptığı maddi yardımdan daha fazla olduğunu belirtmiştir.

¹⁴² Ihsan ÇOMAK, *Türk-Ermeni İlişkilerinde İki Önemli Konu-1*, <<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=162&type=5>>, (08. 11. 2006)

¹⁴³ GUAM Moskova'nın etkisini sınırlandırmak için ABD öncülüğünde kurulmuş bir örgüttür. Önceleri 4 üyeden (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) oluşan bu birliğe daha sonra Özbekistan'da katılmış ancak, 2002 yılından beri fiilen çalışmalarına iştirak etmediği GU(U)AM' dan 5 Mayıs 2005 tarihinde resmen ayrılmıştır. GUAM' dan Özbekistan'ın ayrılması bu örgütün genişleme umutlarını tüketmiştir.

¹⁴⁴ Oksana NOVOJENİNA, *Gruziyu Ostavili Bez Deneg*, *Gazeta*, <http://www.gazeta.ru/2006/10/02/oa_218353.shtml>, (02.10.2006)

¹⁴⁵ İlyas KAMALOV, *Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası*, *Stratejik Analiz*, ASAM, (Kasım 2006), s.91

Nitekim Gürcistan'ın destekleyicisi ABD dahi Gürcistan'a 2006 yılında ancak 86 milyon dolar yardımda bulunmuştur.¹⁴⁶ Ancak Moskova'nın Gürcistan'a yönelik kozları bunlarla sınırlı kalmamaktadır. Gazprom, Gürcistan'ın neredeyse tek enerji kaynağı iken, Rus İNERA şirketi, Gürcistan içinde gaz dağıtım sistemini elinde bulundurmaktadır. Rus EES ROSSİYA elektrik şirketi de Gürcistan'ın en önemli elektrik şirketi olan Telasi'nin %75'ine sahiptir. Ayrıca Gürcistan'daki üç elektrik istasyonu da Rus şirketlerinin elindedir ki, bunlardan AES-Transenergy istasyonu Gürcistan'dan Türkiye'ye de elektrik ihraç etmektedir.¹⁴⁷

Diğer taraftan Rusya'da çalışan 320 bin Gürcü'nün ancak 5 bini yasal çalışma iznine sahiptir.¹⁴⁸ 15 Ocak 2007'de Rusya'da yürürlüğe giren *Göç Hakkında Tasarı*'yla yasa dışı şekilde Rusya'da barınan özellikle Gürcü vatandaşlar olmak üzere tüm yabancılar sınır dışı edilmeye başlanmıştır.¹⁴⁹ Dolayısıyla Rusya ile Gürcistan arasındaki kriz şu an giderilmiş gibi gözükse de, iki ülke ilişkilerini "her an patlamaya hazır bir bomba" olarak nitelendirmek mümkündür. Saakaşvili'nin Gürcistan'ın birçok alanda Moskova'ya bağımlı olmasına rağmen *cesurca* hareket etmesinin nedeni, Washington'a fazlasıyla güvenmesidir.

Türkiye ile Gürcistan arasında iyi komşuluk ve yakın dostluk ilişkileri bulunmaktadır. Türkiye, Gürcistan'ın siyasal birliğini, toprak bütünlüğünü ve egemenliğini desteklemektedir ve bu çerçevede Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının barışçıl yöntemlerle çözüme kavuşturulmasından yanadır.¹⁵⁰ Ancak son yıllarda Gürcistan politikasında Türkiye sanki bir suskunluk içindedir.

Türkiye ile ABD arasında son dönemlerde gerilen ve buna karşılık Karadeniz ve Kafkasya bölgesinde Rusya ile gelişen ilişkiler Batılı *Think Tank*'larda tartışılmakta ve bu konuda üst düzey yetkililer açıklamalarda bulunmaktadır. Hudson Enstitüsü Stratejik Güvenlik Merkezi Müdür Yardımcısı Richard Weitz, Rusya ve Türkiye'nin, Karadeniz ve Güney Kafkasya bölgesinde ABD etkisinin sınırlandırılması konusunda çabalarını

¹⁴⁶ İlyas KAMALOV, *Rusya-Gürcistan İlişkileri: Savaş ve Barış*, ASAM Dış Politika Analizi, <<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1168&kat1=60&kat2=>>, (03.10.2006)

¹⁴⁷ İlyas KAMALOV, *Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası*, s.94

¹⁴⁸ Oksana NOVOJENİNA, *Gruziyu Ostavili Bez Deneg*, <http://www.gazeta.ru/2006/10/02/oa_218353.shtml>, (02.10.2006)

¹⁴⁹ Novosti, *ORT Tele kanal*, (Haberler), 17 Ocak 2007

¹⁵⁰ Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Gürcistan Devlet Başkanıyla Ankara'da görüşmesinden sonra yaptığı konuşma. TRT 1 Devlet Televizyonu, (19-20 Aralık 2006)

birleştirmelerinin mümkün olduğunu, geçmişte Rusya ve Türkiye'nin karşılıklı çıkara dayalı politika oluşturmak yerine daha çok rekabet etmelerine rağmen, bugün bu ülkelerin, ABD'nin Karadeniz'de füzesavar gemileri bulundurması ve komşu ülkelerde “renkli devrimlerin” yaşanmasına öncü olmasına karşı çabalarını birleştirmeleri gerektiğini savunmaktadır.¹⁵¹

ABD'nin NATO'nun bölgede daha fazla rol üstlenmesi için yaptığı baskı açık bir hal alınca Ankara ve Moskova arasında Karadeniz ve Kafkasya üzerine siyasi diyalog çabaları daha da yoğunlaşmıştır. Irak'a demokrasi getirmek adına sürdürülen işgal, ABD desteği ile Gürcistan ve Ukrayna'da yapılan Gül ve Turuncu devrimleri ile çakışınca Türkiye ve Rusya kendilerini tuhaf bir *kuşatılma* atmosferi içerisinde bulmuştur.¹⁵² Bununla birlikte Romanya ve Bulgaristan'ın 2004 yılında NATO'ya girmesi Türkiye'nin *kuşatılma* hissini daha da artırmıştır.¹⁵³ Türkiye, AB sürecine ilişkin artan belirsizliğin getirdiği sıkıntılar ışığında, Rusya'nın bölgede işbirliği yapmak için getirdiği önerilere daha sıcak bakmaya başlamıştır. Türkiye'nin, bölge-dışı aktörlerin bölgeye nüfuz etmesine muhalefet etmesi üç temel nedenle açıklanabilir: **Birincisi**, mevcut bölgesel yapılanmalar yeterli olup NATO operasyonları ile uyumlu olduğundan NATO'nun bölgeye girmesine gerek yoktur. Bakı-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının güvenliğinin sağlanması amacıyla başta Gürcistan olmak üzere Güney Kafkasya ülkelerinde NATO üslerinin konuşlandırılması Ankara'ya göre bugünkü aşamada çok da önemli değildir.¹⁵⁴ ABD ve NATO'nun Afganistan ve Irak'taki yoğun askeri varlığı hesaba katıldığında, Gürcistan, Kazakistan ve diğer Hazar ve Kafkas devletlerinin silahlı kuvvetlerinin aşamalı olarak güçlendirilmesi daha uygun olacaktır. Söz konusu ülkeler üzerinden geçen petrol ve doğalgaz hatlarının güvenliğini bu ülkelerin kendi güçleriyle sağlamalarına yardımcı olunmalıdır.¹⁵⁵ **İkincisi**, her hangi bir bölgesel girişim Rusya'yı dışlamamalıdır. Geçtiğimiz yıllarda bir dışişleri yetkilisinin, “Rusya

¹⁵¹ *Rossiya i Turçiya protiv “çvetnux revolyuçiy” i korabley SŞA v Çyornom more*, (Rusya ve Türkiye, Renkli Devrimlere ve Karadeniz'de ABD Gemilerine Karşıdır), Regnum, <<http://www.regnum.ru/news/496781.html>>, (12.08.2006)

¹⁵² *Ibid.*

¹⁵³ Suat KINIKOĞLU, *Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi*, s.111

¹⁵⁴ Kemal YAVIZ, *Karadeniz'in kimliği*, Akşam, (5 Eylül 2004); Serkan DEMİRTAŞ, *Karadeniz NATO'ya kapalı*, Cumhuriyet, (29 Ağustos 2004), s.1 ve 8

¹⁵⁵ *Rossiya i Turçiya protiv “çvetnux revolyuçiy” i korabley SŞA v Çyornom more*, <<http://www.regnum.ru/news/496781.html>>, (12.08.2006)

olmadan hedeflerimizi gerçekleştiremeyiz. Rusya'nın masada olması gerekmektedir" açıklamasında bulunmuştur.¹⁵⁶ Ankara, Moskova'nın düşmanlığını kazanmanın yalnızca bölgeyi istikrarsız bir hale getirmeye hizmet edeceğine inanmaktadır ve bu nedenle herhangi bir bölgesel girişime *tüm kıyıdaş devletlerin* dahil edilmesi gerektiğine atıfta bulunmaktadır. **Üçüncü**, NATO'nun bölgeye girmesi Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin azalmasına neden ola bileceği endişesi taşınmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye'nin Rusya'ya önemli bağımlılıkları bulunan Gürcistan'da Rusya çıkarlarına muhalif politika yürütmesi Türkiye-Rusya ilişkilerine zarar getirmektedir. Son olarak Gürcistan Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili'nin 19–21 Aralık 2006 tarihleri arasında Türkiye'ye resmi ziyaretinde yapılan enerji pazarlığının yanı sıra imzalanan *Tercihli Ticaret Antlaşması*¹⁵⁷ dışında Türk-Gürcü ilişkilerinin bir takım sıkıntıları da bünyesinde barındırdığı görüldü. Türkiye, bölgede varlığını sürdürebilmesi için askeri, ekonomik, ticari ve siyasi bakımlardan Gürcistan'ı sürekli desteklemektedir.¹⁵⁸ Hatta bu desteğin özellikle Abhazya'nın statüsü ile bağlantılı olarak Türkiye'de iç kamuoyunda bir takım sıkıntılara da yol açmıştır. Kafkas-Abhaz Dayanışma Komitesi ve Kafkas derneklerinin¹⁵⁹ Türkiye'nin bu yaklaşımını açıktan açığa eleştirdikleri ve siyasal iktidar üzerinde baskı kurdukları gözlemlenmektedir.¹⁶⁰ Abhazya'nın bağımsızlığının kabulü çerçevesinde yürüttüğü politika ve son dönemde Rusya'nın da bu konuya olumlu yaklaşmasıyla Gürcistan'ın sıkıntılarının artacağı düşünülebilir.¹⁶¹ Türkiye yukarıda belirtilen sebeplerde dolayı bu sürecin dışında kalamayacaktır. Enerji merkezli başlayan sıkıntıların etnik çekişmelerin de bu resme dâhil olmasıyla biraz daha tırmanması anlamına gelebilir. Bu koşullar altında Gürcistan'ın Türkiye'ye yapmış olduğu enerji (gaz ve elektrik) yardım talepleri ve Saakaşvili'nin gezisi, Türkiye'yi bir yanda Gürcistan'la ilişkilerin geliştirilmesinde yaşadığı dış politika zorluğu, diğer yanda kendi ekonomik ve doğal gaz ihtiyaçları

¹⁵⁶ Suat KINIKOĞLU, *Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi*, s. 111

¹⁵⁷ Nezh DEMİRKENT, *Türkiye-Gürcistan arasında "Tercihli Ticaret Anlaşması" imzalandı*, Dünya Gazetesi, (19 Aralık 2006)

¹⁵⁸ Ek: 2006 yılının başlarından itibaren iki devlet arasında karşılıklı vize uygulaması kaldırılmıştır.

¹⁵⁹ Türkiye'de kamuoyunu etkileme gücüne sahip Abhaz lobisi vardır ve Türkiye'nin Gürcistan politikasını bir oranda etkilemektedir. Bkz: Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992-2005*, s. 221

¹⁶⁰ Mitat ÇELİKPALA, *Kafkaslarda Büyük Oyun, Hâkimiyeti Milliye*, (7 Ocak 2007), s.6

¹⁶¹ *Ibid.* s.6-7

arasında dar bir alana sıkıştırmıştır. Türkiye'nin Rusya ile imzalanan doğal gaz sözleşmelerinden doğan hakkından Gürcistan lehine geri çekilmesi hem içeride bir gaz sıkıntısı yaratabilir, hem bu Rusya'nın şimdiye kadar enerji konusunda Türkiye'ye karşı izlediği tutumun değişmesine neden olabilir. Dahası, takip eden sözleşme dönemlerinde Türkiye'yi farklı faturalarla da karşı karşıya bırakabilir. Rusya'nın bu konudaki tavrının ne olacağı Ukrayna ve Gürcistan örneklerinden de anlaşılabilirdi üzere gayet açıktır.¹⁶² Tüm bu faktörler göz önüne alındığında Türkiye'nin Gürcistan'ın beklentilerini karşılamasının zorluğu daha iyi anlaşılacaktır.

Türkiye, ABD'den sonra Gürcistan'a yardımda bulunan ikinci ülkedir. Bu yardımlar, genellikle askeri kuvvetlerin eğitimi, idari, insani ve lojistik gibi değişik alanları kapsamaktadır. Türk askeri yardımının önemli kısmı askeri tesislerin tamirine ve personel eğitimine ayrılmaktadır. Bu yardımlar çerçevesinde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Gürcistan'ın Marneuli askeri üssünün modernizasyonunu yapmıştır. İki ülke arasında anlamaya esasen her yıl yüze kadar öğrenci Türkiye'de asker uzmanlık eğitimi almaktadır.¹⁶³

Diğer yandan Gürcistan, her türlü destek ve yardıma rağmen, Türkiye'nin taleplerine beklendiği biçimde ve çabuklukta yanıt veremediği söylenebilir. Türkiye'nin büyük önem verdiği Ahıska Türkleri meselesi¹⁶⁴ ve Kars-Ahılkelek-Tiflis-Bakû demiryolu bu durumun en önemli örneklerini oluşturuyor. Demiryolu projesinin

¹⁶² Ukrayna ve Gürcistan'da yönetim değişikliklerinde Batı yönlü muhalefetin yönetime gelmesinden sonra, Rusya her iki ülke üzerinde ekonomik ve politik baskılarını artırmış, hatta iç ayrımcı güçlere destek vermekten bile kaçınmamıştır. Son yıllarda ise Ukrayna ve Gürcistan başta olmak üzere tüm komşu ülkelerin kendine bağımlılığını artırmak için bu ülkelere sattığı gazın fiyatını da yükseltmesi her iki ülkenin iç ekonomik sorunlarının daha da artmasına neden olmuştur. Bkz: Dimitry VERXUTOROV, *Rossiya i Turçiya na Poroge "gazovoy voyni"*, (Rusya ve Türkiye Gaz Savaşının Eşiğinde), <<http://www.apn.ru/opinions/article9593.html>>, (15.08.2006); Fiona HILL, *Beyond Co-Dependency: European Reliance on Russian Energy*, Brookings Institution, U.S.-EUROPE ANALYSIS SERIES, (Temmuz 2005), s. 2-3

¹⁶³ Rafet YİNANÇ ve Hakan TAŞDEMİR, *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2002, s. 233

¹⁶⁴ 1944'te Dönemin Sovyet yönetimi tarafından Ahıskaluların, Çeçenlerin, Karaçayların ve diğer Kafkasya halkların Orta Asya'ya zorunlu göçü başlatılmıştır. Sonraki yıllarda Ahıska Türklerinin bir kısmı, Türkiye ve Azerbaycan'a kaçmış ve şimdiye kadar Kazakistan, Azerbaycan ve Türkiye'de topraklarında yaşamaktalar. Bu bölgeden sürülen Türkler, Avrupa Güvenlik Konseyinin kararına göre on yıl içerisinde yurtlarına dönebilme hakkını elde etmişlerdir. Gürcistan, ülkesinde Türk nüfusunun yoğunlaşmasını istemezken, Cavahetya'yı Türkler için boşaltmak istemeyen Ermeniler, bu konuda Türk karşıtı Ermeni-Gürcü ittifakı kurmaktadırlar. Bir Ermeni-Gürcü dayanışması vardır ki, bu da Gürcü yönetiminin bu konuda karar vermesini zorlaştırmaktadır. Fakat son gelişmelere bakarsak bu yönde Gürcü yönetimi hazırlıklara başlamıştır. Bkz: *Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları*, Kafkasya Araştırmaları Dizisi: 07, s. 8-9

Ermenistan'ın bölgedeki yalıtılmışlığını artıracığına inanan ABD ve bazı AB üyesi ülkelerin yanı sıra; Gürcistan, projeye açıkça karşı çıkmasa da, içinde bulunduğu ekonomik dar boğaz sebebiyle ve söz konusu ülkenin baskısı karşısında projenin şu aşamada rafta kalmasını istemekteydi. Bilindiği üzere 20 Aralık 2006'da Amerikan Exim Bank'ın bu projeye destek olması ABD'de Kongrenin alt komisyonunda onaylanan bir kararla engellenmişti. Fakat Türkiye ve Azerbaycan yaklaşık 420 milyon dolara mal olması beklenen projeyi kendi kaynaklarıyla gerçekleştireceklerini açıklaması projenin durdurulmasının önüne geçmiştir. Ocak 2007'de ise Azerbaycan projenin uygulanması için Gürcistan'a 25 yıllık sürece 200 milyon dolar vereceğini açıkladı.¹⁶⁵ Bu açıklamaya rağmen Gürcistan'ın işi ağırdan alması Türkiye'yi ve Azerbaycan'ı rahatsız etmektedir.

2.4.2.2.2. Ermenistan

Türkiye-Rusya ilişkilerinde Ermenistan faktörü büyük öneme sahiptir. SSCB'nin çöküşünden sonra Rusya'nın stratejik ortağı olarak nitelendirilen Ermenistan'ın Türkiye ile ilişkilerinde ciddi sorunlar vardır ve bu sorunlar bölgenin güvenliğini belirleyici konumdadır.

Türkiye'nin Ermenistan ile doğrudan diplomatik ilişkileri bulunmamaktadır. Bunun başlıca üç sebebi vardır: **Birincisi**, Ermenistan Bağımsızlık Bildirisi'nin 11. Maddesinde, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi için "Batı Ermenistan" ifadesine yer verilmektedir. Ermenistan Anayasası'nın 13. Maddesinin 2. paragrafında, Devlet Arması'nda Ağrı Dağı'nın da bulunduğu kayıtlıdır. Ermenistan, SSCB'nin halefi olarak, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırı belirleyen 13 Ekim 1921 tarihli Kars ve 19 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşmalarının yürürlükte olmadığını savunmaktadır. **İkincisi**, Ermenistan sözde *Ermeni Soykırımının* uluslararası alanda tanınmasını öncelikli dış politika hedefi olarak benimsemiştir. Asılsız soykırım iddiasına Ermenistan

¹⁶⁵ Azerbaycan Devlet Televizyonu, "Haberler Programı", AzTV, (20 Ocak 2007)

Bağımsızlık Bildirisi'nde de yer verilmektedir.¹⁶⁶ **Üçüncüsü**, Ermenistan 822, 853, 874 ve 884 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararlarına uymayarak, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanımamaya ve halen Azerbaycan topraklarının Dağlık Karabağ da dâhil yaklaşık %20'sini işgal altında tutmaya devam etmektedir.¹⁶⁷

Türkiye, Ermenistan ile ilişkilerin normalleştirilmesini istemektedir. Bu amaçla Türkiye'nin "Soykırım" iddialarının doğruluğu veya yanlışlığının kanıtlanması için defalarca Ermenistan tarafına resmi olarak götürmüş olduğu Uluslararası Ortak Komisyon kurulması önerilerini Ermenistan tarafı reddetmektedir.¹⁶⁸ Ermenistan yöneticilerinin Türkiye karşıtı tutum ve beyanları ile Ermeni yönetiminin iyi komşuluk ilişkilerine uygun davranmaması, bu ülkenin uluslararası hukukun temel ilkelerine ve BM Güvenlik Konseyi Kararları'na aykırı resmi tutumu Türkiye'nin bu komşusu ile diplomatik ilişki kurmasına imkân vermemektedir.

Ermenistan'daki resmi görüşe göre Ermenilerin ulusal güvenliklerini ve ülke bütünlüğünü tehdit eden en yakın iki komşusu olan Türkiye ve Azerbaycan'dır.¹⁶⁹ Ermenistan için Rusya stratejik ortak olmanın yanı sıra, Türkiye ve Azerbaycan tehlikesine karşı koruyucu bir ülke olarak algılanmaktadır. Bu geleneksel bakış, 1990'lı yılların başlarından itibaren Ermenistan'ın dış politikasında da kendini göstermektedir. Ermenistan, Rusya'nın dış politika ve askeri alandaki desteğini kullanmak amacıyla Rusya ile ilişkilerini arttırmak istemektedir. Dağlık Karabağ'daki Ermenilerin bağımsızlık girişimlerine cevap olarak Türkiye ve Azerbaycan'ın Ermenistan'a ulaşım ve enerji ambargosu uygulandığında, Moskova Ermenistan'a mali yardımda bulunmuş ve Rusya ile Ermenistan savunma ve güvenlik alanında sıkı işbirliğine gitmişlerdir. Ermeni diasporası, Türkiye ve Azerbaycan'ın Ermenistan'a uyguladıkları ambargoya karşı cevap olarak, Rum diasporası ve diğer Türkiye karşıtı güçlerle birlikte ABD Kongresi'nin ve diğer dünya devletlerinin Türkiye aleyhine kararlar alması için lobi faaliyetlerinde bulunmuştur. Uluslararası arenada Ermenistan, Türkiye'nin sorunlu

¹⁶⁶ Bkz: *Ermenistan Bağımsızlık Bildirisi*, < www.armeniaforeignministry.com/htmls/doi.html>, (18.04.2007)

¹⁶⁷ Dışişleri Bakanlığı, *Ermenistan*, <http://www.mfa.gov.tr/bolgeler_def/kafkasya_ermenistan.t_html>, (02.11.2006)

¹⁶⁸ Cavid VELİEV, *Dink Cinayeti ve Sınır Kapıları*, TUSAM, Yakındoğu ve Kafkasya Araştırmaları Masası, <<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=817&sayfa=0>> , (05.02.2007)

¹⁶⁹ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992-2005*, s. 146

ilişkiler içerisinde bulunduğu Yunanistan ve Suriye gibi ülkelerle çok yakın ilişkilere girerek Türkiye karşıtı cephe oluşturmaya çalışmıştır. Fakat Türkiye'nin Yunanistan ve Suriye ile gelişen ilişkilerinden dolayı Ermenistan 2000'lerden itibaren bu iki ülkeyi Türkiye'ye karşı kullanamamaktadır. Rusya'daki Ermeni diasporası da oldukça örgütlü bir şekilde Türkiye aleyhine lobi faaliyeti yapmaktadır.¹⁷⁰

Ermenistan, Rusya'nın Kafkasya bölgesinde stratejik işbirliği yaptığı tek ülke konumundadır. Bağımsızlığın ilk yıllarında Gürcistan ile Azerbaycan, Rusya ile BDT çerçevesinde entegrasyona yanaşmazken, Ermenistan bu konuda Rusya'nın baskısına karşı koyamamıştır. Ermenistan'ın %20 oranda Azerbaycan topraklarını işgal etmesi ve bu işgali sürdürme politikası Ermenistan'ın Rusya'ya tamamen bağımlı kalmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın Güney Kafkasya politikası Ermenistan'ın çıkarlarına uygundur. Ermenistan Rusya'nın ekonomik ve politik desteği sayesinde komşu devletler tarafından uygulanmış olan izolasyonlara karşı direnmektedir. Ermenistan resmi yetkilileri de Rusya gibi bölgede Türkiye'nin, dolayısıyla ABD'nin etkisinin artmasını istememekte¹⁷¹, İran ile iyi ilişkilerin kurulmasını desteklemekte, Rusya'nın yer almadığı projelerin geliştirilmesine olumsuz bakmakta, Moskova'nın Çeçenistan politikasını desteklemekte ve GUAM'a Rusya gibi olumsuz yaklaşmaktadır.¹⁷² Rusya ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin genel olarak Ermenistan'ın Rusya ile her alanda dayanışma içerisinde olması çerçevesinde analiz edilmesi gerekmektedir. Ermenistan'ın iki komşusu Türkiye ve Azerbaycan ile sorun yaşamaması bu "dayanışmanın" nedenlerini açıklamaktadır.

Rusya ve Ermenistan arasında askeri işbirliği üç temel antlaşmaya dayanır: **1. Dostluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması; 2. Ermenistan Topraklarındaki Rus Askeri üsleri hakkında Antlaşma; 3. Ermenistan Topraklarında Rus Sınır Birliklerinin Statüsü**

¹⁷⁰ Ermeni lobi faaliyetleri konusunda bakınız: Bkz.: Fatih ÖZBAY, *Ermeni Diasporası ve Türkiye Rusya İlişkileri*, TASAM, Stratejik Rapor, No: 5, (Nisan 2005)

¹⁷¹ Bu konuda Ermenistan'da Batı yönlü ve Rusya yönlü görüşler vardır. Batı yönlü görüşler ABD ve diğer Avrupa devletlerinde lobi faaliyetlerinde bulunarak bu ülkelerin Ermenistan politikasını etkilemektedir. Aslında ABD de bu görüşleri Ermenistan'ın iç politikasını etkilemek amacıyla sık-sık kullanmaktadır. Bkz: Eldar NAMAZOV, *Azerbaycan-Ermenistan İlişkilerinde Son Durum ve Mülteciler Sorunu*, Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları, Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi Konferansı (27-28 Eylül 2001), Hazar Üniversitesi, Bakü, Kafkasya Araştırmaları Dizisi: 07, Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi, Ankara: ASAM Yayınları: 53, 2003, s. 52

¹⁷² Martin MALİK, *Determinanten der Sicherheitspolitik Armeniens*, (ingilizce), Berichtetes: BIOst, XI (2000), s. 14.

Antlaşması.¹⁷³ Bunlardan en önemlisi, 29 Ağustos 1997 tarihinde imzalanan, savaş halinde yakın askeri işbirliği ve yardımlaşmayı öngören *Dostluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması*'dir. Azerbaycan ve Türkiye sert bir şekilde bu askeri ittifaka karşı çıkmış ve bu durumu Rusya'nın Güney Kafkasya'daki güçler dengesine ciddi müdahalesi olduğunu açıklamıştır.¹⁷⁴ Eleştirilere karşılık Rusya ve Ermenistan yayınladıkları resmi cevaplarda anlaşılmanın üçüncü ülkelere yönelik olmadığını açıklasa da, siyasi analistler Ermenistan'ın bu antlaşmayı komşularına karşı bir önlem almak amacıyla imzaladığı görüşündedir.¹⁷⁵ Hemen ardından da 1997 yılında Ermenistan'a 1 milyar dolar tutarındaki muhtelif Rus silahlarının verilmesinin ortaya çıkması ise sansasyona neden olmuştur.¹⁷⁶ Rusya Savunma Bakanı Sergey İvanov'un "Güney Kafkaslardaki barış ve istikrar adası"¹⁷⁷ olarak nitelendirdiği Ermenistan ile Rusya arasındaki yakın askeri ilişkiler bugün de devam etmektedir.

Önceki bölümde de değindiğimiz gibi Rusya'nın Gürcistan'da kalan son askeri üslerinin kapatılması konusu Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemli konulardandır. Batum'daki üssü boşaltan Rusya, 1999'da AGİT zirvesinde verdiği söz gereği, Ahalkale'de bulunan son üssünü de yavaş yavaş boşaltmaya başladı ve 2008'e kadar tamamen kapatılması öngörülmektedir. Ancak önceki bölümde de belirtildiği gibi, burada, Ermenistan ile savaş durumunda olan Azerbaycan için olduğu kadar Türkiye için de önemli olan nokta Ahalkale'de bulunan askeri üsteki teçhizatın Ermenistan'a taşınmasıdır.

2005 Mayıs ayı sonlarında Rusya'nın Güney Kafkasya Komutanlığı, Gürcistan'daki askeri malzemelerin boşaltılması sürecinin hazırlanan plan uyarınca sürdüğünü belirtmesi Bakü yönetiminde endişe yaratmıştı.¹⁷⁸ Plana göre boşaltılan askeri teçhizatın büyük bir kısmı Ermenistan'da bulunan üslere aktarılmalıdır. Daha önce de üst düzey Rus askeri yetkililerinin, "üslerdeki teçhizatın bir bölümünün

¹⁷³ Kamer KASIM, *Rusya-Ermenistan İlişkileri: Bölgesel Hegemon Güç ile Stratejik Ortağı Arasındaki İlişki*, İhsan ÇOMAK, *Rusya: Stratejik Araştırmaları-1*, İstanbul: TASAM Yayınları, 2006, s. 239

¹⁷⁴ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992-2005*, s. 146

¹⁷⁵ Martin Malik, *Determinanten der Sicherheitspolitik Armeniens*, s. 16.

¹⁷⁶ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992-2005*, s. 146-147

¹⁷⁷ Andrey MELİKYAN, *Neplohaya Dinamika Sotrudniçestva*, (İşbirliğinin İyi Dinamiği) <<http://www.russedina.ru/frontend/print.php?id=4844>>, (30.01.2007)

¹⁷⁸ *Tbilisi: Vivod Rossiyskix Baz-Samy Bolşoy İnteres s Gruzii*, (Tiflis: Rus askeri üsslerinin boşaltılması Gürcistan'ın en öncelikli politikasıdır), Regnum, <<http://www.regnum.ru/news/490855.html>>, 29.07.2005, (20.11.2006)

Ermenistan'a taşınacağı" yönündeki açıklaması üzerine Moskova'ya nota veren Bakü yönetimi, Haziran başında "askeri teçhizatın Ermenistan'a gönderilmesinin Rusya'ya ait bir üsten diğerine taşınması olduğu ve Azerbaycan aleyhine olmayacağı" yanıtını almıştı.¹⁷⁹

Ermenistan, Kafkasya'da Rus üslerinin bulunduğu ve bu üslerin tahliyesini istemeyen tek ülkedir. Hatta tam tersine Ermenistan bu üslerin güçlendirilmesini talep etmektedir. Ermenistan'ın dünyanın en güçlü ordularından birine sahip Türkiye ile sınırının bulunması ve Türkiye ile sorunlu ilişkilerden dolayı, Ermeni kamuoyunda Rus askeri üsleri güvenliklerinin garantörü olarak kabul edilmektedir. NATO tarafından 7 Ekim 2005 tarihinde Erivan'da düzenlenen bir seminerde, İngiltere'nin Güney Kafkasya özel temsilcisi Sir Brian Fall, Ermenistan Savunma Bakanı Serzh Sarkisyan'a Ermenistan'ın ülkede güçlü bir Rus üssü istemesinin bir Azeri saldırganlığından korkmalarından dolayı mı olduğunu, böyle güçlü bir Rus askeri üssünün Karabağ sorununun çözümünden sonra Ermenistan topraklarına yerleştirilmesinin mümkün olup olmadığı şeklinde kapsamlı bir soru yöneltmişti. Sarkisyan ise Rus askeri üssünün Karabağ ve Azerbaycan ile bir ilgisi olmadığını, Ermenistan'ın güvenliğinin dâhili bir parçası olan Rus askerlerinin Ermenistan'a karşı *düşmanca* bir tutum içerisinde bulunan Türkiye'den gelebilecek bir saldırı karşısında faydalı olabileceğini ifade etmişti.¹⁸⁰

Buna rağmen Ermenistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Gegam Garibcanyan, Rusya ile mevcut ilişkilerin hâlâ istenilen düzeyde olmadığını dile getirmektedir.¹⁸¹ Rusya ile Ermenistan arasındaki ticaret hacminin 240 milyon dolar seviyesinde olması, Garibcanyan'ın memnuniyetsizliğini haklı kılmaktadır. Nitekim Rusya'nın arasının kötü olduğu Gürcistan ile bile ticaret hacmi 500 milyon doları geçmiştir.¹⁸² Ermenistan, Rusya'ya olan gaz borcunu, Ermenistan Atom İstasyonu ve bütün elektrik sektörü başta olmak üzere ülkenin en stratejik kurumlarını Rusya'ya devrederek kapatmıştır. Bu borç ödeme şekli Rusya'nın elindeki baskı kozunu arttırmıştır. Diğer taraftan,

¹⁷⁹ İhsan ÇOMAK, *Türk-Ermeni İlişkilerinde İki Önemli Konu-1*, <<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=162&type=5>>, (08. 11. 2006)

¹⁸⁰ İbid.

¹⁸¹ İlyas KAMALOV, *Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'daki Kalesi Ermenistan*, ASAM Küresel Değerlendirme Bülteni, (13 Ekim 2005), <<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=718&kat1=6&kat2=>>>, (29.07.2006)

¹⁸² *Rossiya i Gruzija Uveličivayut Tovaroorobot*, <http://www.apn-nn.ru/event_s/24039.html>, (11 Nisan 2006)

Ermenistan'daki bazı muhalefet partileri ise Rusya ile ilişkilerin derinleştirilmesine karşı çıkmamasına rağmen, bu ilişkilerin her iki tarafın da çıkarlarını gözetmesi gerektiğini savunmaktadır.¹⁸³ Rus-Ermeni Devlet Üniversitesi'nin Rektörü Armen Darbinyan, *Rossiyskaya* gazetesine verdiği röportajda, Ermenistan'ın Rusya ile olan ilişkilerine Türkiye alternatifinin bulunduğunu ve hem Ermenistan'ın hem de Türkiye'nin AB'ye üyelikleri sonucu, er geç bu iki ülkenin yollarının kesişebileceğini ve iki ülke arasında ilişkilerin düzelmesi halinde Türkiye'nin Ermenistan'daki Rus üssünün kapatılmasını talep edebileceğini açıklamıştır. Darbinyan, Ermenistan ile Türkiye arasındaki sınırın da bir gün mutlaka açılacağını ve böylece Rusya'nın Ermenistan üzerindeki baskısının azalabileceğini de dile getirmiştir.¹⁸⁴ Buna benzer bir fikir de Ermenistan Bilimler Akademisi Şark Enstitüsü Müdürü Nikolay Oganesyanyan tarafından seslenmiştir. Oganesyanyan'a göre "Ermenistan uzun yıllardır ekonomik abluka altında bulunuyor ve Ermenistan'a yardım etmek için hiçbir ülke bir şey yapmıyor. Rusya da bu konuda beyanatlar vermek dışında harekette bulunmuyor. Bu nedenle Rusya tarafının ablukeyi kaldırılmasını gerçekten istediğine şüphe duyuyoruz. Dolayısıyla Rusya Ermenistan ve Rusya arasındaki stratejik ortaklık kavramına zarar veriyor".¹⁸⁵ Bu yöndeki görüşlerin gerçekleşmesi günümüzde mümkün değilmiş gibi gözükmesine rağmen orta veya uzun vadede gerçekleşemez olarak da algılanmamalıdır. Her ne kadar Ermenistan, Rusya'nın etkisi altında olsa da, "Barış İçin Ortaklık" programı çerçevesinde NATO ile işbirliği yapmaktan kaçınmamaktadır. Halkın da NATO'ya karşı görüşü olumlu yönde değişmektedir. 2004 yılında halkın büyük çoğunluğu Ermenistan'ın NATO üyeliğine karşı iken, 2005 yılında halkın %35'i üyelikten yana görüş bildirmiştir.¹⁸⁶ Bu değişimde, NATO çerçevesinde Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan askerî işbirliğinin oluşması ihtimali etkili olduğu kadar, ülke içinde faaliyet gösteren Amerikan sivil-toplum kuruluşlarının da etkisi büyüktür. Bu

¹⁸³ İlyas KAMALOV, *Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'daki Kalesi Ermenistan*, <<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=718&kat1=6&kat2=>>, (29.07.2006)

¹⁸⁴ Armen DARBİNYAN, *U Nas Yest Alternativi*, (Bizim Alternatiflerimiz Yok Değil), *Rossiyskaya Gazeta*, (18 Temmuz 2005), s. 9-12

¹⁸⁵ *Rusya'nın Artan Ermenistan Endişesi*, Diplomatik Gözlem <http://www.diplomatikgzlem.com/haber_oku.asp?id=2428>, (18. 06. 2006)

¹⁸⁶ İbid.

bağlamda Rusya, Ermenistan'daki gelişmeleri yakından takip etmekte ve elindeki ekonomik kozlarını kullanarak Ermenistan'da etkisini korumaya çalışmaktadır.

Son zamanlarda Rusya, Ukrayna'ya doğal gaz fiyatlarında yaptığı baskılara paralel olarak Kafkaslardaki en iyi müttefiki Ermenistan ile de gaz fiyatlarında yeni pazarlıklar yapmaya başlamıştır. Ermeni politikacılar Rus doğalgazına uygulanacak yeni fiyata karşılık, ülkelerinde bulunan Rus askeri üssünün geleceği konusunu gündeme getirmeye başlamışlardır.¹⁸⁷ Rusya'nın en önemli stratejik müttefiki olmasına rağmen, Ermenistan'a satacağı doğalgaza zam yapma konusundaki tutumu ve Ermeni makamlarının bu meseleye sessiz kalmaları karşısındaki toplumun duyduğu kaygıları ve dargınlığı dile getiren Ermenistan Meclis Başkanı Artur Bagdasaryan'ın, "doğalgaza yüksek fiyat talep edilen koşullarda, stratejik işbirliğinden bahsetmek zordur ve bu durumda Ermenistan'ın kendi topraklarında konuşlanan Rus askeri üssü için Moskova'dan neden kira ücreti almadığı sorusuna cevap vermek de kolay değildir" açıklamasında bulunmuştur.¹⁸⁸

Moskova'nın Güney Kafkasya'da Ermenistan'ı kaybetmemek için ciddi direnç göstereceği son dönemde yapmış olduğu taktiksel hamlelerle kendini ciddi bir şekilde hissettirmiştir. Nitekim 27 Kasım 2005 tarihinde Rusya'da yapılan Anayasa referandumu ile meydana gelen değişiklikler incelendiğinde: yasama ve yürütme organlarının daha keskin bir çizgiye ayrılması; başkanın güçlerinin sınırlanarak, meclisin ve kabinenin gücünün artırılması; en önemlisi ve Rusya'yı çok yakından ilgilendiren Ermeni diasporasının çifte vatandaşlık hakkına sahip olması, yani seçme ve seçilme hakkı kazanması gibi hususları içermektedir.¹⁸⁹ Rusya'da yaklaşık 2 milyon Ermeni yaşadığı göz önüne alınırsa, bu yeni getirilen düzenlemelerle artık Ermenistan'daki her seçimin sonucunun fiilen Rusya'da belirleneceğini söylemek zor değildir. Ayrıca, gerek Gürcistan gerekse, Ukrayna'da Batı desteği ile gerçekleştirilen rejim değişiklikleri göz önüne alındığı zaman, diaspora Ermenilerine bu tür bir hak

¹⁸⁷ Yelena LAŞKİNA, *Premyer-ministr Rssii obyasnı v Yerevane, poçemu rossiyskiy gaz dorjoaet*, (RF Başbakanı Erivan'da Rus gazın neden pahalı olduğunu açıklıyor), *Rossiyskaya gazeta*, <<http://www.rg.ru/tema/mir/sodrugestvo/armenia/index.html>>, (23. 10. 2006)

¹⁸⁸ TGRT Haber, *Rusya Şimdi de Ermenistan'ı Sıkıştırıyor*, (17. 01. 2006)

¹⁸⁹ Kamer KASIM, *Rusya-Ermenistan İlişkileri: Bölgesel Hegemon Güç ile Stratejik Ortağı Arasındaki İlişki*, s. 255

verilmesi Ermenistan'da olası bir iktidar değişimine karşı bir adım olarak nitelendirilebilir.

Türkiye-Rusya ilişkilerinde en önemli konulardan biri de Ermenistan ve Azerbaycan arasında anlaşmazlık alanı olan Dağlık Karabağ sorunudur. Dağlık Karabağ çatışması hem Rusya'nın Kafkasya'daki rolü, hem de bağımsızlıktan sonra Ermenistan'ın Rusya'ya bağımlılığına neden olması bakımından önemlidir. Dağlık Karabağ çatışması Ermenistan'ın da ayrımcılığı desteklemesi ile 1988 yılında Azerbaycan toprağı olan Karabağ'daki Ermenilerin Ermenistan'a bağlanma talepleriyle başlamış ve kısa sürede Dağlık Karabağ bölgesi dışında Azerbaycan'ın diğer Karabağ çevresine de yayılmıştır. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ve bunun dışında %12 oranında Azerbaycan topraklarını da işgal etmesi ve bu işgali sürdürme politikası Ermenistan'ı militarize ettiği gibi, Rusya'ya da tamamen bağımlı olmasına neden olmuştur. 1993 yılında Haydar Aliyev'in Azerbaycan Devlet Başkanı olmasından sonra Rusya'nın Dağlık Karabağ politikasında değişiklikler olmuştur. 24 Mayıs 1994 yılında ateşkesin imzalanmasında Rusya rol oynarken, 1996 AGİT'in Lizbon zirvesinde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıyan karar Rusya tarafından desteklenmiştir.¹⁹⁰ Aynı zirvede, Minsk Gurubu¹⁹¹ eşbaşkanları Ermeni kuvvetlerin Dağlık Karabağ ve onu çevreleyen Azerbaycan topraklarından çekilmesini ve mültecilerin geri dönmesini isteyen birkaç barış önerisinde bulunmuştur. Ancak genellikle Ermenistan tarafının uzlaşmaz politik tutumu yüzünden sonuçsuz kalmıştır.

Dağlık Karabağ sorunu şimdiye kadar çözüme kavuşmamıştır. Ankara, Dağlık Karabağ'daki Ermeni varlığını Azerbaycan topraklarının işgali olarak değerlendirmekte, Dağlık Karabağ'ın statüsü sorunun ancak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülebileceğini, Ermenilerce işgal edilen Dağlık Karabağ'daki toprakların boşaltılmasını, mültecilerin ve yurtlarını terk etmeye zorlanmış insanların topraklarına geri dönmeleri gerektiğini savunmaktadır.¹⁹² Rusya'nın da soruna yaklaşımı iki tarafın

¹⁹⁰ Paul GOBLE, *Caucasus: Analysis From Washington-Armenian-Azerbaijani Conflict Risk Recognition*, İhsan ÇOMAK, *Rusya: Stratejik Araştırmaları-1*, İstanbul: TASAM Yayınları, 2006, s. 232-239

¹⁹¹ Karabağ sorununa çözüm aramak ve arabuluculuk amacıyla yaratılan Minsk Grubu 9 ülkeden: Bulgaristan, Almanya, İtalya, ABD, Fransa, Slovakya, İsveç, Türkiye ve Rusya'dan oluşmaktadır. 3 ülke: Rusya, ABD ve Fransa Grupta eşbaşkanlık yapmaktadır.

¹⁹² Erel TELLAL, *Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler*, Edit: Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: II, s. 401

da kabul edeceği barışçıl bir çözümden yanadır. Türkiye ve Rusya bölgede barışçıl bir çözümden yana oldukları için gelecekte bölgedeki etkin iki ülkenin Dağlık Karabağ konusunda devletlerarası veya kurumsal çerçevede ortak adım atılmaları beklenmektedir. Bu çerçevede gelişen Türkiye-Rusya ilişkileri ve iki ülkenin ekonomik işbirliğini diğer alanlara taşıma talepleri Ermenistan'ın Türkiye ile ilişkilerinin sorunlu olduğu düşünüldüğünde, Rusya-Ermenistan ilişkilerine de ister istemez yansiyacaktır.

2.4.2.2.3. Azerbaycan

Azerbaycan, Güney Kafkasya'daki stratejik konumu itibariyle ve son yıllarda enerji alanında artan önemi dolayısıyla bölgesel güçlerin ilgisini çekmektedir. SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığa kavuşan Azerbaycan, kısa süre içinde petrol kaynaklarıyla dışa açılarak dünya enerji politikalarının belirlenmesinde önemli bir yer almaya başlamıştır. Jeopolitik konumuna göre Hazar Petrol kaynakları üzerindeki konumu ve Orta Asya devletlerinin Batı'ya açılan *penceresi* olarak algılanması, Rusya, İran ve Türkiye ile sınırlarının bulunması da Azerbaycan'ın önemini artırmaktadır.

Bağımsızlıktan sonra Türkiye ve Rusya Azerbaycan'da etkinliklerini artırmak ve nüfuz sahibi olmak için mücadele içine girmişlerdir. Her iki devlet de bağımsızlığın ilk yıllardan başlayarak Azerbaycan'da kendi politikalarını destekleyen bir hükümetin iş başına gelmesi için mücadele vermişlerse de bu girişimleri başarısız olmuştur. 1993 yılında Azerbaycan'da hükümet başına geçen Haydar Aliyev yeni bir dış politika konsepti benimseyerek "denge politikasını"¹⁹³ oluşturmuş, komşularla iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır.¹⁹⁴ Ülkenin en büyük sorunu olan Dağlık Karabağ'da ateşkes sağlanmış, ülkenin zengin petrol kaynaklarının işletilmesi için dış yatırımcılar davet

¹⁹³ Bağımsızlık elde edildikten sonra, 1993 yılına kadar Azerbaycan'da yönetimde olan yöneticilerin genellikle Batı veya Rusya yönlü politika izlemeleri dış politikada başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Özellikle de Ebülfez Elçibey'in döneminde "Türk Dünyası" kurma düşünceleri Rusya tarafından tepkiyle karşılanmıştı. H. Aliyev yönetimi ise ilk önce bağımsız politika yürütülebilmesi komşu ülkelerle ilişkilerini iyileştirmiş ve Batı ve Rusya politikaları arasında denge yaratmıştır. Bkz: Memmed AHMEDZADE, *Petrole Dayanan Gelişim Modelleri, Azerbaycan Modeli Nasıl Olmalı?*, Diplomatiya Alemi, (Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının resmi dergisi, Sayı: 1, 2002), s. 109-116

¹⁹⁴ Memmed AHMEDZADE, *Petrole Dayanan Gelişim Modelleri, Azerbaycan Modeli Nasıl Olmalı?*, Diplomatiya Alemi, (Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının resmi dergisi, Sayı: 1, 2002), s. 109-110

edilmiş ve önemli petrol antlaşmaları imzalanmıştır. Bu zaman sürecinde Türkiye her yerde Azerbaycan'ın yanında olmuş, uluslararası örgütlerde Azerbaycan'ı desteklemiştir. Hatta dönemin Azerbaycan Devlet Başkanı H. Aliyev Türkiye ve Azerbaycan'ı *tek millet iki devlet* olarak adlandırmış ve iki devlet arasında dostluk ve işbirliğinin önemini vurgulamıştır.¹⁹⁵ Azerbaycan'ın Türkiye ile ortak dil, din ve kültürel bağlarının bulunması bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren iki devlet arasında yakın ilişkilerin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Tarihi ve kültürel bağlarının yanı sıra Türkiye, Orta Asya ülkeleri ile arasında bir köprü olarak gördüğü Azerbaycan'ı yakın müttefiki saymaktadır.¹⁹⁶ Türkiye, bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren, Azerbaycan ile yakın ortaklık ilişkileri geliştirmiş ve genç bir cumhuriyet olarak birçok zorluklarla karşılaşan Azerbaycan'ın her zaman yanında yer almıştır. Türkiye, Azerbaycan'ın bağımsızlığının pekiştirilmesi, toprak bütünlüğünün korunması ve Hazar Denizi'ndeki doğal kaynakların ekonomik potansiyele dönüştürülmesinde Azerbaycan'a güçlü destek vermiştir.¹⁹⁷ Türkiye aynı zamanda Azerbaycan'da bulunan doğal kaynakların ve boru hatlarının güvenliği konusunda hassas bir tavır sergilemektedir. Örneğin, Ağustos 2001'de İran savaş uçaklarının Azerbaycan hava sahasına girmesiyle İran ve Azerbaycan arasında bir kriz yaşanmıştır. Dahası, İran'ın araştırma gemileri Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait bölgelerinde petrol arama çalışmalarına başlamıştı. Bu kriz sırasında Ankara, bölgede kendi çıkarlarının da olduğunu ve Azerbaycan'ın arkasında durduğunu göstermek amacıyla Bakü'ye 10 adet F-16 uçağı göndermiştir. Bu gelişme ne İran'ın ne de Rusya'nın hoşuna gitmiştir. Her iki ülke de Türk savaş uçaklarının Bakü'ye gönderilmesini kendilerine yapılan bir siyasi uyarı olarak algılamıştır.¹⁹⁸ Tüm bunlar, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin Türkiye-Rusya ilişkilerini doğrudan etkileyebileceğini göstermektedir.

¹⁹⁵ *Haydar Aliyev'in Türkiyeli İş Adamlarıyla Görüşmede Yaptığı Konuşma*, İstanbul, 15 Ekim 2002, Bkz: Diplomatiya Alemi, (Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının resmi dergisi, Sayı: 1, 2002), s.53-56

¹⁹⁶ *Türkiye Azerbaycan Siyasi İlişkileri*, T.C. Dışişleri Bakanlığı,

<http://www.mfa.gov.tr/bolgeler_def/kafkasya_azerbaycan.h_html>, (17.12.2006)

¹⁹⁷ Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/bolgeler_def/kafkasya_azerbaycan.h_html>, (17.12.2006)

¹⁹⁸ Yaşar KHALAFAT, *Azerbaycan-Türkiye İlişkileri*, "Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları" Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi Konferansı, Hazar Üniversitesi Bakü, 27-28 Eylül 2001, Ankara: ASAM Yayınları: 53, 2003, Kafkasya Araştırmaları Dizisi: 07, s. 8

Azerbaycan ile Türkiye arasında yüzden fazla ikili antlaşma imzalanmıştır. Bunların arasında en önemlileri 1995 tarihli *Dostluk ve İşbirliği Antlaşması* ve 1997 tarihli askeri işbirliği temeline dayanan *Stratejik İşbirliği Deklarasyonu*'dur.¹⁹⁹ Ağustos 1992 tarihinde iki ülke arasında düzenlenen anlaşma ve sözleşmeler askeri işbirliğinin temelini oluşturmaktadır. Türkiye, Azerbaycan ile askeri ve askeri teknik alanda yakın işbirliği kurmuştur. Bu işbirliği daha çok Azerbaycan ordusunun askeri kadrolarının eğitilesi yönünde gelişmektedir. Geniş bir planda bakıldığı zaman Türkiye ile Azerbaycan arasında ki askeri ilişkilerin adeta Rusya ve Ermenistan arasındaki askeri ilişkilerin gelişme seyrine göre şekillendiğini görmek mümkündür. Azerbaycan'da da Türkiye ve ABD ile güvenlik konusunda işbirliği eğilimi vardır. Özellikle Karabağ savaşında Rusya'nın Ermenistan'a doğrudan askeri yardımlar ettiğini göz önünde bulundurulursa, muhtemel bir savaş sırasında²⁰⁰ ister İran, isterse de Rusya tarafından gelebilecek tehlikeye karşı önlem alınması gerektiği konusunda fikirler seslenmektedir.²⁰¹

Rusya'nın, bağımsız Azerbaycan ile ilişkileri inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Azerbaycan ile ilişkilerde de aynen Gürcistan ile olduğu gibi toprak bütünlüğü konusu önemli rol oynamaktadır. Hatta Dağlık Karabağ sorunu, Abhazya'ya göre daha büyük bir sorun olmanın yanı sıra bölgesel dengeleri değiştirme potansiyeline de sahiptir. Ermeni analizciler dahi Rusya'nın Kafkaslarda geniş jeopolitik çıkarlarını koruma ve Azerbaycan'ın Hazar kaynaklarını kullanma konusu başta olmak üzere Batı yanlısı politikalarını dengeleme açısından Dağlık Karabağ'ın önemli bir koz olduğunu

¹⁹⁹ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992–2005*, s. 149-150

²⁰⁰ Muhtemel savaş olarak II Karabağ savaşı ya da ABD'nin İran operasyonu kastedilmektedir.

²⁰¹ Son dönemlerde daha ciddi şekilde üzerinde durulan husus ise, Türkiye'de İncirlik'te bulunan ABD askeri üssünün Azerbaycan'da konuşlanacağı konusudur. Azerbaycan'a Türkiye'nin, ABD'nin veya genel olarak NATO'nun askeri üs kuracağı şeklindeki iddialar ortaya atılmışsa da çoğu zaman yetkililer tarafından bu iddialar yalanlanmıştır. Bu doğrultuda görüşler resmi ağızdan sadece, Ocak 1999'da Azerbaycan eski Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in dış politika danışmanı Vefa Guluzade tarafından dile getirilmişti. Vefa Guluzade Ocak 1999 boyunca yaptığı birkaç açıklamada, Rusya'yı suçlamış ve Azerbaycan'da NATO üssü kurulabileceğini ifade etmişti. O dönemde tedavi için Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde (GATA) bulunan Haydar Aliyev, Rusya'nın ve İran'ın sert tepkileri sonrasında Guluzade'nin açıklamalarını yalanlamıştı. Bkz: Araz ASLANLI, *Bakü'nün; Moskova, Washington ve Tahran karşısında denge arayış*, Cumhuriyet Strateji, s.10–11, (23. 01. 2006), Fakat son gelişmelerde, Azerbaycan, olası bir İran operasyonunda İran'a karşı topraklarını kullandırmayacağı yönünde tavır sergilemektedir.

vurgulamaktadırlar.²⁰² Azeri yetkililer Rus meslektaşlarıyla yaptıkları her görüşmenin gündemine Karabağ sorununu taşımaktadır. Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, her fırsatta Çeçenistan'ı RF'nin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü ifade etmiş ancak bunun karşılığında Rusya'dan Karabağ konusunda benzer destek alamamıştır. Moskova ancak sorunun barış içinde bütün tarafların katılımıyla çözülmesinden yana olduğunu tekrarlamaktadır.²⁰³ Askerî konularda Gürcistan'dan farklı olarak Azerbaycan hiçbir zaman Rus askerlerinin kendi topraklarında konuşlanmalarına izin vermemiştir. Gabala Radar İstasyonu, Azerbaycan'daki tek Rus üssüdür. Bu üs, önceden Sovyet, şimdi ise Rus radar sisteminin önemli bir halkasını oluşturmaktadır.²⁰⁴ Fakat Azerbaycan bu üssün mülkiyetinin kendisinde olduğu vurgusunu yaparak 2001 yılında Rusya'ya kiralamıştır. Gabala Radar İstasyonunun Rusya'ya kiralanması Türkiye'de endişe doğurmuştu. TBMM Başkanı Ömer İzgi Şubat 2002'de Bakû'yü ziyareti sırasında üssün Rusya'ya kiralanmasından kaygı duyduklarını açıklamıştır. Açıklamaya cevap olarak Türkiye'nin de radar istasyonunu kullanmasına izin verilebileceği konusunda Azerbaycan tarafından bir teklif gelmişti.²⁰⁵ Fakat şimdiye kadar bu konuda somut anlaşma yapılmamıştır. Son günlerde Batı Avrupa'da füze sistemlerini yerleştirme arzusunda olan ABD'ye alternatif bir seçim olarak Gabala Radar istasyonunun ortak kullanılabilmesi konusunda Rusya'dan bir teklif geldi.²⁰⁶ Fakat radar istasyonunun mülkiyet sahibi olan Azerbaycan bu üssün komşularına karşı bir araç olarak kullanılmasına izin vermeyeceği uyarısında bulundu.²⁰⁷ Böylece istasyonun önemi bir daha ortaya çıkmış oldu.

Azerbaycan'ın, ABD ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi de Rusya'nın bölgeden çıkarılması açısından önem arz etmektedir. Azerbaycan'da da aynen Gürcistan'da olduğu gibi, Rusya'nın, elindeki bütün imkânları bölgede kendi etkisini

²⁰² Hratch TSCHİLİNGİRİAN, *Berg-Karabach: Regionale Spieler im Karabach-Konflikt*, (İngilizce), (Armenian-Deutsche Korrespondenz, II, 1999), s. 2.

²⁰³ Anna ŞEKİN-KROTOVA, *Ne Prosto Dany Uvajeniya*, (Sadece Saygı Değil), <<http://www.strana.ru/print/274190.html>>, (22.02.2006)

²⁰⁴ Aydın GADJİZADE, *Novıye Problemi Moskovi v Zakavkazye*, (Moskova'nın Kafkaslarda yeni problemleri), *Nezavisimaya Gazeta*, 11 Şubat 1999

²⁰⁵ *Türkiye ve Rusya'nın Ortak Kullandığı Radar İstasyonunda Güvenlik Kaygısı*, Amerika'nın Sesi, 09.02.2002, <<http://www.voanews.com/turkish/regions.cfm?CatRegName=Topic1>>, (17.05.2006)

²⁰⁶ *Putin füze sistemi için Türkiye'yi adres gösterdi*, <<http://www.msnbcntv.com.tr/news/410541.asp>>, 11 Haziran 2007, (28.06.07)

²⁰⁷ Novruz Memmedov, *Rusya ve ABD arasında anlaşmazlığın çözümünde yardımcı olmaya hazırız*, İTV Haber Programı, 13 Haziran 2007

artırma amacıyla kullandığı görüşü hâkimdir. Azerbaycan'ın böyle bir düşünceye kapılmasının nedenlerinden biri de Rusya'nın Ermenistan ile sıkı bir askerî işbirliği içinde olmasıdır. Bakü, bu nedenle Moskova'nın Karabağ sorununda arabulucu olamayacağını da düşünmektedir.²⁰⁸ Ayrıca Bakü, Moskova'nın Gürcistan'daki askerî üslerden boşattığı askerî malzemeyi ve askerleri Ermenistan'a (Gümrü) yerleştirmesinden de rahatsızlık duymaktadır.

Çeçenistan'daki savaşlar da Rusya-Azerbaycan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. 1994 yılında Rusya, Azerbaycan'ın Çeçen savaşçıları için transit yol olduğunu ileri sürerek Azerbaycan sınırını kapatmıştı. İkinci Çeçenistan Savaşı sırasında da Moskova Azerbaycan'a aynı suçlamaları yöneltmiş, hatta Çeçen savaşçılarının Azerbaycan'da yabancı güçler tarafından eğitildiklerini ileri sürmüştür.²⁰⁹ Hazar Denizi petrol ve doğalgaz kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesi konusu ise gerek ikili ilişkiler, gerekse uluslararası bloklaşmalar açısından karmaşık bir yapıya sahip. Hukuki açıdan en önemli sorunu dünyadaki en büyük iç deniz olan Hazar'ın statüsü teşkil etmektedir (Harita 2: Hazar'ın Statüsü). Rusya, İran ile birlikte Hazar Denizi'nin ortak kullanılması gerektiği görüşünü savunurken²¹⁰, başta Azerbaycan olmak üzere diğer kıyıdaş ülkeler Hazar'ın ortak çizgi prensibi ile paylaşılmasından yana bir tavır almaktadır.²¹¹ Fakat İran Rusya'nın Hazar sularını ortak kullanma tezine karşı çıkmaktadır. Bu şekilde İran Rusya'nın güçlü deniz filosu ile Hazar'da serbestçe dolaşmasına ve Hazarın tamamı

²⁰⁸ Uve HALYBAH, *Mejdu Goryačey Voynoy I Zamorojennimi Konfliktami*, s. 151

²⁰⁹ Nezavisimaya Gazeta, <<http://www.ng.ru/politics/1999-10-07/meat.html>>, 7 Ekim 1999, (20.04.2006)

²¹⁰ 12 Mart 2001 de Rusya ve İran Devlet Başkanları (Vladimir Putin, Mehmed Hatemi) "Hazarın hukuki statüsü çözümleninceye kadar diğer Kıyıdaş Devletler tarafından çizilmiş olan hiçbir sınırın, çözüm modelinin ve proje girişiminin kabul edilmeyeceği, bugüne kadar yapılmış olan tüm off-shore anlaşmalarının geçersiz olduğu" yönünde ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bkz: Osman SEVAİOĞLU, *Hazar Umut, Yaşam ve Savaşın Denizi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Elektrik ve Elektronik Mühendisliği Bölümü, *Elektron Dergisi*, Aralık 2005, s. 22-28

²¹¹ 1980'lerin başlarında beri 135 üye ülke BM'nin Deniz Hukuku Konvansiyonunu (UNCLOS United Nations' Convention on the Law of the Sea) imzalamış durumda. Konvansiyona göre, deniz ve okyanuslara kıyısı olan ülkeler, 12 millik bir kıta sahanlığını ve onun ötesinde de 200 millik bir Özel Ekonomik Bölge'ye sahip olurlarken, bunların dışındaki tüm sular dünya halklarının ortak malı olarak kabul ediliyor.

Hazar ise bu konvansiyonun çizdiği sınırların dışında kalıyor. UNCLOS "İç Deniz" terimini tanımlarken, uluslararası hukukta da "uluslararası göl" kavramı bulunuyor. Fakat her ikisi de Hazar'ın özel durumuna %100 uymuyor. Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan ile UNCLOS çözümüne yakın olan "orta çizgi metodu" üzerinde karşılıklı anlaşmalar yapmışlardır. Azerbaycan ve Kazakistan arasında da benzer bir yaklaşma vardır. Ancak İran, sorunun beş ülkenin de bir araya geleceği ortak bir anlaşma ile çözümlenmesinde ısrar ediyor. Bkz: Ender ŞENKAYA, *Hazar, Paylaşılamayan Sular Isınıyor*, Ağustos 2001, <<http://www.yapiworld.com/ozel/hazar.htm#>>, (08.09.2006)

üzerinde kontrol sağlamasına karşıdır. Türkiye de gerek Azerbaycan Uluslararası Petrol Şirketi (AUPŞ), gerekse BTC konsorsiyumlarının ortağı olması nedeniyle ihtilafta taraftır. Türkiye'nin ticari ve stratejik menfaatleri, Azerbaycan ve ABD ile aynı doğrultudadır.

Rusya'nın bölgede karşılaştığı diğer büyük sorun enerji yollarının kontrolü meselesidir. Rusya Azerbaycan'da nüfuz sahibi olmak ve Hazar havzasından elde edilecek petrol ve gazın dünya piyasalarına ulaştıracak boru hatlarını kendi topraklarından geçirecek bölgenin enerji kaynaklarına erişimi ve kontrolünü ele geçirmek niyetindedir. Enerji kaynaklarını dünyaya pazarlama konusunda da Azerbaycan'ın başta BTC Projesi olmak üzere ABD ve Türkiye ile işbirliği içinde olması Moskova'yı rahatsız etmektedir. Moskova, RF'nin devre dışı bırakılarak Kazak petrolünün ihracatını öngören ve ABD tarafından da desteklenen *Aktau-Bakü Ham Petrol Boru Hattı Projesi*'ne karşı çıkmaktadır. Putin, Bakü-Novorossiysk Ham Petrol Boru Hattı'nın daha fazla kullanılmasını Bakü'den talep etmiş, ancak bu istek Azerbaycan tarafından ulusal çıkarlara aykırı bulunarak reddedilmiştir. Azerbaycan, petrolünü RF toprakları dışından geçen petrol boru hatları ile ihraç etmeyi ve yıldıan yıla bu ihracı artırmayı ulusal hedef haline getirmiştir. Ayrıca BTC'nin resmî açılışı ile birlikte Bakü-Novorossiysk hattından ihraç edilen petrol miktarının 2006 yılında 3 milyon tona düşürülmüştür.²¹² Batı'nın dört milyar dolar harcadığı bu proje, Rusya'dan tamamen bağımsız geliştirilmiştir. Batı'nın Rusya'yı enerjisiyi baskı aracı olarak kullanmakla açıkça suçladığı bu dönemde BTC'nin varlığı, hem bölge ülkelerinin hem de büyük güçlerin “siyasi oyun alanını” genişletmiştir. Avrupa, enerji güvenliği konusunda kısmi güvenceye ulaşmıştır. Hazar'daki rezervler, Orta Doğu veya Rusya'daki rezervlerin yerini alamasa da, Kazak petrolünün de BTC'ye dâhil edilmesiyle ciddi bir alternatif teşkil edecektir. Dolayısıyla Rusya'nın son ana kadar projeye karşı çıkmış olması da bu hususla izah edilmektedir. BTC'nin açılışının

²¹² Vladimir SOCOR, *Putin in Azerbaijan*, (The Jamestown Foundation Eurasia Daily Monitor, Bölüm: 3, Sayı 79, 27 Şubat 2006), <http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=414&issue_id=3632&article_id=23708>; Igor TORBAKOV, *Putin in Baku: Changes in Azeri-Russian Energy Relations on the Horizon*, (The Jamestown Foundation Eurasia Daily Monitor, Bölüm: 3, Sayı38, 24 Şubat 2006), <http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=414&issue_id=3631&article_id=23708>, (18.09.2006)

yapıldığı gün, dünya televizyon ve gazeteleri açılıştan bahsederken, Rus yayın organları BTC Projesi'nin çevreye verdiği zararlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bunun yanı sıra İsrail'in de projeye ilgi duyması ve Ceyhan'dan aldığı petrolü KATSA Petrol Boru Hattı ile Doğu Asya, Hindistan ve Çin'e transfer etme planları da Rusya'yı rahatsız etmektedir.²¹³

Rusya'yı rahatsız eden bir başka nokta ise, ABD liderliğinde BTC'nin güvenliğini sağlamak için Hazar'da "Hazar Koruması" adlı özel bir askerî gücün konuşlandırılmasıdır.²¹⁴ ABD'nin bu kadar önem verdiği bir projenin karşısındaki en büyük tehlike, bölgedeki etnik sorunlardır. Dolayısıyla dondurulmuş Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının çözümü için taraflara baskının artacağını tahmin etmek hiç de zor olmasa gerek. Netice olarak, BTC Projesi, bölge ülkelerinin konumunu güçlendirdiği gibi, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve İsrail'in yer aldığı Batı yanlısı yeni bir bloğun temellerini de atmaktadır. Bununla birlikte 2003 yılından itibaren RF ile Avrupa-Atlantik dünyasını karşı karşıya getiren BDT coğrafyasında birbiri ardına gerçekleşen "renkli devrimler" in²¹⁵ önümüzdeki yıllarda da devam etmesi beklenmektedir. Bu bağlamda Azerbaycan'ın ön plana çıkacağını tahmin etmek mümkündür. Bundan dolayıdır ki, RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, dış politikasında Azerbaycan'a daha fazla önem vermeye başlamıştır. 21. yüzyılın ilk dış ziyaretini de 9-11 Ocak 2001 tarihleri arasında Azerbaycan'a gerçekleştirmiş olan Vladimir Putin, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı 18 Ekim 1991 tarihinden beri bu ülkeyi ziyaret eden ilk RF Devlet Başkanı olmuştur. Ziyaret sırasında Putin, Azerbaycan topraklarının ABD tarafından olası bir İran operasyonu için üs olarak kullanmak isteyebileceği konusu ile yakından ilgilenmiştir.²¹⁶ ABD'nin Azerbaycan'da askeri bir üs kurması Moskova'nın Güney Kafkasya'daki etkisinin azalması anlamına gelmektedir. Bu nedenle İran'a operasyon düzenlenmese bile Moskova, Azerbaycan'ın ABD ile askerî bir ittifak kurmasını istememektedir. Bu yüzden Putin, Azerbaycan yetkilileri ile yaptığı ikili görüşmelerde Azerbaycan'ın GUAM içinde RF karşıtı bir politika izlememesini

²¹³ İlyas KAMALOV, *Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın Açılışı ve Rusya*, ASAM, Küresel Değerlendirme Bülteni, 17 Temmuz 2006, <<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1047&kat1=6&kat2=>>>, (13.02.2007)

²¹⁴ İlyas KAMALOV, *Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası*, s.96

²¹⁵ İlyas KAMALOV, *BDT Coğrafyasındaki Devrimler ve ABD-Rusya İlişkileri*, Zaman, 28 Mart 2005.

²¹⁶ Vladimir İVANOVA, *Sisenariy Operatsiyi Napisan*, (Operasyon Planı Çizilmiş), Nezavisimaya Gazeta, 7 Şubat 2006.

önermiştir.²¹⁷ Moskova ile Bakü arasında Karabağ sorunu ve bölgedeki enerji boru hatları gibi konulardaki görüş ayrılıklarına rağmen, Rusya ile Azerbaycan, Gürcistan'dan farklı olarak, daha yoğun bir diplomatik ilişki içinde bulunmaktadır. Türkiye'nin genişlenen Azerbaycan-Rusya ilişkilerinden rahatsız olduğunu söylemek mümkün değil. Azerbaycan konusunda Türkiye'de bir rahatlık ve güven söz konusudur. Diğer bir taraftan Azerbaycan'da Rusya'nın Gürcistan'a oranla daha az baskı aracına sahip olması da Rusya'nın bu ülkedeki siyasal etkinliğini azaltmaktadır. Azerbaycan'da RF'nin etkisi siyasal ve askerî alanlarda azalmakla birlikte yine de diğer BDT ülkelerine göre Moskova, bu Güney Kafkasya ülkesinde gücünü korumaktadır. Azerbaycan'da yaklaşık 150 bin Rus asıllı Azerbaycan vatandaşı ve RF'de ise 2 milyon civarında Azeri yaşamaktadır. Bunun yanında, Azerbaycan'ın en çok ticaret yaptığı ülkenin RF olduğunu da unutmamak gerekir. Nitekim 2005 yılında iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 1 milyar doları aşmış, 2007 yılında ise bu rakamın 2 milyara ulaşması beklenmektedir. Bakü ziyareti sırasında Putin başta iki dev şirket olan LUKOİL ile RUSALA olmak üzere Rus şirketlerinin Azerbaycan'da faaliyet göstermek için hazır olduklarını açıklamıştır.²¹⁸ Söz konusu şirketlerin adlarının ifade edilmesi ise RF'nin Azerbaycan ile özellikle elektrik enerjisi ve metalürji alanlarında işbirliği yapmak istediğini göstermektedir.

Azerbaycan tarafı da son zamanlarda gelişen Türkiye-Rusya ilişkilerine olumlu bakmaktadır. Çünkü bu iki ülke arasında gelişen ilişkiler bölgede en önemli sorun olan Karabağ sorununun barışçıl yollarla çözülmesinde katkıda bulunabilir. Bölgede barış ve istikrarı sağlamak adına Azerbaycan her iki ülkeyle de yakın ilişkiler kurma çabasıdadır.

²¹⁷ Rafael MUSTAFAYEV ve Mihail ZIGARY, *Şeyh Moskovskiy*, (Moskova Şeyhi), Kommersant, 23 Şubat 2006.

²¹⁸ İlyas KAMALOV ve Hasan KANBOLAT, *Rusya'dan Azerbaycan'a İran Markajı*, Stratejik Analiz, Sayı: 72, s. 84–87.

2.5. TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNDE ORTAYA ÇIKAN DİĞER SORUNLAR

2.5.1. Kıbrıs Sorunu

Önceki bölümlerde anlatılan birçok işbirliği ve ortaklık alanına rağmen Türk-Rus ilişkilerinin sorunsuz olduğu söylenemez. Sorunların büyük bir kısmı siyasi alandadır. Bunlardan en önemlisi Kıbrıs konusunda yaşanan ikili sorunlardır. Türkiye, BM Güvenlik Konseyinin daimi üyesi olan Rusya'dan Kıbrıs konusunda destek beklediği halde umduğunu bulamamaktadır. 2004 yılının Nisan ayında BM tarafından hazırlanan Annan Planı'na ilişkin Kuzey ve Güney Kıbrıs'ta ayrı ayrı gerçekleştirilecek olan referanduma kısa bir süre kala, Rusya Kıbrıslı Rumların güvenlik endişelerini hafifletmeyi amaçlayan bir kararı BM Güvenlik Konseyi'nde veto etmesi Türk-Rus ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü kararın kabulü daha fazla Kıbrıslı Rum'un Annan planı lehine oy kullanması anlamına geliyordu. Bu da belirtilmelidir ki, geçirilen referandumda Kuzey Kıbrıs halkı tarafından kabul edilen Annan planı Kıbrıs Rumları tarafından desteklenmedi. T.C. hükümeti ve Kıbrıs Türklerinin çoğunlukla desteklediği plan için Kıbrıs Rumlarının plan lehine oy vermeleri Kıbrıs sorununun çözülmesi yolunda olumlu bir gelişme olacaktı. Kıbrıs konusunda Rusya'nın tutumu halen değişmiş değildir. Moskova, bir önceki BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Kıbrıs'taki halk oylaması sonrasındaki durumu anlatan ve Kıbrıslı Rumlara ağır eleştiriler getiren raporunun onaylanmasını veto etmeyi sürdürmektedir. Rusya'nın bu tavrı Türkiye'ye karşı baskı aracı olarak kullanabileceği yeni bir koz elde ettiği gibi de algılanabilir. Uluslararası toplumdan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) üzerindeki tecridin kaldırılması için çağrıda bulunan bu rapor, Türk Hükümeti açısından büyük öneme sahiptir. Raporun Güvenlik Konseyi'nde kabul edilmesi Türkiye için diplomatik bir zafer olacaktı. Çünkü rapor Rumların Kıbrıs'ta devam eden ihtilafı uzlaşmaz taraf olduklarını BM kayıtlarına geçirecekti. Türkiye'nin bu yönde taleplerine

karşılık olarak Putin yakın bir tarihte KKTC üzerindeki ekonomik ambargoların adil olmadığını açıklamıştır.²¹⁹ Güney Kıbrıs'taki Ortodoks dindaşlarına olan sadakati ile Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili beklentilerini yerine getirmek arasında karasız kalmış gibi görünen Rusya devlet yönetimi, en azından Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili endişeleri konusunda bir şeyler yapmaya çalıştığını sergilemektedir.²²⁰ 10 Ocak 2005 tarihinde Başbakan Erdoğan'ın gerçekleştirdiği Rusya ziyaretinde Putin Rusya'nın Kıbrıs politikasında ciddi değişiklikler olacağı sinyallerini vermiştir.²²¹ Putin'in, Erdoğan'ın Moskova ziyareti esnasında BM Genel Sekreteri'ni arayarak Annan Planı'nda "veto" kartını artık kullanmayacağını belirtmesi, Putin'in önemli bir jesti olarak algılanabilir. Putin'in "Kuzey Kıbrıs'ın ekonomik tecridinin adil olduğunu düşünmediklerini" ifade etmesi ve KKTC Sanayi ve Ticaret Odası Başkanı Salih Tunar'ın Erdoğan'ın heyetinde yer alarak Başkan Putin'in huzurunda KKTC'yi temsilen konuşmasına izin verilmesi, RF'nin daha ılımlı bir çizgiye yöneldiğini göstermiştir.²²² Ancak, çeşitli düzeylerdeki Rus yetkililerce yapılan açıklamalarla "RF'nin Kıbrıs politikasının değişmediği" vurgulanarak, bu durum dengelenmeye ve GKRY'de (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) oluşabilecek rahatsızlıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Rusya'nın Kıbrıs politikasında ortaya çıkan bu ciddi değişikliğe rağmen Moskova'nın bu önemli sorunda tamamıyla Türkiye'nin yanında olacağını da düşünmemek gerekmektedir. Politika değişikliğiyle şimdiye kadar *klasik* Rum yanlısı olarak sürdürülen politikaların bundan sonra en azından dengeli şekilde ve KKTC'yi de dikkate alan bir politika izlenmesi, Türkiye açısından önemli bir gelişme olacaktır. Öte yandan, Rusya'nın İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) içinde ve İslam ülkeleri nezdinde konumunu güçlendirmeye çalışması ve bu konuda Türkiye'den destek beklemesi de Kıbrıs konusunda daha ziyade taktiksel olarak değerlendirilebilecek bir tutum değişikliğine gitmesi de burada belirtilmelidir. Nitekim RF, 28–30 Haziran 2005'te Sana'da yapılan İKÖ Dışişleri

²¹⁹ Vladimir PUTİN, *Zaklyuçitelnoe slovo posle vstreçi s predstavatelyami delovix kruov Turçii*, (Türk işadamlarıyla görüşten sonra kapanış konuşması),

<<http://www.kremlin.ru/text/appears/2005/01/82406.shtml>>, 11 Ocak 2005, (13.12. 2006)

²²⁰ Suat KINIKOĞLU, *Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi*, s. 120

²²¹ Vladimir PUTİN, *Zaklyuçitelnoe slovo posle vstreçi s predstavatelyami delovix kruov Turçii*,

<<http://www.kremlin.ru/text/appears/2005/01/82406.shtml>>, (13.12. 2006)

²²² Sema SEZER, *RF ve Kıbrıs*, ASAM İnternet Dergisi, <<http://www.avsam.org/tr/dosyalar.asp?ID=1>> , 15 Temmuz 2005, (15. 11. 2006)

Bakanları Toplantısı'nda gözlemci statüsü elde etmiştir.²²³ Sonuç olarak, Rusya'nın Kıbrıs konusunda bundan sonra atacağı adımlar, Türkiye-Rusya ilişkilerini etkileyebilecek bir konumda olduğunu söyleyebiliriz.

2.5.2. Boğazlar Sorunu

Türkiye-Rusya ilişkilerindeki en hassas sorunlu alanlardan diğeri Karadeniz ve Ege denizi aracılığıyla Akdeniz'i birleştiren transit boğazlardır. İki ülke arasındaki sorunların bu hassas alana taşınması ilişkilerin akışını köklü bir biçimde etkileyebilecek niteliktedir. Boğazlar, gerek tarihi, gerekse Rusya açısından taşıdığı ekonomik, siyasi, askeri ve sembolik önemi nedeniyle Türkiye'nin Rusya politikasında araç olarak kullanılmaması, kullanılsa bile azami özenin gösterilmesi gereken alanlardandır.²²⁴ Boğazlar konusunda iki ülke arasında gereksiz anlaşmazlıkların çıkmaması büyük ölçüde Türkiye'nin uygulamalarına bağlıdır.

Türkiye'nin, Boğazlar üstündeki egemenlik hakları geçmiş zaman içinde çeşitli şekillerde kısıtlanmıştır. 1809 Kale-i Sultani Antlaşması'ndan başlayarak kısıtlanan haklar Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile doruk noktasına ulaşmış, 20 Temmuz 1936'da Montreux Sözleşmesi ile de bugünkü normatif ve stratejik denge kurulmuştur.²²⁵ 1994 yılında Türkiye tarafından Boğazlardan geçiş yeniden gözden geçirilmiş ve ilk önce 23 Kasım kararıyla *Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkında Tüzük* kabul edilmiş, ardından da Rusya'nın tepkileriyle Mayıs 1998'de teknik eksiklikler gözden geçirilerek yenilenmiştir.²²⁶

Yeni Tüzük'teki maddeler Türkiye'nin Rusya'nın itirazlarını dikkate aldığını göstermektedir. Önceki Tüzük'le mukayese edildiğinde yeni Tüzük'te esaslı değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Yeni belgede uluslararası antlaşmalara atıflar

²²³ İbid.

²²⁴ Arkadiy V.İGNATEV, *Rossiya i Çernomorskie Prolivi. (XIII-XX stoletiya)*, (Rusya ve Karadeniz Boğazları. XVIII-XX yüzyıllar). Edit: Lyomid N.LEZHİNSKİİ, Arkadiy V.İGNATEV, Moskova: Mojdunarodnie Otnoşeniya, 1996, s. 25-58

²²⁵ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992-2005*, s. 167

²²⁶ İbid. s. 170

yapılmakta ve Boğazlardan yararlanan devletlerin çıkarlarını dikkate alan hususlar içermektedir. Yeni yönetmelikte, gemilerin geçişini geciktiren veya zorlaştıran pek çok kural iptal edilmiştir.

Aslında Türkiye'nin tutumunu belirleyen en önemli unsur, 1936 yılına kıyasla Boğazlarda trafiğin önemli bir oranda değişmesi ve neticede durumun gittikçe zorlaşmasıdır. Boğazlardaki trafiğin artmasına paralel olarak kaza riski de artmaktadır. İstatistiklere göre, son 50 yılda Boğazlarda ve etrafında 502 kaza meydana gelmiştir. Bunlardan 386'sı İstanbul, 86'sı ise Çanakkale Boğazında gerçekleşmiştir. Bu kazalar esnasında denize binlerce ton ham petrol akmış ve 136 kişi hayatını kaybetmiştir.²²⁷ Bu ve bunlara benzer kazalar, Türkiye tarafından Boğazların *petrol yolu* olarak kullanılmasının ne kadar tehlikeli olduğunun kanıtı olarak gösterilmesine neden olmaktadır.

Boğazlar ticaret bakımından Rusya için fevkalade öneme sahiptir. Kaynaklara göre, 2002 senesinde İstanbul Boğazı'nı geçen 47,283 gemiden 4,942'si (%10,4); Çanakkale Boğazı'nı geçen 42,669 gemiden ise 3,847'si (%9) Rusya bandıralı olmuştur. Bu sıraya başka ülke bayrağıyla Boğazlar vasıtasıyla Rusya'ya mal getirip götüren gemiler de eklenirse, ortaya daha yüksek rakamlar çıkacaktır.²²⁸ Türkiye, 1990 yıllarına kadar boğazların Rusya için bu kadar önemli olmasını Rusya'ya karşı bir koz olarak kullanıyordu. Ancak yeni tüzük Türkiye'nin Boğazları bir koz olarak kullanmaktan vazgeçtiğinin bir kanıtıdır. Türkiye sık-sık başlıca amacının, Boğazların ve gemi geçiş güvenliğinin temin edilmesi olarak açıklamaktadır. Rusya'nın Boğazlardan geçiş ve gidiş geliş konusundaki şikâyetleri ise hala devam etmektedir. 2003 yılında Rusya, petrol tankerlerinin Boğazları geçiş sırasında, gittikçe artan bekletilmelerden kaygı duyduğunu ve bunu Türk yetkililere danışmak istediğini ifade etmiştir. RF Ulaştırma Bakanlığı'nın açıklamasına göre, Boğazlardan her yıl tankerlerle 2,5 milyon ton petrol ve petrol ürünleri taşınmaktadır. Bu taşımada ise Rusya'nın payı çok büyüktür.

²²⁷ İbid. s. 169

²²⁸ İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından son on yıldaki geçiş istatistikleri için bkz.: <<http://www.turkishpilots.org/DOCUMENTS/statistics.htm>>, (13.04.2006)

Türkiye'nin zaman zaman uyguladığı sınırlamalardan dolayı Rusya rahatsızlık duymakta ve Rus petrol şirketlerinin zararları gittikçe artmaktadır.²²⁹

Türkiye ve Rusya'nın, kendi görüşlerini birbirlerine zorla kabul ettirme niyeti Boğazlar konusunda iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Sorunun kaynağında ise başka bir takım stratejik hesaplar yatmaktadır. Boğazlar sorunu, Hazar Denizi petrolünün boru hatlarıyla dünya pazarlarına taşınması planları ile bir bir bağlantılıdır. Türkiye ve Rusya'nın petrol boru hatları yolları konusundaki görüşleri birbirinden farklı olduğu için, Boğazlar konusundaki anlaşmazlık diğer bir önemli sorunu, iki ülke arasındaki petrol boru hatları konusundaki rekabeti de ön plana çıkarmıştır.

2.5.3. Diğer Sorunlu Alanlar

PKK terör örgütünün de halen RF terör listesinde yer almaması ikili ilişkilerde sorun olmaya devam etmektedir. Özellikle PKK kaynaklı terör eylemlerinin arttığı ve iç güvenlik ortamının gerildiği son yıllarda Moskova'nın PKK'yı terör örgütü listesine almaması ikili ilişkilere zarar veren noktalardandır. Aslında Rusya, Türkiye'ye karşı politikasında Kürt kartını kullanmaktan vazgeçmek fikrinde olmadığını üstü kapalı şekilde de olsa zaman zaman vurgulamaktadır. 15 Ocak 2002'de RF Devlet Başkanı Vladimir Putin Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ile Paris'te düzenledikleri ortak basın toplantısında yaptığı konuşmada konunun hala gündemde olduğunu göstermiştir: *“Biz hiçbir yerde ayrılıkçılığı desteklemiyoruz. Çeçenistan'daki gibi ayrılıkçılık sadece Rusya'da olan bir vaka değildir. Bu Türkiye'de olduğu gibi birçok ülkede de mevcuttur. Ayrıca Kürt halkının bağımsızlık için mücadelesi de var. Biz Kürt halkını unuttuk mu? Orada kırk milyon insan vardır. Sanki Avrupa'da ayrılıkçılıkla bağlantılı sorun yok*

²²⁹ T.C. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, RF' de 2003 Kasım Ayında Gerçekleşen “Ekonomik ve Ticari Olaylar” konulu Sempozyum raporu, s. 4, <http://www.dtmos.ru/pic/files_6/file_1.pdf>, (01.11. 2006)

mu? Ancak nedense hiç kimse bunu desteklemeyi düşünmüyor ve doğru da yapılıyor. Eğer bunu yapmaya kalkarsak Avrupa'yı kargaşaya sürüklemiş oluruz."²³⁰

Kasım 2001'de RF Devlet Bakanı Vladimir Putin'in, "Çeçen militanlar Türkiye topraklarından geçerek Afganistan'a gitmektedirler" açıklaması iki ülke arasında küçük çaplı diplomatik krize sebep olmuştur.²³¹ Türkiye Dışişleri Bakanlığı Vladimir Putin'in açıklamasının büyük üzüntüyle karşılandığını, gerekli delillerle ispatlanmamış bir iddia olduğu açıklanmıştır.

Bundan başka, sağlık koşulları gerekçesiyle Türk ürünlerine sıkça getirilen yasaklar, düşük düzeyde de olsa, ilişkilerde gerginlik yaratmaktadır. 2005 yılında Rusya, Türkiye'den tavuk eti ürünleri, meyve, sebze ve çiçek ithalatını yasaklamıştır. Ek olarak, Rusya ve Ukrayna üzerinden gelen ve *Nataşa sendromu* adıyla bilinen fuhuş meselesi de Türkiye'de önemli bir toplumsal fenomen haline gelmiştir. Türkiye'de fuhuş yoluyla bulaşan HIV enfeksiyonlarındaki bariz artış da zaman zaman Türk halkının Rusya hakkındaki olumsuz algılamalarına katkıda bulunmaktadır.²³²

Diğer sorunlu bir konu da, RF Parlamentosu'nun (Duma) Nisan 2005'te Ermeni "Soykırımı"nın tanınmasına ilişkin kararıdır. Türkiye söz konusu kararı kınayarak, kararın "1915 yılında neler olup bittiğini en iyi bilmesi gereken bir ülkenin parlamentosu" tarafından alınmış olmasındaki ironiyi vurgulamıştır.²³³ Buna ek olarak, kararın her alanda gelişmekte olan ikili ilişkilerin ulaştığı seviye ile bağdaşmadığı ifade edilmiştir. İkili ilişkilerdeki bu türlü anlaşmazlıklar aslında iki ülke arasındaki tarihi çekişmelerden kaynaklanmaktadır ve 2000 yılının başlarına kadar devam eden çekişme aslında her iki ülkeye faydadan çok zarar getirmiştir.

²³⁰ *Vıstupleniya Prezidenta Rossiyskoy Federatsii Vladimira V.Putina i otvet na voprosı v hode sovmetstnoy pres-konferentsii s Prezidentom Frantsuzkoy Respubliki J. Şirakom*, (RF Devlet Başkanı Vladimir V.Putin'in Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ile ortak basın toplantısındaki konuşması ve sorulara verdiği cevaplar), 15 Ocak 2002, <<http://president.kremlin.ru>>, (18.09.2006)

²³¹ *Vstreça Prezidenta Rossiyskoy Federatsii Vladimira V.Putina s Şef-korrespondentami Moskovskih Byuro Veduşiy Amerikanskih SMİ*,(RF Devlet Başkanı V.V.Putin'in Moskova'da bürosu bulunan Amerikan medyasının baş muhabirleri ile görüşmesi), 11 Kasım 2001, <<http://president.kremlin.ru>>, (18.09.2006)

²³² Suat KINIKOĞLU, *Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi*, s. 121

²³³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 67 Sayılı Basın Açıklaması, *Rus Federal Parlamentosu'nun sözde Ermeni soykırımını tanınmasına ilişkin kınama*, 26 Nisan 2005

2.6. AVRASYA'DA GÜVENLİK ARAYIŞLARI VE TÜRKİYE-RUSYA İŞBİRLİĞİNİN KAÇINILMAZLIĞI

2.6.1. Avrasya Bölgesel İşbirliği Projesi

Türkiye ve Rusya arasında Avrasya'da işbirliği konusunda ilk yaklaşım istekleri 7-8 Haziran 2001 tarihinde RF Dışişleri Bakanı İgor Sergeyeviç İvanov'un Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında T.C. Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından gündeme getirilmiştir. İgor İvanov Türk işadamlarıyla İstanbul'da gerçekleşen buluşmasında, "Türkiye ve Rusya'yı geniş bir ortak çıkar alanları birleştiriyor. En önemli şey her iki ülke için ortak bir ev anlamına gelen Avrasya bölgesinde sağlam bir güvenliğin ve istikrarın sağlanmasıdır... İlişkilerimizi daha da genişletmeye ve gerçek bir ortaklığa kavuşturma konusunda karar verdik"²³⁴ sözleriyle aslında Rusya'nın Türkiye ile işbirliği yapma arzusunda olmasından haber vermekteydi. İvanov'a göre her iki ülkenin benzersiz özelliği Avrasya ülkesi olmalarıdır. Bu da verimli ve aktif bir diyalog ile işbirliğine çok uygun bir ortam sağlamaktadır. Rusya'nın güney sınırlarında yer alan Türkiye, Rusya için önemli bir ülkedir ve bu ülke ile sağlam ve planlanmış ortaklığın geliştirilmesi tabii olarak Rusya'nın dış politika önceliklerindedir.²³⁵ Taraflar ziyaret sırasında işbirliğinin detaylarını da görüşmüştür ve bu konuda yapılan çalışmalardan sonra 16 Kasım 2001'de dönemin T.C. Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile RF Dışişleri Bakanı İgor İvanov tarafından *Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı* (İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa) isimli belge New York'ta imzalanmıştır.²³⁶ Bu

²³⁴ *Vstreça İgora İvanova s Türeçskimi Biznesmenami*, (İgor İvanov'un Türk işadamlarıyla görüşmesi), Mnsterstva İnostrannıx Del RF, (RF Dışişleri Bakanlığı), 09.06.2001, < <http://www.mid.ru>>, (07.04.2007)

²³⁵ *Soobşeniya Mnisterstva İnostrannıx Del RF, Stenogramma Vıstupleniya Ministra İnıstranıx Del RF İ.S.İvanova na Pres-konferentsii v Svyazi s Podpisaniem Rossiysko-Türetskovo Dokumenta*, (Rusya-Türkiye anlaşması ile ilgili geçirilen basın toplantısında RF Dışişleri Bakanı İ.İvanov'un yaptığı konuşma), New York, 16 Kasım 2001, MİD RF DİP, İnformatsiyonnyı Byulleten, < <http://www.mid.ru>>, (07.04.2007)

²³⁶ İmzalanmış bu belgenin 11 Eylül saldırılarıyla doğrudan bir bağlantısı bulunmamaktadır. Saldırıların hemen ardında imzalanan bu belgenin zamanlamasının terör saldırılarının hemen sonrasına denk gelmesi

belgeyi imzalama nedeni olarak şu hususlar ileri sürülmüştür: “Dünyada meydana gelen tarihi önemdeki köklü değişiklikler, Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler manzumesinde, verimli ikili ve bölgesel işbirliğini her alanda dostluk ve karşılıklı güven ruhuyla geliştirecek olanaklarla tanımlanan yeni bir dönem açmıştır. Rusya ve Türkiye, ilişkilerini güçlendirilmiş yapıcı ortaklık düzeyine taşımak amacıyla ilave çabalar sarf etmek hususunda kararlıdırlar.”²³⁷

Bu belge iki ülke arasında sorun haline gelen ve sürekli rekabetin yaşandığı Avrasya coğrafyasında çok boyutlu işbirliğini öngörmektedir. Türkiye ve Rusya bundan sonra ikili işbirliği yaparak, Avrasya coğrafyasında beraber çalışacakları konusunda imzaladıkları bu belgeyle aslında karşılıklı olarak kendileri için hassas gördükleri sahalarda işbirliklerini ön plana çıkarmaya çalışmaktadırlar. Planda aynı zamanda her iki ülke karşılıklı olarak birbirlerinin “bağımsızlığını”, “egemenliğini” ve “toprak bütünlüğüne saygı” ilkelerinin vazgeçilmez olduğunu teyit etmişlerdir.²³⁸

Fakat dışişleri bakanları düzeyinde imzalanan bu önemli belge ilk başlarda beklenen ilgiyi görmemiş, konunun daha üst düzeyde bir ziyarette ele alınmasını beklemiştir. 5–6 Aralık 2004 yılında RF Devlet Başkanı Putin’in Türkiye’ye ziyareti belgeyi bir daha gündeme getirmiş ve önemini artırmıştır. Uzun bir aradan sonra gerçekleştirilmiş olan ve kısa sayılabilecek bir zaman çerçevesinde gerçekleşen RF Devlet Başkanı Putin’in Türkiye ziyareti, Rus dış politikası ve Türkiye için önem arz etmektedir. Özellikle Rusya tarafı bu ziyarete son derece önem vermiş ve bu ziyaretin protokol gezisinden çok daha öteye geçerek somut anlaşmalara vesile olmasına çalışılmıştır. Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı’nın devamı olarak, ziyaret sırasında aşağıdaki konular etrafında görüşmeler yapılmıştır:²³⁹

- Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı
- Enerji Alanında İşbirliği
- Boğazlara Alternatif Boru Hatları

sadece bir tesadüften ibarettir ve bu belge 11 Eylül saldırılarından çok daha önce planlanmış ve hazırlanmış bir belgedir. Ancak bu saldırılar anlaşmada uluslararası terörizme karşı işbirliğinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bkz: Sinan OĞAN, *11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Rusya*, s.206
²³⁷ Sinan OĞAN, *11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Rusya*, Avrasya Dosyası, İlkbahar 2004, Cilt:10,Sayı:1, s.85

²³⁸ İbid. s.86

²³⁹ Sinan OĞAN, *Putin’in Ziyareti Tarihi Niteliktedir*, <<http://www.avsam.org/tr/dosyalar.asp?ID=5>>, (13.07.2006)

- Ekonomik İşbirliği Konuları
- Rusya'nın Enerji Ağırlıklı Yeni Yatırım Önerileri
- Helikopter İhalesi ve Askeri İşbirliği
- Kafkasya ve Bölgesel Konular
- Terörizme Karşı İşbirliği

2.6.2. Terörle Mücadele Alanında İşbirliği

ABD'de gerçekleşen 11 Eylül terör saldırılarının ardından Türkiye ve RF arasında ilişkilerin daha da güçlenmesini sağlayan konulardan biri de terörle mücadele alanıdır. Terörle mücadele konusunda başlatılan işbirliği iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde adeta bir dönüm noktası olmuştur. Güven ilişkisinin kurulması, hemen arkasından ikili ilişkilerin daha üst düzeye çıkartma niyetini ve iradesini ortaya çıkarmıştır.

11 Eylül terör saldırılarından hemen sonra terörizm alanında işbirliği yapmak üzere her iki devlet de ABD'nin terörizme karşı Afganistan'daki askeri operasyonuna destek vermiştir. Terörizmden büyük zarar görmüş iki devlet olarak Türkiye ve Rusya 11 Eylül saldırıları sonrasında da terörizmle ve küresel odaklarıyla mücadele için bir araya gelmiştir.

Türkiye ile Rusya arasında terörizme karşı işbirliği konusunda bir dizi antlaşma 11 Eylül'den çok daha önce imzalanmış ve gerekli hukuki altyapı oluşturulmuştur. İki ülke arasında, bu alanda ilk olarak 1992'de *Rusya ile Türkiye Arasında Terörizme Ortak Mücadeleye İlişkin Antlaşma* imzalanmıştır. Ardından 1996'da *Terörizmle Mücadele Alanında İşbirliğine Dair Memorandum* ve Kasım 1999'da *Terörizmle Mücadelede İşbirliği Ortaklık Deklarasyonu* imzalanmıştır.²⁴⁰ Vladimir Putin'in Türkiye'yi ziyareti sırasında imzalanan ortak siyasi deklarasyonda, Rusya ve Türkiye'nin terörizm ve diğer tehditlere karşı işbirliği, çok yönlü ikili ortaklığın öncelikli konulardan biri olarak

²⁴⁰ Rusya Federasyonu'nun Türkiye Büyükelçiliği, *Rus-Türk İlişkileri Kronolojisi*, <http://www.turkey.mid.ru/cron?_t..html>, (19.11.2006)

nitelendirilmiştir.²⁴¹ Bu ziyaretle bağlantılı olarak Türk polisinin önceden gerçekleştirdiği Çeçen militanlarına karşı operasyonların bu yönde yapılacak olan işbirliği için bir ön hazırlık niteliğinde olduğu yorumlanmaktadır.²⁴² 16 Kasım 2001 tarihinde imzalanan *Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı* ise terörizmle mücadele konusunda iki ülke arasında imzalanmış en önemli belgedir. Belgede *Rusya ve Türkiye, sadece uluslararası toplumun ortak çabaları ile etkin bir şekilde önü alınabilecek sınır aşan tehditler olarak algıladıkları uluslararası terörizm, organize suçlar ve radikalliğin yanı sıra uyuşturucu, psikotropik maddeler ve silah kaçakçılığı ile mücadelede aralarındaki işbirliğini geliştirmek niyetindedirler*²⁴³ ifadesiyle terörizmle mücadele konusunda işbirliğine değiniliyordu. Türkiye ve Rusya terörizmle mücadele konusunda aralarındaki işbirliğini ilerletme konusundaki kararlılıklarını bu açıklamanın ardından defalarca yenilemişlerdir.

İki ülke arasında terörizme karşı ortak mücadelenin özellikle terörist örgüt PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanıp, Rusya'nın Kürt kartını oynama imkânından büyük ölçüde mahrum kalmasıyla ivme kazandığını söyleyebiliriz.²⁴⁴ Bölgesel boyutta, Kafkasya'da yaşanan sorunlar ve Çeçenistan konusunun, ikili ilişkilerde gerginlik yarattığı zamanlar sıkça olmuştur. Çeçenistan konusunda başarılı olamayan Rusya, bu konuda Ankara'dan destek talebinde bulunmuştur. Özellikle, Türkiye'deki Kafkas kökenli Türk vatandaşları tarafından desteklenen Çeçen vakıf ve derneklerinin faaliyetlerinin kısıtlanmasını ve Gürcistan üzerinden Çeçenistan'a savaşmaya gittiği ileri sürülen militan gruplar konusunda Türkiye'nin daha sıkı tedbirler almasını talep etmiştir.²⁴⁵ Türkiye de, buna karşılık PKK sempatanları ve yandaşlarının Rusya'daki faaliyetlerinin kısıtlanmasını ve Duma'daki bazı grupların bu kesimlere verdikleri

²⁴¹ Sinan OĞAN, *Putin'in Ardından*, ASAM, Stratejik İnceleme Raporu, Ocak 2005, s. 48–52

²⁴² İbid. s. 51–52

²⁴³ Belge metni için bkz.: <http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html>, (19.11.2006)

²⁴⁴ 09 Ekim 1998 tarihinde Abdullah Öcalan Yunanistan'dan ayrılarak Moskova'ya gelmiş, Rusya'da kalmasını Duma'nın kabul etmesine rağmen Rusya Başbakanı Yevgeniy Primakov'un karşı çıkması nedeniyle 33 gün sonra Rusya'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bkz: Öcalan Davası, Gerekçeli Karar, Sanık Abdullah Öcalan'ın, Ankara DGM. C. Savcılığınca alınan 22.02.1999 günlü ifadesi, <<http://www.belgenet.com/dava/gerekce06.html>>, (24.10.2006)

²⁴⁵ Soobşenie MİD RF, *Soobşeniye dlya pečati Posolstva Rossii v Turetskoy Respublike v svyazi s terrorističeskim aktom v Moskve 30 oktyabrya 2002 goda*, (Moskova'da 30 Ekim 2002 tarihinde gerçekleşen terör eylemi ile alakalı olarak Türkiye'deki Rusya Büyükelçiliğinin basın açıklaması), MİD RF DİP, informatsionny büllen, 01.11.2002, <http://www.turkey.mid.ru/tur_123.html>, (03.08.2006)

desteğin kaldırılmasını ve PKK'nın terörist örgütler listesine salınmasını talep etmiştir.²⁴⁶

Türkiye, Rusya'nın Ocak 2002'de Çeçen liderlerinden biri ve aynı zamanda haber ajansları ve internet siteleri yoluyla yürütülen Çeçen bilgi savaşının temel ideologu Movladi Udugov'un tutuklanması ve teslim edilmesi talebi hususunda Rus tarafından gerekli dosyaları istemiştir.²⁴⁷ RF Devlet Başkan Yardımcısı Sergey Yasterjemski'ye göre Türkiye'nin böyle bir Çeçen lideri Rusya'ya teslim etmeye hazır olduğunu bildirmesi çok önemli bir gelişmeydi. Yasterjemski'ye göre, daha son yıllara kadar Çeçen ayrılıkçılar Türkiye'nin aşırı milliyetçi çevreleri tarafından destekleniyorlar ve T.C. sınırları içerisinde serbestçe dolaşabiliyorlardı.²⁴⁸

Türkiye'nin Rusya ile yapmış olduğu terörizmle mücadele konusundaki işbirliği Çeçen ayrılıkçılarının da tepkisini çekmiştir. Dönemin Çeçenistan Cumhurbaşkanı Aslan Mashadov'un Haziran 2002'de Çeçen-İçkeriya Cumhuriyeti halkı karşısında yapmış olduğu konuşmasında Ankara'yı, İslam düşmanlığı, Musevi ve Hıristiyanlara işbirliği yapmakla ve aynı zamanda da “Çeçen halkına karşı yapılan soykırma aracı olmakla” suçluyordu.²⁴⁹

11 Eylül 2001 tarihinden sonra Rusya ve Türkiye'nin uluslararası terörizmle mücadele konusunda ortak bir noktada buluşup aralarında bir güven ortamı oluşturulduğunu iddia edebiliriz. 20. yüzyılın son on yılında Kürt ve Çeçen teröristler yüzünden oldukça gerilen Rus-Türk ilişkilerinde meydana gelen bu yapıcı işbirliği ve gelişmeyi geleceğe yönelik büyük başarı olarak nitelendirebiliriz.

²⁴⁶ Bakan AKSU, *PKK da listeye girsin*, Radikal, 23.09.2005

²⁴⁷ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992–2005*, s. 257

²⁴⁸ Sergey Yasterjemski'nin konuşması, “Vesti” Haber Programı, RTR Kanalı, 09 Ocak 2002

²⁴⁹ Bkz: Gennadiy N. TROŞEV, *Moya Voyna. Çeçenskiy Dnevnik Okopnovo Generala*, (Benim Savaşım. Siperdeki Generalın Çeçen Günlüğü), G. N. Troşev, *Çeçenskiy Retsidiv. Zapiski Komandyuşeva*, (Çeçen Sabıkası. Komutanın Notları), Moskova: Vagirus, 2001, s.139–140

2.6.3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde dikkat çeken en önemli gelişmelerden biri de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kurulması ve bu örgüt çerçevesinde işbirliği imkânlarıdır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin (KEİ) kuruluş fikri 1987'de T.C.'nin Avrupa Topluluğu (AT, şimdiki AB) üyeliği için başvurması ve 1989'da başvurusunun reddedilmesi sonrasında dönemin T.C. Başbakanı Turgut Özal tarafından ortaya atılmıştır. Özellikle kuruluş fikrinin 1992 Mayıs ayında Başbakan Süleyman Demirel'in Moskova'ya yapmış olduğu resmi ziyareti sırasında Rusya Devlet Başkanına iletilmesi,²⁵⁰ önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Rusya'yı Batı'ya karşı zaman zaman koz olarak kullanmak istediğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Ancak sonraki yıllarda KEİ'nin AT'ye bir alternatif olmadığı hususu hem AT hem KEİÖ üyesi devletlere bildirilmiştir.²⁵¹

Türkiye'nin çağrısıyla 25 Haziran 1992'de İstanbul'da Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, RF, Ukrayna ve Yunanistan devlet veya hükümet başkanlarının bir araya gelerek imzaladığı *Karadeniz Ekonomik İşbirliği Deklarasyonu*, 1 Mayıs 1999 itibariyle tüm üyelerin onayıyla Tiflis'te yapılan toplantıda KEİÖ' ne dönüştürülmüştür. Zamanla örgütün organizasyon yapısı genişletilmiş, esas mali kurumu olan "Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası", "Parlamentlerler Asamblesi", "İş Konseyi", bilimsel işbirliği konularıyla meşgul olan "Uluslararası Karadeniz Araştırmaları Merkezi" ve "KEİÖ Geliştirme Fonu" kurulmuştur. KEİÖ bünyesinde ticaret ve ekonomik gelişme, bankacılık ve finans, olağanüstü haller, organize suçla mücadele, istatistik, ulaşım, iletişim, enerji, bilim ve teknik, ekoloji, tarım, turizm vb. alanlarda faaliyet gösteren 14 çalışma grubu oluşturulmuştur. Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere her yıl düzenli olarak iki kez örgütün dışişleri Bakanları Konseyinin toplantıları düzenlenmektedir.²⁵² 25 Haziran

²⁵⁰ *Dekloraçiya Çernomorskoqvo Ekomomiçeskovo Sotrudniçestva*, (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Deklarasyonu), *Vneşnyaya Politika Rossii: Sbornik Dokumentov 1990-1992*, (Rus Dış Politikası: Dokümanlar Toplusu 1990-1992), MİD RF, s. 457-460, *Diplomatiçeskiy Vestnik*, No: 13-14, 1992, s. 25-27

²⁵¹ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992-2005*, s. 156

²⁵² Aleksandr YAKOVENKO, *Rossiya i Organizaçiya Çernomorskoqvo Ekomomiçeskovo Sotrudniçestva*, (Rusya ve KEİÖ), <http://www.ria.ru/yakovenko/?rub_id=70>, (30. 01. 2007)

2002 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in girişimiyle İstanbul'da yapılan ve sekiz üye ülkenin cumhurbaşkanlarının katıldığı KEİÖ zirvesinde sadece Yunanistan ve Ermenistan Dışişleri Bakanları, Rusya ise Başbakan Yardımcısı ile temsil edilmiştir. Zirve sonunda *İstanbul Deklarasyonu* kabul edilmiştir. Deklarasyonda örgütün kuruluşundan buyana geçen 10 yıl zarfındaki faaliyetleri ortaya konmuş ve Karadeniz çevresindeki siyasi ve ekonomik işbirliğinin ileride izleyeceği, terör ve organize suçlara karşı ortak mücadele ve Karadeniz'in güvenliği gibi temel politikalar belirlenmiştir.²⁵³

Karadeniz Ekonomik İşbirliği, KEİÖ' nün etkin bir bölgesel örgüte dönüşmesinin altyapısını hazırlamıştır. 1996 yılında Yugoslavya, Makedonya, Özbekistan ve İran'ın KEİ'ne üyelik için başvurması işbirliği anlaşmasının önemini ortaya koyuyordu. Örgütün stratejik önemi ve örgüte karşı olan ilgi, Karadeniz ülkeleri üzerinden enerji ve ulaşım hatları projelerinin görüşülmeye başlanmasıyla artış göstermiştir. 2003 Nisan ayında Ermenistan'ın başkenti Erivan'daki KEİÖ Dışişleri Bakanları Konseyi'nin VIII. Toplantısında Sırbistan-Karadağ'la beraber Makedonya'nın da örgüte kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Kayda değer bir husus da ABD'nin 2005 yılında KEİÖ'ye gözlemci olarak katılmak için yaptığı başvurudur. ABD'nin gözlemci statüsündeki üyeliğine, Rusya'nın Beyaz Rusya'nın da aynı statü ile kabulüne onayı sonrasında gerçekleşmiştir.²⁵⁴ KEİÖ bünyesinde hazırlanan projeler, Karadeniz ve Balkan ülkeleri arasındaki ikili bağları güçlendirmekle kalmamış hem Türkiye hem de Rusya'nın ortak çıkar alanları oluşturmalarına ortam yaratmıştır.²⁵⁵ Yukarıdaki tüm bu pozitif gelişmelere rağmen KEİÖ bugün hedeflediği noktaya ulaşamamış bir örgüt olarak faaliyet göstermektedir.

Üye ülkelerin büyük çoğunluğu bu yeni örgütü diğer girişimler için bir alternatif olarak görme eğilimi içerisine girmişlerdir. KEİÖ üyeleri arası rekabet ve politik sorunlar ve diğer kuruluşlara (AB, NATO gibi) üyeliğin önceliği örgütün gelişmesini yavaşlatan nedenler olmuşlardır. KEİÖ, Batı Avrupa ve eski SSCB içinde bulunan ve genellikle Soğuk Savaş döneminden itibaren rakip kamplarda yer alan devletleri ekonomik çatı altında birleştirmektedir. Örgütsel planda bu ikilemi, bir tarafta AB üyesi

²⁵³ *İstanbul Decennial Summit Declaration*, <http://www.dsec.gov.tr/charter_.htm>, (27.11.2006)

²⁵⁴ Suat KINIKOĞLU, *Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi*, s. 113

²⁵⁵ Ahmet DAVUDOĞLU, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, s. 280

(Yunanistan, Bulgaristan, Romanya) veya bu statüyü kazanmak için çaba gösteren ülkeler (Arnavutluk, Türkiye), diğer tarafta eski SSCB'nin BDT'ye dâhil olan ülkelerinin bir arada bulunmaları oluşturmaktadır. Dahası, Türkiye 1995 yılında AB ile Gümrük Birliği Antlaşması imzalamıştır. Rusya G8, bazı ülkeler ise Ekonomik İşbirliği Örgütü (EİÖ) üyesidir.²⁵⁶ KEİÖ' ye sadece Karadeniz bölgesi değil, aynı zamanda Karadeniz'e kıyısı bulunmayan Balkan (Arnavutluk, Yunanistan, Makedonya) ve Kafkas (Azerbaycan ve Ermenistan) ülkelerinin de üye olması ortak siyasi yönlerin oluşturulmasını zorlaştırmıştır. Aynı zamanda örgüt üyelerinin bazılarının kendi aralarında bölgesel veya politik anlaşmazlıkları vardır. Bunlardan bazıları, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Karabağ sorunu, Türkiye ve Yunanistan arasındaki Kıbrıs ve Ege sorunları, Yunanistan ve Makedonya arasındaki sınır ve tarihi sorunlar, Rusya ve Ukrayna arasındaki siyasi ve ekonomik sorunları anımsatmak yeterli olacaktır. Diğer tarafta, AB ve NATO'nun Karadeniz'e doğru genişlemesi ve bölge ülkelerinin AB ve NATO'ya üyelik isteği KEİÖ'yü gölgede bırakmıştır. RF dışında KEİÖ üyesi ülkelerin tümü AB ve NATO üyeliği özlemi duymaktadır. Böylece, bu fiilî durum, KEİÖ'nün cazibesini azaltmış, AB ve NATO'nunkini ise artırmıştır. Öte yandan, Karadeniz'deki muhtemel çatışma bölgelerinde bulunan ülkeler de (Moldova, Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan) KEİÖ'nün güvenlik konularını gündeme alınmasını istemektedirler. Türkiye ve RF ise KEİÖ'nün bir ekonomik işbirliği örgütü olduğunu, üyeler arasındaki bu tür sorunların KEİÖ'ye taşınmasının örgütün faaliyetini zedeleyebileceğini savunmaktadır.

Gelinen durum itibariyle KEİÖ, üyelerini ne siyasi, ne de ekonomik sorumluluk altında bırakmayan bir örgüt görünümündedir. Bölge ülkeleri, bu örgütün dışında kalmamak konusunda istekli olmalarına rağmen, KEİÖ' ye üye olduktan sonra amaçlanan hedeflere ulaşmak için gerekli özveriyi göstermemişlerdir.²⁵⁷

KEİÖ bünyesinde, Rusya ve Türkiye'nin üzerine büyük sorumluluk düşmektedir. Her iki ülke için de KEİÖ, Karadeniz'de işbirliği açısından çok önemlidir. Ancak bu örgütün içerdiği işbirliği potansiyeli, başta Türkiye ve Rusya olmak üzere,

²⁵⁶ EİÖ, bünyesinde Türkiye, Afganistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Pakistan ve Azerbaycan bulunmaktadır.

²⁵⁷ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt: II* (1980–2001), İletişim Yayınları, 2001, s. 388

üye ülkeler tarafından yeterli ilgiyi görmemiştir.²⁵⁸ Örneğin, Haziran 2002’de KEİÖ’nün İstanbul Zirvesi’nde Rusya’yı Başbakan Yardımcısının temsil etmesi Türkiye’de Rusya’nın bu örgüte ilgisinin azalmaya başladığı şeklinde yorumlanmıştır.²⁵⁹ Eylül 2003’te RF Devlet Başkanı Putin, Rusya’nın Yeysk şehrinde yapılan, askeri ve politik sorunların ele alındığı bir toplantıda KEİÖ’nün gerekli, faydalı ve büyük potansiyelli bir örgüt olduğunu, ama şu anda kaynakların henüz verimli kullanılmadığını belirterek²⁶⁰ KEİÖ’ nün öneminin hala Rusya için azalmadığını vurgulamıştır. KEİÖ’ nün daha fazla işlevsel olabilmesi konusunda ise Rusya Dışişleri Bakanı’nın danışmanı Aleksandr V. Yakovenko 2004 yılı başlarında Rusya’nın, KEİÖ’ nün aktif hale gelmesine büyük önem vermekte olduğunu belirtmiş, ileriki yıllarda Karadeniz’de çok taraflı ve ikili işbirliği için elverişli ortamın oluşturulmasına, bu örgütün statüsünün ve uluslararası rolünün pekişmesine yardımcı olmak niyetinde olduklarını dile getirmiştir.²⁶¹

Karadeniz’e en uzun sınırı bulunan Türkiye’nin önümüzdeki yıllarda bölgedeki ağırlığının ne olacağı belirsizliğini korumaktadır. Bu koşullar altında, AB, Kıbrıs ve Orta Doğu (Irak) gündemleriyle yorgun bir şekilde uğraşan Türkiye’nin Karadeniz coğrafyasındaki tarihsel miras ve sorumluluğuna sahip çıkması, bu bağlamda Karadeniz’deki çıkar ve hedeflerini yeniden tanımlaması gereği, belki de her zamankinden daha çok önem arz etmektedir. Çünkü bir Karadeniz ülkesi olan Türkiye’nin Karadeniz halkları ile tarih, dil, din, kültür, etnik bağlara dayanan akrabalığı bulunmaktadır. Türkiye nüfusunun önemli bir yüzdesi Karadeniz’den (Balkanlardan, Kırım’dan, Kuzey ve Güney Kafkasya’dan) son iki yüz yıldır zorunlu göç ve soykırım sonrası göç edenlerin torunlarından oluşmaktadır.²⁶² RF’nin ardından bölgenin en büyük ekonomik ve askerî gücü olan Türkiye, aynı zamanda bölgenin

²⁵⁸ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992–2005*, s. 160

²⁵⁹ Bkz. Mirza ÇETİNKAYA, *KEİ Zirvesi, Matviyenko, Hasan Şaş*, Zaman, 30 Haziran 2002

²⁶⁰ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992–2005*, s. 160-161

²⁶¹ Soobşenie MİD RF, *İntervyu ofitssial’nogo predstavitelya MİD Rossii Aleksandr V.Yakovenko RİA “Novosti” v svyazi s predstayaşim vizitom v Rossiyu zamestıtelya Premier-Ministra, Ministra İnostrannih del Turtsii A.Gülya*, (Rusya Dışişleri Bakanlığı resmi temsilcisi Aleksandr V.Yakovenko’nun RİA Novosti ajansına Türkiye Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün yapacağı Rusya ziyaretiyle ilgili verdiği mülakat), *İnformatsionny Bülleten*, <<http://www.mid.ru>>, 19 Şubat 2004, (27.12.2006)

²⁶² Hasan KANBOLAT, *Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği*, <<http://www.avsam.org/tr/analizler.asp?ID=43>>, (19.07.2006)

Batı'yla en fazla bütünleşmiş siyasî, ekonomik, askerî ve kültürel sistemine sahip ülkesidir. Bu bağlamda Türkiye'nin Karadeniz'de yeni politikalar oluşturmasına ve uygulamasına gereksinim duyulmaktadır. Türkiye, başta RF olmak üzere Karadeniz'deki bütün ülkelere ve ABD ile AB'ye yakın ve onların güvenine sahip bölgedeki tek aktör olarak bir orta yol bulabilir. Bu yüzden, Türkiye'nin yeni bölgesel ve bölgelerarası politikalarının oluşturulabileceği en sağlam zeminlerden biri olan ve kuruluşunda öncülük yaptığı Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü olabilir.

2.6.4. Ekonomi ve Turizm İlişkileri

Türkiye ve Rusya arasında politik olduğu kadar ekonomik ilişkiler de genişlemektedir. İki ülke arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin temeli Cumhuriyet'in ilk yıllarında atılmıştır. 1927 tarihli *Seyrisfain Antlaşması* sayesinde temeli atılan iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin Şubat 1991 tarihli "*Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Antlaşma*" ve Mayıs 1992 tarihli "*İlişkilerin Esasları Hakkında Antlaşma*" hukuksal altyapısı oluşturulmuştur.²⁶³ Devletlerarası seviyede Türk-Rus ekonomik işbirliği konularını düzenlemek amacıyla 14 Mayıs 1992 tarihli antlaşma ile Karma Ekonomik İşbirliği Komisyonu oluşturulmuştur.²⁶⁴ Komisyon çerçevesinde enerji, sanayi ve teknolojiler, ulaştırma, yatırım işlemleri, standardizasyon ve metroloji konularında olmak üzere 5 ortak çalışma grubu faaliyettedir.

Günümüzde Avrasya coğrafyasındaki en büyük ülke olan Rusya, Türk iş adamları için büyük bir ticari alan oluşturmaktadır.²⁶⁵ Türkiye diğer ülkelere kıyasla Rusya ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek için daha avantajlıdır. Bunun nedenleri ise aşağıdaki gibi sıralanabilir.²⁶⁶

²⁶³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/kutuhane/ikiliVeCokTarafliAntlasmlar_r.html>, (18.09.2006)

²⁶⁴ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992–2005*, s. 15

²⁶⁵ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *Rusya ülke bülteni, Ekim 2005*, <<http://www.deik.org.tr>>, (23. 03. 2007)

²⁶⁶ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992–2005*, s. 16

- Avrupa'daki diğer büyük pazarlara göre Rusya pazarı Türkiye'ye daha yakındır.
- Rusya'nın nüfusunun 20 milyona yakını Türk kökenlidir.
- Rus pazarında oluşan yeni ekonomik koşullar sınır ve bavul ticareti için uygun ortam hazırlamış, birçok küçük Türk şirketlerinin dahi Rus pazarlarına girmesine olanak sağlamıştır.

Türk-Rus ekonomik ilişkileri iki ülke arasında gelişen politik olaylara çok hassas olduğu için devletlerin bu ilişkilerde oynadığı rol bu hassaslığı daha da artırmaktadır.²⁶⁷ Rusya Almanya'dan sonra, Türkiye'nin ekonomik ilişkilere sahip olduğu en büyük ikinci ülkedir. 2000 yılından sonra Türkiye-Rusya dış ticaretinin gelişimi aşağıdaki tabloda açıklanmaktadır (Tablo: 3):

Tablo: 3 Türkiye-Rusya ekonomik ilişkileri, Rusya'nın Türkiye'nin dış ticaretinde yeri (Bavul ticareti hariç, Milyon Dolar)

Yıllar	Toplam Ticaret	Rusya'ya yapılan İhracat			Rusya'dan yapılan ithalat		
		Hacim	Oran (%)	Rusya'nın yeri	Hacim	Oran	Rusya'nın yeri
2000	4.531	643.9	2.3	9	3.887	7.1	4
2001	4.399	924.1	3.0	7	3.476	8.6	3
2002	5.016	1,163.0	3.3	6	3.854	7.6	3
2003	6.843	1,363.3	2.9	5	5.480	7.9	2
2004	10.861	1,851.6	2.9	8	9.009	9.3	2
2005/6	15.189/20.000	2,371.0	3.2	9	12.818	11	2

Kaynak: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Rusya ülke bülteni, Ekim 2005

Tablodan da görüldüğü gibi, 2004 yılına gelindiğinde ikili ticarete Rusya lehine oluşan açık rekor düzeye ulaşmıştır. Nitekim 2000 yılında 3,2 milyar dolar olan Türkiye

²⁶⁷ Sinan OĞAN, *Putin'in Ardından*, s.51

aleyhindeki bu ticaret açığı 2005 yılında 10,4 milyar dolara çıkmıştır. İki ülke arasında 20 milyar dolar civarında olan ticaret hacminin 2007 yılı sonunda 25 milyar dolara ulaştırılması amaçlanmaktadır.²⁶⁸

İkili ekonomik ilişkilerde diğer bir değinilmesi gereken sıkıntılı bir nokta da, bavul ticaretidir.²⁶⁹ İkili ilişkilerde bavul ticaretinden yarar sağlayan taraf Türkiye'dir. Rusya sık sık bu ticarete sınırlamalar uygulasa da Türkiye taraftan olumlu adımlar atılmaması nedeniyle bavul ticaretinin önüne geçilememiştir.²⁷⁰ Fakat bu ticaretin Türkiye açısından de olumsuz yönleri vardır. Nitekim bu ticarete onu olan malların genellikle düşük kalitede olması Türk malı imajını olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye'nin 2000 yılından sonra bavul ticaretinden elde ettiği gelirler aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo:4) :

Tablo:4, Türkiye'nin Bavul Ticareti Gelirleri (Milyon Dolar)

Yıllar	Gelirler	Değişim (%)
2000	2,944	30,6
2001	3,040	3,1
2002	4,070	33,8
2003	3,958	-2,8
2004	3,880	-1,8
2005/6	3,473/ 3,5	-11
Toplam	41,995	

Kaynak: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Rusya ülke bülteni, Ekim 2005

Rusya'da Türk yatırımcıları için çok güzel bir pazar ortamı vardır. Bu yüzden her yıl Rusya'ya giren Türk sermayesinin oranı artmaktadır. Sadece 2004 yılının sonlarına kadar Rusya'ya giriş yapmış olan Türk sermayesinin toplam tutarı 157 milyon

²⁶⁸ Turgut GÜR, *Rossiya i Turçiya moqut uveliçitk 2007 godu tovorooorot do 25 milyardov*, (Rusya ve Türkiye ticaret hacmini 2007'ye kadar 25 milyarda yükseltebilir), <<http://finance.rol.ru/news/article06E88/default.asp?news=28296>>, 17.11.2005, (21.03.2007)

²⁶⁹ Bavul Ticareti ile ilgili genel bilgiler: LASIAD. <http://www.lasiad.net/bticaret_gene.html>, Deniz YÜKSEKER, *Laleli-Moskova Mekiği: Kayıt dışı Ticaret ve Cinsiyet İlişkileri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003

²⁷⁰ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992–2005*, s.29

doları bulmuştur. Ancak bu rakam üçüncü ülkeler üzerinden Rusya'ya girmiş olan veya Rusya'daki Türk firmalarının ülkedeki kazançlarını dışarı çıkartmayarak tekrar yatırım için kullandıkları durumları içermemektedir. Bunların da eklenmesiyle Rusya'daki toplam Türk yatırımı 2 milyar doların üzerindedir. Bu yatırımlar, genellikle iş ve alışveriş merkezleri, gıda ve içecek, telekomünikasyon, şişe ve cam, elektronik eşya, beyaz eşya, inşaat malzemeleri, mobilya, tekstil ve konfeksiyon, deri ve ayakkabı, bankacılık gibi sektörleri kapsamaktadır.²⁷¹

Türkiye-Rusya ilişkilerinde sıkça ifade edilen konulardan bir diğeri de her yıl Türkiye'yi ziyaret eden ve gittikçe artan milyonlarca Rus turist ve bu eğilimin ikili ilişkilere yapmış olduğu ekonomik etkidir. Türkiye Ruslar için en çekici turizm ülkesi olmayı başarmış ve Almanlardan sonra Türkiye'yi en çok ziyaret eden turist grubu olmuşlardır.²⁷² Nitekim 2002 yılında yaklaşık 945 bin Rus turist Türkiye'yi ziyaret ederken, 2003 yılında bu rakam 1,3 milyon, 2004 yılında 1,6 milyon, 2005 yılında ise 2 milyona ulaşmıştır.²⁷³ Rakamların bu kadar yüksek olması ve yıldan yıla daha da artması iki ülke arasında kültürel yakınlığa dayandırılrsa da burada en önemli etkenlerden birisi Türkiye'nin Rusya vatandaşlarına vize uygulamasında sağladığı kolaylık olmuştur. Nitekim Rusya vatandaşlarının en kolay vize aldıkları ülke Türkiye'dir. Diğer taraftan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde son zamanlarda Rusya vatandaşlarına vize verilmemesi²⁷⁴ bu ülkeleri ziyaret eden Rus vatandaşlarının gidilebilecek tek ülke olan Türkiye'yi tercih etmelerine neden olmuştur.

Türkiye ve Rusya arındaki ekonomik ve turizm alanındaki ilişkilerin gelişmesi her iki ülke açısından da büyük önem arz etmektedir. Çünkü ikili ilişkilerdeki ekonomik etkinlik kolay bir şekilde siyasi potansiyele dönüştürülebilir. Bu potansiyellerin doğru bir şekilde kullanılabilmesi halinde iki ülke arasındaki ortaklık sadece ekonomik alanda sınırlı kalmayıp, politik alana da taşacaktır.

²⁷¹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *Rusya ülke bülteni, Ticari-Ekonomik İlişkiler*, Ekim 2005, <<http://www.deik.org.tr>>, (23. 03.2007)

²⁷² Suat KINIKOĞLU, *Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi*, s. 117

²⁷³ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, <<http://www.deik.org.tr>>, (23. 03. 2007)

²⁷⁴ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992-2005*, s.104.

2.6.5. Askeri-Teknolojik Alanda İşbirliği Olanakları

Soğuk Savaş sonlarından başlayarak Türkiye ve Rusya arasında askeri-teknolojik alanda ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Rusya ile bu alanda işbirliği yapan ilk NATO ülkesi olan Türkiye bu açıdan Rusya için önemini korumaktadır. Ancak diğer taftan da Türkiye'nin NATO'ya üyeliği iki ülke arasında askeri ilişkilerin hacmini ister istemez sınırlandırmaktadır. ABD ve diğer Batılı ülkelerin bu konudaki baskıları ve lobi faaliyetleri de bu alandaki işbirliğinin artmasının önünde engel teşkil etmektedir. Türkiye'nin Rusya'dan askeri malzeme alması bazı NATO ülkelerinin tepkisini de çekmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin bir NATO ülkesi olması ve dolayısıyla uymak zorunda olduğu silah standartları ve tarafların karşılaştığı finansal zorluklar da askeri alanda ilişkilerin gelişmesinin önündeki objektif engellerdir. Bütün bu zorluklara rağmen Rusya söz konusu işbirliğinin artırılması için aktif olarak yeni arayışlar içerisine girmiştir.

Türkiye ve Rusya arasındaki askeri-teknolojik alanda ilişkilerin büyük bir kısmını silah ve malzeme alımı ve satımı oluşturmaktadır. Türkiye zaman zaman silah ve askeri teknoloji alımı veya modernizasyonu için uluslararası ihaleler açmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) 1995 yılında 4 milyar dolar tutarında “ATAK” diye adlandırılan 145 adet taarruz-taktik-keşif helikopteri alımına dair ihale açmıştır. Rusya, 1997 yılından itibaren Türkiye'nin açtığı saldırı helikopteri alımı konusundaki ihaleye “KA-50-2 Erdoğan” helikopteri ile Rus “Kamov” ve İsrail “İAI” (İsrail Aircraft Industries Ltd.) şirketlerinden oluşan Rusya-İsrail konsorsiyumu ile katılmıştır. Rusya ihalenin çeşitli aşamalarını başarıyla geçmiştir. İhalenin son aşamasına “KA-50-2 Erdogan” modeliyle Rus Kamov ve “AH-İZ King Cobra” modeliyle Amerikan BellTextron şirketleri kalmıştır.²⁷⁵ 2004 ve 2005 yıllarında ertelenen ihale son olarak 2006 yılının sonlarında belirsiz bir süre için ertelenmiştir. Füze alımı projesinde ise ABD'nin Patriot 3 füzeleriyle, Rus S-300 füzeleri arasında rekabet vardır. Fakat rekabet yoluyla alınması öngörülen bu projede Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın (HKK) Rus füze ve füze sistemlerini detaylı bir biçimde incelemesi, TSK'nın, Rus askeri sistemleriyle artık yakından ilgilendiğinin de önemli bir göstergesi olduğunun

²⁷⁵ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992-2005*, s. 269

işaretidir.²⁷⁶ Nitekim TSK yöneticileri tarafından, menzillerinin, Patriot'lara göre daha uzun olması nedeniyle S-300'lerin Türkiye'nin füze ihtiyacını daha fazla karşıladığı konusunda verilen açıklamalar, ABD nezdinde rahatsızlık oluşturmuştu.²⁷⁷

Rusya'nın ihaleyi kazanma şansının olup olmadığını söylemek zordur. Ancak Rus şirketlerinin Türkiye'de ihale almakta güçlükler çekmesi ve ihalelerin sık-sık ertelenmesi Rus tarafından tepkiyle karşılanmaktadır ve üst düzey görüşmelerde bu konular sürekli dile getirilmektedir. Türkiye'nin uzun zamandır çeşitli nedenlerden sonuçlandırılmayan savaş helikopteri alımına dair açtığı ihalenin Rus yapımı "Erdoğan" helikopterlerinin kazanması durumunda iki ülke arasındaki silah ticaretinin hacmi büyüyeceği düşünülmektedir.²⁷⁸ Bu aynı zamanda iki ülke arasındaki askeri-teknolojik ilişkilere büyük bir ivme kazandırabilir.

İki ülke arasında askeri-teknolojik işbirliği alanındaki önemli bir diğer konu da Karadeniz'de kurulan *Deniz Görev Gücü*'dür (BLACKSEAFOR). Türkiye'nin önderliğinde, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Gürcistan, RF ve Türkiye arasında 2 Nisan 2001 tarihinde İstanbul'da imzalanan antlaşmayla bu Gücün temelleri oluşturulmuştur.²⁷⁹ Karadeniz'de NATO girişimine gerek bırakmamak için yaratılan BLACKSEAFOR Antlaşması, Kasım 2003 tarihine kadar tüm üye ülkelerce onaylanması sonucu yürürlüğe girmiştir. BLACKSEAFOR'un amacı, Karadeniz'e sahili bulunan ülkelerin donanma kuvvetleri arasında işbirliği ve ortak projelerin geliştirilmesi, Karadeniz'de dostluk, iyi ilişkiler ve karşılıklı anlayışın daha da güçlenmesine katkıda bulunmaktır. Sadece ihtiyaç halinde göreve çağırılması öngörülen BLACKSEAFOR çerçevesinde, üye ülkelerin deniz kuvvetlerinin katılımıyla denizde arama-kurtarma operasyonları, mayın temizleme faaliyetleri, çevre koruma ve temizleme operasyonları, insani yardım, üye ülkeler arasında karşılıklı iyi niyet

²⁷⁶ İrfan SAPMAZ, *Türkiye-Rusya Askeri İlişkileri*, TGRT Haber, Analiz, 2 Haziran 2006, <http://www.tgrthaber.com.tr/section_view.aspx?guid=731726fd-c882-48aa-a90e-bc4192d52d0b>, (20.01.2007)

²⁷⁷ İbid.

²⁷⁸ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992–2005*, s. 270

²⁷⁹ Dışişleri Bakanlığı, *KEİÖ*, <http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DısPolitika/UluslararasıKuruluslarlaİlişkiler/BLACKSEAFOR_htm>. (18.12.2006)

ziyaretleri ve diğer görevlerin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.²⁸⁰ Türkiye için BLACKSEAFOR'un bir diğer önemli yönü ise, Rusya'nın askeri deniz gücüyle temasa geçmesi için bir fırsat yaratıyor olmasıdır. BLACKSEAFOR üyesi olmakla Türkiye'nin askeri gemileri Karadeniz'e sınır ülkelerin tümünün limanlarına ve askeri deniz üslerine giriş hakkı kazanmıştır.

Bahsettiğimiz dönemler arasında (2001 yılından sonra) Türkiye ile Rusya arasında birçok askeri-teknolojik alanda işbirliği antlaşmaları imzalanmıştır. Bunlardan en önemlileri, 15 Ocak 2002 yılında Rusya Genel Kurmay Başkanı Aleksandr Kvaşnin'in Türkiye'yi ziyareti esnasında imzalanan *Kurumlar Arasında İki Taraflı Askeri İşbirliği Antlaşması*, 16 Mayıs 2002'de imzalanan *Askeri-Teknolojik Alanda Karma Komisyon Kurulmasına Dair Protokol*, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 6 Aralık 2004 tarihinde gerçekleşen Türkiye ziyaretinde imzalanan *Savunma Sanayileri Arasında İşbirliği Kapsamında Mübadele Edilen Gizlilik Dereceli Bilgi ve Malzemenin Karşılıklı Korunması Antlaşması* ve *İkili Askeri-Teknik İşbirliği Kapsamında Mübadele Edilen Fikri ve Sınai Mülkiyet Haklarının Karşılıklı Korunması Antlaşması*'dir.²⁸¹

Diğer bir önemli gelişme de Eylül 2005'de Rusya Savunma Bakanı Sergey İvanov'un yaptığı, Türk ordusunun gücünü daha da artıracak ve iki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik boyuta ulaşmasına olanak sağlayabilecek askeri ve siyasi işbirliği önerileridir.²⁸² Öneriler arasında NATO standardı olan 120 mm.lik namlu ile donatılmış T-80 ve T-90 tanklarının Türk askeri firmalarında lisanslı üretim ve montajının yapılması; BTR-80, BTR-90 zırhlı personel taşıyıcıları ile özel amaçlı *Tigr* zırhlı araçların lisanslı üretim ve montajının yapılması; Türk Savunma Bakanlığı'nın ihtiyacı için yakın ve uzak menzilli reaktif zırh delici mühimmatın Rusya'da üretimi; ortak arama-kurtarma gemilerinin inşası; ASELSAN'ın ürettiği hava savunma sistemi ile Rus

²⁸⁰ Dmitriy SEROV, *Morskie Strategii Çernomorskix Gosudarstv (Ukraina, Rossiya, Turçiya) i Borbi s Terrorizmom*, (Karadeniz ülkelerinin Deniz Stratejileri (Ukrayna, Rusya, Türkiye) ve Terörle Mücadele), <<http://harvard-bssp.org/rus/publications/?id=257>>, (13.03.2006)

²⁸¹ *Rossiya i Turtsiya Zaklyuçili Soglaşenie*, (Rusya ve Türkiye Antlaşma imzaladılar), (*Nezavisimoe Voennoe Obozrenie* dergisi, 10 Aralık 2004), *Spisok Dokumentov, Pdpisannih i prinyatih v hode ofiçialnovo vizita v Turçii*, (Türkiye Ziyareti Sırasında İmzalanmış Belgeler) <<http://www.kremlin.ru/text/docs/2004/12/80763.shtml>>, (11.04.2006)

²⁸² Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992-2005*, s. 273

ZRK *Strelets* uçaksavar sisteminin entegre edilmesi; askeri amaçlı dünyanın gelişmiş uydularla izlenmesine yönelik olarak uzay çalışmalarının yapılması bulunmaktaydı.²⁸³

İki ülke arasında savunma sanayi ve askeri-teknolojik alandaki ilişkiler tarafların uzun süreli barış ve iyi komşuluk ilişkileri sürdürebilmeleri için mihenk taşlarındandır. Taraflar arasındaki silah ticareti, askeri-teknolojik işbirliği, ortak projeler yürütülmesi güven ortamının bölgeye de yansıtılması açısından önemli gelişmeler olarak görülmelidir. Kısacası, özelde, tarafların ilişkide bulunduğu ve çıkarlarının çatıştığı bütün bölgelerde ve genelde de uluslararası arenada güven artırıcı gelişmelerdir.

2.6.6. Türkiye-Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üzerine Çıkarımlar

Şanghay İşbirliği Antlaşması'nın temelleri Rusya ve Çin'le birlikte üç Orta Asya ülkesi Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ı bir araya getiren 26 Nisan 1996 da zirvenin yapıldığı Çin'in Şanghay kentinde atılmıştır. Tüm bu ülkelerin devlet başkanlarının bir araya geldiği bu ilk zirve sınır bölgelerindeki askeri güvenliğin güçlendirilmesine ilişkin anlaşma ile sonuçlandırılmıştır. Söz konusu anlaşmayla taraflar birbirlerini hedef alan askeri tatbikatlar yapmamayı, askeri tatbikatları alan ve sayı itibari ile sınırlandırmayı ve sınır bölgelerinden itibaren 100 km.lik alanda askeri hareketlilik dâhil tüm önemli değişimleri birbirlerine rapor etmeyi taahhüt etmişlerdir.²⁸⁴ Anlaşmada ele alınan noktalardan da anlaşılacağı üzere taraflar öncelikle bölgede bir güven ve istikrar alanı oluşturmayı amaçlamışlardır.

1996 yılındaki bu zirveyi taraflar arasında sürekli gidip gelen heyetlerin yanında, devlet başkanları düzeyinde her yıl bir kez tekrarlanan ve bölgesel sorunların ele alınmasının yanı sıra, stratejik ortaklığa doğru giden bir eğilim gösteren zirveler izlemiştir. Nitekim 24 Nisan 1997'de Moskova'da toplanan ikinci zirve, imzalan yeni bir belgeyle sonuçlanmıştır. Moskova da imzalanan *Sınır Bölgesinde Askeri Kuvvetlerin Azaltılmasına İlişkin Antlaşma* ile beş ülke karşılıklı olarak sınır bölgelerindeki askeri

²⁸³ İbid. s. 274

²⁸⁴ Nuraniye Hidayet EKREM, *Şanghay Güç Kazanıyor*, TUSAM, <<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=334&sayfa=2>>, (18.02.2007)

kuvvetleri, tarafların menfaatine uygun en alt düzeye indirerek sadece savunmayı gerektiren bölgeleri korumak, tek taraflı olarak askeri üstünlük sağlamaya çalışmamak, sınır bölgelerinde yer alan kuvvetlerin birbirlerine saldırmaması ve sınırın her iki tarafında 100 km.lik alanda kara ve hava kuvvetleri ile sınır muhafızlarının sayısının ve önemli nitelikteki silahların miktarının sınırlandırılması konularında anlaşmaya varmışlardır.²⁸⁵ 31 Aralık 2020'ye kadar yürürlükte kalacak anlaşmanın süresinin tarafların üzerinde uzlaşması halinde uzatılabileceği de ön görülmüştür.

Daha sonraki yıllarda da ise Alma-Ata (1998), Bişkek (1999) ve Duşanbe'de (2000) Beşli Zirve toplantıları yapılmış ve karşılıklı işbirliği için olumlu hava yaratılmıştır. Sonuç olarak 14–15 Haziran 2001 tarihinde Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan Şanghay'da bir araya gelerek Şanghay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) kurdular.²⁸⁶

ŞİÖ, kuruluş tarihi olan 2001 yılından itibaren istikrarlı bir gelişme süreci izlemiştir. Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ı kapsayan örgüt, 2005 yılında Astana'da gerçekleşen Zirvede Moğolistan'a ek olarak İran, Pakistan ve Hindistan'ı gözlemci statüsünde kabul etmiştir. Asya devletlerinin güç birliği yaptığı ŞİÖ, "büyük oyunun yeni coğrafyası"²⁸⁷ olarak tanımlanan Avrasya'da nüfuzunu giderek artırmaktadır.²⁸⁸ Rusya ve Çin'in daha ok söz sahibi olduğu örgüt, gözlemci statüsünde kabul ettiği devletlerle Orta Doğu, Orta Asya ve Uzak Doğu'da önemli bir güç haline gelmiştir. Öncelikle gözlemci ülkelerle birlikte 37 milyon km²'lik bir alanı ve 2,7 milyar nüfusu kapsayan ŞİÖ, bu özelliği ile diğer güçleri tedirgin etmektedir. Söz konusu coğrafya, dünya enerji kaynaklarının önemli bir bölümünü içine almaktadır. Örgütü önemli kılan diğer bir özelliği de üye ve gözlemci ülkelerden

²⁸⁵ *Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudničestva*, Ençiklopedia Krugosvet, <<http://www.krugosvet.ru/articles/107/1010706/1010706a1.htm>>, 3 Mart 2005, (13.08.2006)

²⁸⁶ Bu ülkeleri işbirliğine zorlayan en büyük etken kararsız (sorunlu) bölgelerle, Orta Asya ve Afganistan'la (Kuzey koalisyonuyla Taliban harekâtı arasında çatışmalar) sınırlarının olmasıdır. Rusya ve Çin Orta Asya'nın kontrolünün yabancı güçlere teslim etmemek için böyle bir örgütün kurulmasına karar vermişler. Bkz: *Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudničestva*, Ençiklopedia Krugosvet, <<http://www.krugosvet.ru/articles/107/1010706/1010706a1.htm>>, (13.08.2006)

²⁸⁷ Bkz: Zbigniew BRZEZİNSKİY, *Velikaya Şaxmatnaya Doska*, (Büyük Satranç Tahtası), <<http://lib.ru/POLİTOLOG/AMERİCA/bzhezinskij.txt>>, (12.03.2007)

²⁸⁸ Gürol KIRAÇ, *Moskova Orta Asya Güzergâhında Yeni Bir Hat*, <<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=108&sayfa=13>>, (27. 03. 2006)

bazılarının nükleer silaha sahip olmasıdır. Yukarıda ifade edilen unsurlar nedeniyle de ŞİÖ hakkında “bombalı OPEC” tanımlanması yapılmaktadır.²⁸⁹

Kurulduğu günden geçen altı yıl içinde ŞİÖ uluslararası bir örgüt değil bölgesel bir kurum olarak faaliyet göstermiştir. Örgüt’ün etkinliğinin en önemli sebebi, üye ve gözlemci ülkeler arasında ortak tehdit tanımlamalarının ve bölge sınırları içinde askeri ve ekonomik güvenlik, bölgenin silahsızlandırılması, terör ve ayrımcılıkla mücadele ihtiyaçlarının örtüşmesidir.²⁹⁰ Moskova ve Pekin, 11 Eylül saldırısı sonrasında meşru bir sebebe (terörizme karşı hareket) dayanarak Orta Asya’da etkinlik kazanmaya çalışan ABD’ye karşı terörle mücadelede destek olmak için nispeten sessiz kalmışlardır. Ancak ABD’nin Özbekistan ve Kırgızistan’da askeri üsler elde etmesi, bölge ülkeleri ile ilişkilerini stratejik işbirliği noktasına kadar taşıması, hatta sivil devrimlerin arkasında durarak bölge ülkelerindeki yönetim değişikliklerinde rol oynaması, Moskova ve Pekin’i bu sessizliği bozmak zorunda bırakmıştır. ŞİÖ’ nün Rusya ve Çin’in önderliğinde önemini artırmasının nedenlerinden biri de, ABD’nin renkli devrimleri destekleyerek “demokrasiyi yayma” çabasının bölgede kanlı olaylara yol açmasıdır. Kırgızistan ile Özbekistan bu istikrarsızlığın birer örneğidir. Orta Asya ülkelerinin ŞİÖ konusunda tavırlarını belirleyen etkenlerin başında ise “dengeleme politikasına” duydukları ihtiyaç gelmektedir. Bu ülkelerin her biri dış politikasını denge unsuru üzerinde inşa ettiği görülmektedir. Bu ülkeler hem ABD, hem Rusya, hem de Çin’in politik ve ekonomik etkisi altında oldukları için dış politikalarında bu devletlerin her biriyle ayrı ayrı ilişkilerini normal tutmaya çalışıyorlar. Bu bakımdan iki önemli bölge gücü olan Çin ve Rusya’nın desteği ve bu ülkelerle işbirliği imkânı alternatif politika peşinde koşan Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan için önemli bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

2001’de sınırlı amaçlarla kurulan ŞİÖ, bölgesel güvenliğini sağlamayı üstlenen bir örgüt hâline gelmeyi amaçlamaktadır. Rusya ile Çin’in ortak askerî tatbikatlar yapması

²⁸⁹ Gökçen EKİCİ, *Türkiye’nin Şanghay Girişimi Nasıl Yorumlanmalı?*, <<http://www.avsam.org/tr/gunlukarsiv.asp>>, 25 Ocak 2005, (12.02.2007)

²⁹⁰ *Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudniçestva*, <<http://www.krugosvet.ru/articles/107/1010706/1010706a1.htm>>, 3 Mart 2005, (13.08.2006)

ve bu tatbikatları ŞİÖ ülkelerinin katılımıyla gerçekleştirmeyi planlaması²⁹¹ da, bu ülkelerin ŞİÖ'nün işlevselliğini artırma konusunda kararlı olduklarını gösteriyor.

Son zamanlarda Türkiye için dış politika alternatifi olarak ŞİÖ gösterilmektedir. Hatta bazı analizcilere göre, örgütün en önemli iki üyesi Rusya ile Çin, Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğini desteklemektedir.²⁹² Türkiye 2001 yılında ŞİÖ' ye gözlemci statüsü elde etmek için istekli olduğunu bildirmiştir.²⁹³ Rusya'nın bu isteğe sıcak bakmasına rağmen Çin'in soğuk yaklaşımı nedeniyle resmi başvuru yapılamamıştır. Son dönemlerde, Ocak 2006 yılında T.C. Başbakanı Recep Tayip Erdoğan'ın ŞİÖ ile temasa geçme isteklerini beyan etmesi olumlu bir adım olarak değerlendirilmesine rağmen daha sonra bu yönde herhangi bir politikanın geliştirilemediği görülmüştür. Nitekim 15 Haziran 2006'da Şanghai'da gerçekleştirilen son zirvede Çin Dışişleri Sözcüsü Liu Jianchao, "Türkiye'nin henüz gözlemci üyelik başvurusunda bulunmadığını, ancak Ankara'nın Örgüt'e ilgi göstermesini olumlu karşıladıklarını" açıklamıştır.²⁹⁴

Birlik hızla ilerlemekte ve bir çekim merkezi haline gelmektedir. Askeri ve siyasal alanda alternatifler sunan bu örgüt kısa bir zaman sonra ekonomik unsurlarda ilerlemeler kaydedebilir.²⁹⁵ Şimdilerde Rusya-İran yakınlaşması, Çin'in bölgeye artan ilgisi ve dünyadaki enerji sıkıntısı ŞİÖ'nün geleceğine ilişkin olumlu ipuçları arasındadır.²⁹⁶ ŞİÖ'nün faaliyet gösterdiği coğrafyada Türkiye'nin de ciddi bir potansiyelinin olduğu unutulmamalıdır. Örgüte üye olması durumunda Türk dış politikası yeni açılımlar ve fırsatlarına kavuşabilir. Ancak bölge ülkeleriyle yapmış olduğu pek çok temel ortaklığa rağmen, bölgeye yönelik politikasının zayıflığı ve bölge ülkeleri ile ABD'nin müttefiki sıfatıyla yürüttüğü ilişkiler, Türkiye'yi diğer bölgesel güçlerin gölgesinde bırakmaktadır.²⁹⁷

²⁹¹ *Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudniçestva*, <<http://www.krugosvet.ru/articles/107/1010706/1010706a1.htm>>, 3 Mart 2005, (13.08.2006)

²⁹² İlyas KAMALOV, *Rusya, Türkiye ve ŞİÖ*, ASAM, <<http://www.asam.org.tr/tr/yazaryazi.asp?yazar=13>>, (24.07.2006)

²⁹³ Gökçen OĞAN, *Türkiye, ŞİÖ'ne Neden ye Olmalı?*, (Stratejik Analiz, Temmuz 2006), s.10

²⁹⁴ İbid s.11

²⁹⁵ Çağrı KÜRŞAT, *Türkiye, Bu Birliğe Neden Katılmalı*, (Aygazete, 27.01.2006), <<http://www.aygazete.com/?34128>>, (02.11.2006)

²⁹⁶ Anar SOMUNCUOĞLU, *Rusya'nın Çin Politikası: Fırsat Mı, Tehdit Mi?*, (TUSAM, Rusya - Ukrayna Araştırmaları Masası), <<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=256&sayfa=6>>, (14.07.2006)

²⁹⁷ Gökçen OĞAN, *Türkiye, ŞİÖ'ne Neden ye Olmalı?*, s.11

Aslında ŞİÖ çerçevesinde ABD'nin etkisini azaltmayı ve bölgeden çıkarmayı amaçlayan Rusya ile Çin'in, ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olan NATO üyesi Türkiye'yi ŞİÖ üyesi olarak görmek istemeleri örgütün amacına ters düşebilir. Bu yüzden, Orta Asya ile tarihî ve kültürel bağlara sahip olan Türkiye'nin örgüte üyeliği, ABD'nin etkisinin Türkiye eliyle bölgede güçlendirilmesi anlamına gelebilir. Diğer taraftan her ne kadar üye ülkelerce ŞİÖ' nün üçüncü bir güce veya ülkeye karşı oluşturulmadığı söylene de, örgütün asil ve gözlemci statüdeki üyelerine bakacak olursak, örgütün yarısının ABD'nin ciddi sorunlarının olduğu ülkelere oluştuğunu görürüz. Bunların sırasında asil üye olan Rusya, Çin, Özbekistan ve gözlemci statüsündeki İran'ı hatırlatmak yeterlidir. Batı tarafından "Avrupa'nın diktatörlükle yönetilen ülkesi" olarak nitelendirilen Beyaz Rusya'nın da yakında örgüte gözlemci statüde üye olması istekleri,²⁹⁸ örgütün amaçları konusundaki şüpheleri artırmaktadır. Türkiye'nin Örgüte gözlemci üyeliği için resmen başvurması AB'de zorluklar çeken Türkiye'nin bu kez de Şanghay üyeliği için dış politikasında yenilikler yapacağı anlamına gelecektir. Son yıllarda Türkiye, başta Rusya ve Çin olmak üzere örgüt üyeleriyle ilişkilerini işbirliği düzeyine çıkartma konusunda önemli adımlar atmaktadır.²⁹⁹ Bu ülkelerle ilişkilerini iyileştirdiği takdirde örgütte söz sahibi olan her iki ülke (Rusya ve Çin) de Türkiye'nin örgüte üyeliğine sıcak bakacaktır. NATO, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (EİKÖ), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) gibi çeşitli kuruluşlara üye ve Batı-Doğu arasında köprü konumunda olan Türkiye'nin ŞİÖ'ne katılımı örgütün imkânlarının arttırılmasına neden olacaktır.

²⁹⁸ İlyas KAMALOV, *Rusya, Türkiye ve ŞİÖ*, <<http://www.asam.org.tr/tr/yazaryazi.asp?yazar=13>>, (24.07.2006)

²⁹⁹ Gökçen OĞAN, *Türkiye, ŞİÖ'ne Neden ye Olmalı?*, s. 11-12

BÖLÜM: III

III. ENERJİ POLİTİKALARI VE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

3.1. TÜRKİYE’NİN ENERJİ POLİTİKASI VE VAR OLAN ENERJİ KAYNAKLARI

Türkiye, enerji kaynaklarına göre çok da zengin bir ülke değildir. Türkiye’de taşkömürü, linyit, asfaltit, ham petrol, doğalgaz, bitümlü sistler, uranyum ve toryum gibi fosil kaynak rezervleri ile hidrolik enerji, jeotermal enerji, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi gibi yenilenebilir kaynak potansiyelleri bulunmaktadır. En fazla rezerv yaklaşık 8,2 milyar ton ile düşük kaliteli linyit kömürüdür. Linyit dışında Zonguldak yöresinde 1 milyar ton civarında kaliteli taşkömürü rezervi bulunmaktadır. Türkiye'nin toplam kömür rezervi dünya rezervinin binde beşinden azdır ve bunun sadece üçte biri kullanımdadır.³⁰⁰

Türkiye’nin bugüne kadar keşfedilen üretilebilir petrol rezervi, yaklaşık 1 milyar varildir. Bu rezervin bugüne kadar yaklaşık %70’i tüketilmiş olup, kalan rezerv 296 milyon varildir (43,1 milyon ton). Bu rezervin de yaklaşık % 70’i ulusal bir kuruluş olan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı’na (TPAO) aittir.³⁰¹ Türkiye, yılda yaklaşık 26,5 milyon ton (2006 yılı) ham petrol tüketmekte olup, bunun %91’ini (24,3 milyon ton) ithal etmektedir (Tablo: 5 ve 6). Yerli üretimin hızla düşmesi, ithalatın da giderek artmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Büyüyen ekonomisi ve artan nüfusunun etkisiyle,

³⁰⁰ Nazlı MAÇ, *Türkiye’de Enerji Sektörü*, Araştırma Raporu, Sayı: 2006 – 42 / 39, 27.01.2006, (Konya Ticaret Odası, Etüt – Araştırma Servisi), s. 2

³⁰¹ Özer ALTAN, *Türkiye’de Petrol Aramaları ve Türkiye’nin Petrol Potansiyeli*, Dünya Enerji Dergisi, Sayı:20, Haziran 2002, s. 31

Türkiye'nin toplam enerji ihtiyacı her yıl %6 artıyor. 2006 itibarıyla petrol, Türkiye'nin toplam enerji ihtiyacının %42'sini oluşturuyor.³⁰²

Tablo:5, Türkiye'nin Petrol İthal Ettiği Ülkeler (1000 ton)

ÜLKELER	2003	2004	2005	2006
İRAK (Boru Hattı)	890,4	1.205,3	938,9	539,7
LİBYA	4.687,1	4.848,7	4.559,8	4.469,4
İRAN	6.513,2	5.778,2	6.978,7	8.893,5
S.ARABİSTAN	3.875,4	3.456,0	3.502,1	3.496,0
CEZAYİR	239,8	398,6	0,0	0,0
SURİYE	700,2	400,7	325,1	0,0
TPIC	567,5	0,0	0,0	0,0
RUSYA FEDERASYONU	2.777,6	4.717,4	6.800,0	6.791,1
DİĞER ANLAŞMALAR	1.278,8	1.462,3	395,7	84,8
İTALYA	0,0	0,0	0,0	30,2
TOPLAM	21.530,0	22.267,2	23.500,3	24.304,6

Tablo:6, Türkiye'nin Hampetrol Temini

1000 ton	2003	2004	2005	2006
<i>İthal</i>	21,530	22,267	23,500	24,305
<i>Yerli</i>	1,900	2,257	2,181	2,182
Toplam	23,30	24,524	25,681	26,486

Kaynak: Tüpraş İnternet Sitesi, 2006 yılı raporları³⁰³

Türkiye'nin, 2001 yılı sonu itibarı ile kalan mevcut üretilebilir gaz rezervleri 8,8 milyar m³ olmuştur. Ancak jeolojik ve jeofizik araştırmalarının ve özellikle yeni sondaj edilerek araştırılmış bölgelerin olduğu düşünülürse keşfedilmemiş muhtemel rezervlerin yakın gelecekte bu potansiyel değere ilavesi mümkündür. Türkiye doğal

³⁰² Necdet PAMİR, *Dünyada ve Türkiye'de Enerji: Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikaları*, Metalurji Dergisi, Temmuz 2003, s. 17

³⁰³ Hampetrol Temini Raporu, TÜPRAŞ AŞ, 2006 raporları, <http://www.tupras.com.tr/docs/TUPRAS%20TR%2027_04.pdf>, (18.04.2007)

gaz tüketiminin yaklaşık %6'sını kendisi üretmektedir.³⁰⁴ Son yıllarda Trakya, Mersin ve İskenderun civarlarında yeni doğal gaz yatakları bulunmuş olmakla beraber bunlar ihtiyacı karşılamaktan uzaktır.³⁰⁵ Özellikle elektrik enerjisi üretimine yönelik artan sayıdaki doğal gaz çevrim santralleri ve genişlenen sanayi sektörünün ihtiyacından dolayı doğan doğal gaz talebinde hızlı bir artış görülmektedir. 2006 yılı gaz tüketim talebi 30.493 milyon m³ olmuştur. Doğal gaz ithalatının büyük bir kısmı (yaklaşık %66'sı) RF'den Ukrayna-Moldova Romanya-Bulgaristan üzerinden geçen mevcut boru hattı ile karşılanmaktadır. (Tablo:8)

Tablo: 8, Kontrata bağlanmış arz miktarlar (Milyon m³)

	YILLAR	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015	2020
Cm3	RUSYA FEDERASYONU	5000	6000	6000	6000	6000	6000	0	0
Cm3	1. LNG ³⁰⁶ (M.EREĞLİSİ) CEZAYİR	4444	4444	4444	4444	4444	4444	0	0
Cm3	1. LNG (M.EREĞLİSİ) NİJERYA	1338	1338	1338	1338	1338	1338	1338	1338
Cm3	İRAN	6689	8600	9556	9556	9556	9556	9556	9556
Cm3	RUSYA FED. (İLAVE)(BATI)	8000	8000	8000	8000	8000	8000	8000	8000
Cm3	RUSYA FED. (KARADENİZ HATTI)	6000	8000	10000	12000	14000	16000	16000	16000
Cm3	TÜRKMENİSTAN (*)	0	0	0	0	0	0	0	0
Cm3	AZERBAYCAN (**)	0	0	2000	3000	5000	6600	6600	6600
Sm3	TOPLAM ARZ	30938	35766	40638	43587	47519	51058	40791	40791
(*) : Doğal gaz alımı belirsizliğini korumaktadır.									
(**): Yıllık kontrat miktarları gaz teslimatlarının başlangıç tarihine göre değişebilecektir.									

Kaynak: BOTAŞ İnternet Sitesi, 2006 yılı raporları³⁰⁷

³⁰⁴ Güngör TUNCER ve Mehmet Faruk ESKİBALCI, *Türkiye Enerji Hammaddeleri Potansiyelinin Değerlendirilebilirliği*, İÜ, Mühendislik Fakültesi, Yerbilimleri Dergisi, 2003, C.16, S.1, s. 81–92

³⁰⁵ T.C. Başbakanlık, Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları*, <<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi%2011/pdgb.htm>>, (18.03.2007)

³⁰⁶ Petrol ve doğal gaz arasındaki önemli bir farka değinmekte fayda vardır. Her ne kadar petrol ve doğal gaz üretimi birbirleriyle çok yakından ilişkili olsa da, bunların taşınması konusu teknik açıdan çok büyük farklılıklar arz etmektedir. Petrol nispeten düşük maliyetle deniz yolu ile taşınabilirken, doğal gazın bu yöntemle (LNG) taşınabilmesi için önce sıvılaştırılması ve tüketilmeden önce de tekrar gaz haline getirilmesi gerekmektedir. Bu işlem günümüzde oldukça yüksek maliyetler yaratmakta; bu nedenle, doğal gazın boru hatları ile nakli tercih edilmektedir.

³⁰⁷ BOTAŞ Genel Müdürlüğü İnternet Sitesinden alınmış 2006 yılının sonlarına olan göstericiler, <http://www.botas.gov.tr/dogalgaz/dg_arztaleb_sen.asp>, (30.04.2007)

Bugünkü durum itibariye Türkiye toplam enerji ihtiyacının sadece %40'ını kendi enerji kaynaklarıyla karşılayabilmektedir. Kaynakların yetersiz ve etkin kullanılamaması ve enerji yatırımlarına gereken önemin verilmemesi Türkiye'nin alternatif enerji (rüzgâr, güneş enerjisi ve fosil kaynakları) kaynaklarının çok küçük bir bölümünün kullanılıyor olmasında önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim enerji yatırımlarının toplam sabit yatırımlardaki payı 1980–1989 döneminde % 12,4 iken, 1990 sonrasında bu oran % 5'in altına düşmüştür.³⁰⁸

İkincil kaynak olan elektrik enerjisi üretimine bakıldığında ise, elektrik üretiminde yerli hidrolik kaynakların yerini hızla ithal doğal gazın aldığını görülmektedir. Elektrik enerjisi üretiminde kullanılan doğal gazın payı % 47'ye kadar ulaşmıştır. Tabloda da görüldüğü gibi (Tablo:7), Türkiye'de neredeyse tamamı ithal edilen doğal gazın % 61'inin elektrik üretiminde, % 90'ı ithal edilen petrolün ise %52'sinin ulaştırmada kullanılması Türkiye'nin kalkınmasını zorlaştırmakta ve küresel pazarlardaki rekabet gücünü azaltmaktadır.³⁰⁹

Tablo: 7, Doğal Gaz Satışlarının Sektörel Dağılımı, (Milyon m³)

Elektrik	16.642
Gübre	1.57
Sanayi	6.435
Konut	7.259
Toplam	30.493

Kaynak: BOTAŞ Genel Müdürlüğü İnternet Sitesi, <http://www.botas.gov.tr/dogalgaz/dg_arztaleb_sen.asp>

1970'li yıllarda yaşanan petrol krizinden sonra, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de alternatif enerji kaynakları aranmaya başlanmış ve bir iktisadi devlet teşekkülü olan Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş (BOTAŞ) tarafından, doğal gaz tüketim potansiyeli ve muhtemel güzergâhı belirlenmiştir. 1980'lerden itibaren Türkiye, enerji sektöründe özelleştirmeyi benimsemiş ve bununla AB'nin enerji müktesebatı ile kendi enerji politikasını uyumlaştırma sürecine girmiştir. Enerji sektörünün yeniden yapılanması

³⁰⁸ Nazlı MAÇ, *Türkiye'de Enerji Sektörü*, Araştırma Raporu, s. 3–5

³⁰⁹ İbid. s. 3

sürecinde oluşan AB müktesebatı, serbest enerji ticareti yapabilmek amacıyla iç pazarlarla ilgili düzenlemelerden oluşmaktaydı. AB tarafından hazırlanan *Katılım Ortaklığı Belgesi*'nde enerji alanında kısa vadeli önceliğin elektrik ve gaz sektörlerine verilmek suretiyle bu sektörlerde bağımsız ve düzenleyici kurumların oluşturulması ve bunların etkin bir biçimde çalışması esası getirilmiştir. Bu çerçevede Mart 2001'de Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu (EPDK) kurulmuştur.³¹⁰ Bundan itibaren EPDK öncülüğünde çıkarılan yasalarla elektrik, doğalgaz ve petrol piyasaları; yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.³¹¹

Genel olarak bakıldığında ise Türkiye'nin ulusal enerji politikasında önemli sorunlar vardır. Öncelikle Türkiye'de enerji talebine oluşan artış bu kadar belirgin bir şekilde tahmin edilmemiş ve üretim planlaması yapılamamıştır. Enerji yatırımlarında yaşanan istikrarsızlık nedeniyle bazı dönemlerde aşırı atıl kapasite bazı dönemlerde ise ciddi enerji açıkları ile karşı karşıya kalınmaktadır.³¹² Üretimin talebi karşılamadığı enerji türleri ithalat yoluyla sağlanmaktadır. Dışardan ithal edilen kaynaklar içinde en büyük payı petrol ve doğal gaz almaktadır. Türkiye'nin enerji üretiminde dış kaynaklara bağımlılığı, özellikle yüksek fiyatlı doğalgaz alım anlaşmaları nedeniyle artmıştır.

3.2. RUSYA 'NIN YENİLENEN ENERJİ POLİTİKASI

RF, doğal kaynaklar bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden birisidir. Orman ürünleri, kıymetli madenler, doğalgaz ve petrol kaynakları Rusya'nın en önemli ihraç kalemleri ve en çok döviz kazandıdığı kaynaklardır. Rusya dünya elmas kaynaklarının %50'sine, doğalgaz kaynaklarının %25-30'na, nikel kaynaklarının %25'ine, kalay kaynaklarının %17'sine ve petrol kaynaklarının da yaklaşık %10'una

³¹⁰ Zeynep SÜTALAN, *Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Türkiye*, Stratejik Öngörü, TASAM Yayınları, Sonbahar 2004, Sayı:3, s. 110–111.

³¹¹ Nazlı MAÇ, *Türkiye'de Enerji Sektörü*, Araştırma Raporu, s. 6

³¹² Nadi BAKIR, *Hidroelektrik Perspektifinden Türkiye ve AB Enerji Politikalarına Bakış*, (ERE Hidroelektrik Üretim ve Ticaret A.Ş. ,11.03.2005),

<www.ere.com.tr/pdf/TR_EU_ENJ_POL_SPC_R2.pdf>, (18.04.2007)

sahiptir.³¹³ Son bir kaç yıl içinde RF'nin petrol üretimi de büyük bir oranda artış kaydetmiştir. Nitekim 1995 yılında üretilen ham petrol 310 milyon ton, 2000 yılında 323 milyon ton, 2005 yılında ise 470 milyon tona ulaşmıştır. Bu üretim oranıyla Rusya dünya üretiminin %12.1'ni elinde tutmaktadır. Tahminlere göre önümüzdeki yıllarda bu rakam yılda 550 milyon tona ulaşacaktır. Aynı zamanda Rusya doğal gaz üretimine göre de yılda 598 milyar m³ olmakla (dünya gaz üretiminin %22'si) dünyada ilk sıradadır. Rusya'nın kanıtlanmış doğal gaz rezervleri 47 trilyon m³ veya dünya gaz rezervinin %27'si kadardır.³¹⁴

Özellikle enerji kaynakları Rusya'yı dünyanın bir enerji devine çevirmiştir ve Rusya bu özeliğini her alanda kullanarak avantajlar elde etmeye çalışmaktadır. Bu amaçla Ağustos 2003 tarihinden başlayarak, RF Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından onaylanan “2020 yılına kadar RF'nin Enerji Stratejisi” isimli kararlar Rusya'nın 2020 yılına kadarki enerji stratejisi belirlenmiş ve uygulanmaya başlamıştır. Rusya'nın yenilenen enerji stratejisini analiz ederek aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz:

- Rusya'nın dünya enerji ticaretine entegrasyonu, yakıt-enerji ihtiyatlarının araştırılması ve işlenmesinde uluslararası işbirliği, enerji kaynaklarının doğru kullanılması ve yeni enerji pazarlarının belirlenmesi Rusya'nın dışa yönelik enerji politikasının temel taşlarını oluşturmaktadır.³¹⁵

Bu temel taşlarla Rusya'nın enerji politikası aşağıdaki hedefleri amaçlamaktadır:

- Dünya enerji pazarlarında Rusya'nın nüfuzunun güçlendirilmesi, Yakıt-Enerji Kurumu³¹⁶ (YEK) tarafından gerçekleştirilen yakıt-enerji ihracatı imkânlarının en üst düzeyde efektif şekilde gerçekleştirilmesi, dünya pazarlarında üretim ve hizmet alanlarında rekabette ön sıralarda olması

³¹³ Fiona Hill, *Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival*, London: The Foreign Policy Centre, 2004, s.12-14

³¹⁴ BM Ekonomi ve Sosyal Komisyonu tarafından hazırlanan yıllık ülkeler raporu, *Küresel Enerji Güvenliği ve Hazar Bölgesi*, <http://www.unece.org/ie/se/pdfs/comm15/ECE.ENERGY.2006.3.Add.1_r.pdf>, (11.02.2007)

³¹⁵ *Çeli i Prioriteti Energetičeskoy Strategii Rossii na Period do 2020 goda*, (Rusya'nın 2020 yılına kadar Enerji Stratejisinin öncelikleri ve amaçları), 2003 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından onaylanmış Enerji Stratejisi, (RF Sanayi ve Enerji Bakanlığı internet sitesi), <http://www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1_html>, (02.04.2007)

³¹⁶ Enerji Bakanlığına ait bir kurumdur. Yakıt enerji üretimi ve satımı projeleri hazırlamakta ve uygulamaktadır.

- Dünya enerji kaynakları, finans ve enerji teknolojisi pazarlarına Rus şirketlerinin kolay ulaşımının sağlanması, enerji sektöründe ayrımcılığın ortadan kaldırılması
- Karşılıklı anlaşmalara dayanarak, yabancı sermayenin ülke enerji sektörüne akımının kolaylaştırılması

Bu amaçlara ulaşabilmesi için Rusya enerji politikası aşağıdaki stratejilere dayandırılmaktadır:

- İhracat, ithalat ve transit alanında karşılıklı ilişkilere önem vererek dış ekonomik ilişkilerden devlet için en üst düzeyde yararların sağlanması, Rus şirketlerinin dünya enerji pazarlarına çıkışına önem verilmesi;
- İhracat çeşitliliğinin artırılması, üretimin yüksek fiyatlarla dış pazarlara ulaştırılması;
- Rus şirketlerinin coğrafik olarak dünya pazarlarına yayılması;
- Rusya'ya yabancı sermayenin girişini sağlayan projelerin desteklenmesi;
- Enerji alanında uluslararası işbirliği alanlarının genişletilmesi;
- Enerji alanında dış ticaretin düzenlenmesi için bu alanda devlet yönetim politikalarının oluşturulması.

- YEK yönetimi altında sonraki 20 yıl içinde ihracat imkânlarının en üst düzeyde uygulanması ve ekonomik güvenliğin sağlanması amacıyla Rusya'nın dünya petrol ve gaz pazarları üzerinde nüfuzunun güçlendirilmesi ve Avrupa ve dünya devletleri ile güvenli ortaklığın devam ettirilmesi Rusya için stratejik önem arz etmektedir. 2020 yılına kadar Rusya büyük enerji ihracatçısı olmayı ve bununla uluslararası enerji güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır.
- Avrupa ve Asya'da tek bir enerji ve enerji taşımacılığı sisteminin oluşturulması, uluslararası enerji taşımacılığı sisteminin geliştirilmesi ve ayrımcılık olmadan enerji taşıyıcıları yollarının belirlenmesi Rusya'nın stratejik çıkarları içine girmektedir. Bu amaçla devlet, ister batı, isterse de doğuya yönelen büyük çaplı uluslararası gaz ve petrol taşıma projelerinin hazırlanması ve gerçekleştirilmesi için Rus yatırımcıları ve şirketlerini destekleyecektir.
- Rusya'nın benzersiz coğrafi konumu Rusya'ya kendi yakıt-enerji kaynaklarının ve çevresindeki enerji kaynaklarının transiti ve ihracatı için avantajlı imkânlar

sağlamaktadır. Enerji problemlerinin küreselliği, bunun olumsuz sonuçları ve Rusya'nın dünya enerji politikalarında tuttuğu yer göz önünde bulundurularak Rus dış politikasında enerji faktörüne yüksek önem verilmelidir. Bu açıdan belirtilen strateji belgesinde Rus diplomasisinin görevleri de belirlenmiştir:

- Dış politikada enerji stratejisinin uygulanmasının sağlanması.
- Yurtdışında Rus yakıt-enerji şirketlerinin diplomatik girişimlerle desteklenmesi.
- BDT üye devletleri, Avrasya Ekonomik Toplumu, Kuzey-Doğu Asya, AB, ABD ve diğer ülkelerle enerji alanında aktif diyaloga gidilmesi
- Rusya, dünyanın en önemli enerji kaynakları üreticisi, ithalatçısı ve ihracatçısı olarak, uluslararası enerji konferanslarında yer alarak ve Uluslararası Enerji Örgütü deklarasyonuna dayanarak “Büyük Sekizlik” ve OPEC ülkeleriyle işbirliği çerçevesinde adil fiyatlandırma amacıyla enerji üretici ve tüketici ülkeler ile aktif diyaloga girmeyi gerecektir.

Rusya'nın açıklanan yenilenmiş enerji politikası bundan sonraki yıllarda Rusya'nın enerjiyi diplomatik bir araç olarak kullanacağını açık bir şekilde göstermektedir ve bunun ilk unsurlarını da enerji fiyatlarının arttırılmasıyla Ukrayna, Moldova, Beyaz Rusya ve Gürcistan'a yapılan enerji ambargosuyla göstermiş oldu.

3.3. UKRAYNA ENERJİ KRİZİ SONRASI AVRUPA-RUSYA ENERJİ SORUNSALI VE TÜRKİYE

3.3.1. Ukrayna Enerji Krizi ve Krizin Arka Boyutu

Ukrayna'da Ekim 2004'te yapılan Devlet Başkanlığı seçimlerinin ardından gerçekleşen “Turuncu Devrim” sonucunda Ukrayna'da Batı meyilli Viktor Yuşenko'nun yönetime gelmesi Rusya yönetimi tarafından Rusya'nın bölgedeki

ağırlığını kaybettiği yönünde algılanmıştır. Daha SSCB döneminde Rusya'nın tarım, sanayi ve enerji kaynağı olarak bilinen Ukrayna Avrupa'ya transit kapı olarak Rusya için çok büyük bir öneme sahiptir. Böyle bir stratejik konuma sahip Ukrayna'nın Batı yönlü politika izlemesi Rusya açısından kabul edilemez bir durumdur. Bölgedeki etkisinin azalabileceği endişesi yüzünden Rusya, Ukrayna'ya karşı olumsuz bir tavır sergilemeye başlamıştır. 2006 yılının Ocak ayında Rusya'nın Ukrayna'ya ihraç ettiği doğal gazın fiyatını arttırması sonucunda çıkan anlaşmazlık üzerine doğal gaz ihracatını kısa bir süreliğine durdurması ve daha sonra Ukrayna başta olmak üzere diğer BDT ülkelerine satılan gaz fiyatlarının en az iki kat arttırması Rusya'nın bu olumsuz tavrının yansıması olarak görülebilir (Tablo: 9). Bu tutum, aynı zamanda, enerji unsurunun Rus dış politikasında ne kadar önemli bir araç olduğunu göstermektedir.

Tablo: 9, Rusya'nın Gaz İhraç Ettiği Ükelere Uyguladığı Farklı Fiyatlar (Dolar/bin m³)

Ülkeler	Eski Fiyat	Yeni Fiyat
Almanya	200	255
Polonya	120	200
Ukrayna	50	180–220
Gürcistan	63	110
Moldova	80	150–180
Baltık Ülkeleri	85–95	120–180

Kaynak: ASAM, Stratejik Analiz Dergisi, Şubat 2006

Yaşanan enerji krizi yalnız Rusya-Ukrayna ilişkilerini gerginleştirmekle kalmayıp Rusya'yı AB ile de karşı karşıya getirdi. Ukrayna'ya karşı izlenen enerji politikası, doğal gaz açısından Rusya'ya bağımlı olan AB için de endişe verici idi ve bu yüzden enerji krizinden sonra AB enerji politikasını tekrar gözden geçirmeye yönelerek Rusya'ya bağımlılığını azaltacak yeni enerji kaynakları bulma yönünde arayışlara

başlamıştır. Rusya-Ukrayna arasında yaşanan enerji krizi, AB'nin Rusya'ya olan güvenini sarsmış oldu.³¹⁷

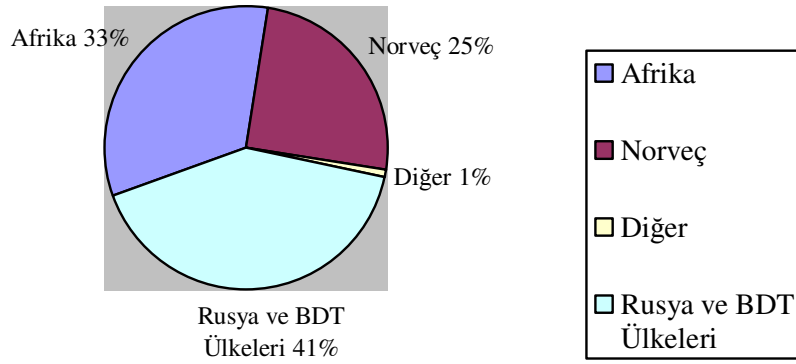
Avrupa'nın Rusya'ya enerji konusunda çok büyük oranda bağımlılığı vardır. Enerji tüketimine baktığımızda AB, 2005 yılında yaklaşık 493 milyar m³ doğal gaz tüketmiştir. AB enerji tüketiminde doğal gazın payı %24 civarındadır. Eurogas tahminlerine göre, bu oranın 2020 yılında %28'e çıkması beklenmektedir.³¹⁸ AB'nin halen %40 oranında olan doğal gazdaki ithalat bağımlılığının, AB tahminlerine göre, 2020 yılında %70 oranına yükseleceği hesaplanmaktadır. AB, gaz gereksiniminin %42'sini kendi kaynaklarından karşılarken, %24'ünü Rusya'dan, %14'ünü Norveç'ten, %11'ini Cezayir'den ve geri kalan %9'unu da Mısır, Körfez ülkeleri, Libya, Nijerya, Katar ve Trinidad Tobago'dan sağlamaktadır (Tablo: 10 ve 11). İthalatta Rusya'ya artan bağımlılık, arz güvenliği ve fiyat oluşumu bakımından tedirginlik yaratmakta ve Avrupa Komisyonu, AB üyesi olmayan bir ülkeden yapılacak ithalatın toplamdaki payının %30'u geçmemesi için AB Konsey yetkililerini uyarmaktadır.³¹⁹

³¹⁷ Necdet PAMİR, *Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri*, Türkiye'nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu, İstanbul: Harp Akademileri Yayınları, 10 Mart 2006, s.17–18

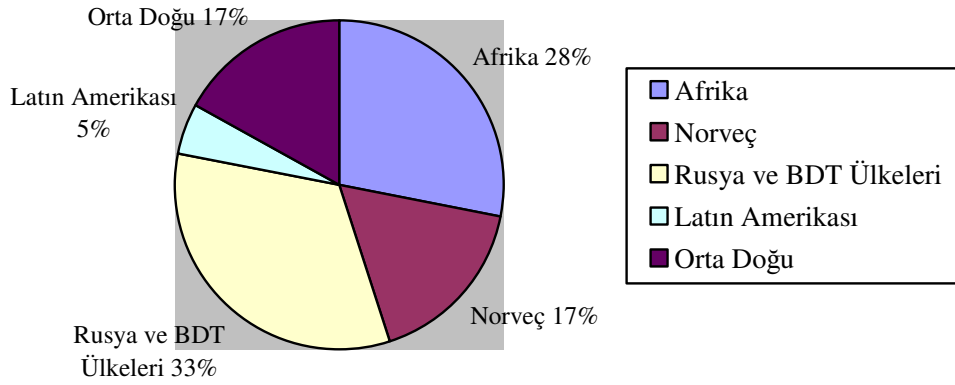
³¹⁸ *Natural Gas Consumption in EU25 in 2005*, Eurogas Press Release, Brussels, <<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l27047.htm>>, (17.02.2006)

³¹⁹ *Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply*, Commission of the European Communities, (Brussels, 29.11.2000); <http://europa.eu.int/comm/energy_transport/doc-principal/pubfinal_en.pdf>, (14.09.2006)

Tablo:10, AB'nin Doğalgaz bağımlılığı (Toplam İthalatta ülkelerin payı)
2000–2030 yılları tahminleri
2000

2030

Kaynak: Eurogas Press Release, Natural Gas Consumption in EU25 in 2005

Tablo:11, Rusya'dan gaz ithal eden ülkeler, bağımlılık oranları (2005 istatistikleri)

Ülke	Rusya'da ithal edilen gaz miktarı (milyar m3)	Rus gazının toplam kullanımındaki payı (%)	Rus gazının ithalattaki payı (%)
Yunanistan	2.2	90	80
Çek Cum.	6.8	76.5	69.4
Macaristan	9.3	71.5	84.9
Türkiye	14.5	65.3	65.3
Avusturya	6	63.5	76.9
Almanya	37.3	43.4	40.6
Fransa	13.3	29.8	29.8
İtalya	21.6	29.5	3.2
Romanya	4.1	21.8	69.5
İsviçre	0.3	10	10.3
Hollanda	2.7	6.2	19.9

Kaynak: ASAM, Stratejik Analiz Dergisi, Şubat 2006

Petrol tüketimine bakıldığında ise, 2004 yılı itibarı ile 621 milyon ton/yıl (yaklaşık 12.1 milyon varil/gün) olan Avrupa ülkelerinin toplam ham petrol ithalatının 264.9 milyon tonu (% 42.7) önemli bölümü RF'den olmak üzere BDT'den, 159.6 tonu ise (% 25.7) Orta Doğu ülkelerinden gerçekleştirilmektedir. AB'nin 2004 yılı petrol tüketimi, 694.5 milyon ton (14.6 milyon varil/gün) olarak verilmektedir.³²⁰ 2030 yılı için AB petrol tüketiminin, Uluslararası Enerji Ajansı tahminlerine göre, 14 milyon varil/gün civarında olması beklenmektedir. Bir diğer ifade ile 30 yıllık sürede, AB'nin petrol tüketiminin günde sadece 1-1.2 milyon varil artması beklenmektedir.³²¹ AB'nin asıl tüketim artışı ve artan ithalat bağımlılığı ise, doğal gazdadır.

Bir diğer önemli nokta ise, Rusya'nın kendi yakıt-enerjisini Avrupa'ya ihraç edebilmesi için transit ülkelerden olan Beyaz Rusya, Polonya ve Ukrayna'ya ihtiyaç duymasındır (Harita 3: Boğazları Devre Dışı Bırakan Boru Hatları). Nitekim

³²⁰ Necdet PAMİR, *Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri*, s.7-9

³²¹ Necdet PAMİR, *Avrupa Birliği'nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye*, s. 79-80

Ukrayna'nın gaz krizinde yapmış olduğu gibi diğer bölge ülkeleri de doğal gaz fiyatlarının arttırılmasına karşı yakıt-enerjisi transit geçiş harçlarını yükseltebilirler.³²² Bu yüzden Rusya da bu ülkelerle olan iyi ilişkilerini bozmamaya çalışmaktadır. Rusya bu ülkelere bağımlılığını azaltmak amacıyla son dönemlerde bu ülkeleri transit geçişte devre dışı bırakmak için yeni projeler üzerinde çalışmaktadır. Bunlardan en önemlisi Baltık Denizi üzerinden geçerek Almanya'ya gidecek olan Kuzey Transgaz Boru Hattı Projesi'dir.³²³ Projenin 2010 yılına kadar İskandinavya ve Britanya'ya ulaştırılması düşünülmektedir.

3.3.2. Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji Boru Hatları Mücadelesi

Rusya, AB'nin gözünde enerji alanında güvenilir bir ortak olmaktan çıkmış durumdadır. Rus doğal gaz şirketi GAZPROM'un doğal gaz ihracatında tekel konumunda bulunması ve Rusya'nın buna olanak sağlaması AB'de tepkilere yol açmaktadır. Bu durum AB'nin yeni seçeneklere yönelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Nabucco ve Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı gibi projelerle AB'nin gaz kaynaklarını çoğaltılması amaçlanmaktadır.³²⁴

Rusya'nın Ukrayna ve AB'nin diğer komşu ülkeleri ile yaşadığı enerji krizi Türkiye'de de rahatsızlık doğurmuştur. AB'ye üyelik çabaları içinde bulunan ve büyük bir oranda enerji ithalatında Rusya'ya bağımlı olan Türkiye'de bu tamamen anlaşılır bir durumdur.

Türkiye kendi içerisinde gittikçe büyüyen bir enerji tüketicisidir. Petrol ihtiyacının tamamına yakınına yurtdışından karşılayan Türkiye, İran, Rusya, Libya, Irak ve Suriye'den petrol almaktadır. Son yıllarda Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı ham petrol ithalatında artış görülmektedir. Bu ülkeden petrol ithalatı dört yılda 84 bin tondan 6,8 milyon tona çıkmıştır. Böylece Rusya, doğalgazdan sonra petrolde de Türkiye için en

³²² Rusya'dan Avrupa'ya giden doğal gazın %90'ını Ukrayna üzerinden geçmektedir.

³²³ Gareth M. WİNROW, *Energy Security in the Black Sea-Caspian Region*, Perceptions, Autumn 2005, s. 96

³²⁴ Sinan OĞAN, *Türksam Başkanı Sinan Oğan ile Enerji Konusunda Yapılan Röportaj*, TÜRKSAM, <<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=1134>>, (17.09.2006)

önemli tedarikçi ülke haline gelmiştir. Petrol alımında İran birinci sırada yer almaktadır. 2005'te 23,5 milyon ton olan ham petrol ithalatının yarısından fazlası bu iki ülkeden yapılmıştır.³²⁵ Türkiye petrol depolama konusunda da riskli bir konumda bulunmaktadır. Petrol stoku, BOTAŞ'ın boru hatlarında ve Tüpraş rafinerilerinde tutulmaktadır. Söz konusu miktar aylık ihtiyaca cevap vermekten çok uzaktır. Bu durum ise uluslararası piyasalarda yaşanabilecek muhtemel petrol-gaz krizleri karşısında, Türkiye'yi riskli ülkeler grubuna sokmakta ve fiyat hareketlenmelerinden anında etkilenmesine sebep olmaktadır. Son dönemlerde Türkiye'nin en çok yakıt-enerji ithal ettiği ülkelerden olan Rusya ve İran'ın Batı ülkeleri ile sorunlar yaşaması böyle bir risk ihtimalinin göz önünde tutulması gerektiği konusunda ipuçları verebilir.

Türkiye iki hat üzerinden Rusya'dan doğalgaz alımı yapmaktadır (Harita 4: Doğalgaz ve Petrol Boru Hatları). Bunlardan biri, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan üzerinden geçip gelen "Batı Hattı"dır ki, bu hattın Türkiye yılda 13 milyar m³ doğalgaz almaktadır. Bu rakam Türkiye'nin aldığı doğalgazın %45'ni oluşturmaktadır. Rusya'dan doğalgaz alınan diğer bir hat ise Karadeniz'in altından geçerek Türkiye'ye gelen "Mavi Akım" doğalgaz boru hattıdır. 2005 yılının sonlarında açılışı yapılmış bu hattın Türkiye yılda 6 milyar m³ doğalgaz almaktadır.³²⁶

Mavi Akım, Türkiye-Rusya ilişkilerinde çok önemli bir projedir.³²⁷ Mavi Akım Projesi'nin en önemli özelliği, Rusya ile yapılan diğer antlaşmalardan³²⁸ farklı olarak herhangi bir geçiş ülkesi ile muhatap olmaksızın, doğrudan Türkiye'ye Rus doğal gazının verilecek olmasıdır. Bu sebeple de Mavi Akım'dan alınacak gazın fiyatının önceki iki anlaşmaya göre %12 daha ucuz olacağı belirtilmektedir. TBMM'de doğal

³²⁵ *Petrolün Yarısı Rusya ve İran'dan*, Zaman Gazetesi, 21.01.2006

<www.zaman.com.tr/?hn=248751&bl=ekonomi&trh=20060121>, (11.10.2006)

³²⁶ *Blue Stream Natural Gas Pipeline, Russia/Turkey*, <http://www.offshore-technology.com/projects/blue_stream/specs.html>, (08.02.2007)

³²⁷ T.C. Başbakanı T.Erdoğan'ın Mavi Akım Boru Hattının açılış töreninde konuşması, *Mavi Akım Vanası Resmen açıldı*, BBC-Turkish,

<http://www.bbc.co.uk/Turkish/eurpe/story/2005/11/051117_bluestream_pipeline.shtml>, (17.05.2006)

³²⁸ Türkiye yurt dışından doğal gaz teminine yönelik ilk anlaşmayı 18 Eylül 1984'te SSCB ile imzalamış ve 1987'den itibaren yılda 6 milyar m³ doğal gaz alımına başlamıştır. Batı hattı olarak da bilinen bu hatla Rus doğal gazı Rusya'dan çıktıktan sonra Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'ı geçerek Tekirdağ üzerinden Türkiye'ye ulaşmaktadır. 10 Aralık 1996'da Rusya ile ikinci doğal gaz alım anlaşması nakit alım olarak imzalanmıştır. 8 milyar m³/yıl gaz alımını öngören anlaşmanın 23 yıl yürürlükte kalması plânlanmıştır. Sinan OGAN, İlke AYTEKİN, *Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağlılık*, Stratejik Analiz , Aralık 2002, s. 67

gazın fiyatıyla ilgili kapalı bir oturum yapılmış ancak alınan gazın fiyatı “ticari sır” gerekçesiyle açıklanmamıştır.³²⁹

Fakat buna rağmen Mavi Akım projesinin Türkiye’yi tamamen Rusya’ya bağımlı kılacağı ve güvenlik açısından tehlikeli olduğu konusunda iddialar da az değildir. Özellikle 2006 yılı başlarında Rusya-Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz krizi sonrası Türkiye’nin de böyle bir tehlikeyle karşılaşacağı konusunda yorumları daha da arttırmıştır.³³⁰ Projeye karşı çıkan düşüncelere göre Mavi Akım projesinin Rusya tarafından gerçekleştirilmesinde amaç, Türkmenistan gazının Doğu-Batı koridoru üzerinden Türkiye’ye gelmesini engellemek, Türkiye pazarını kontrol ederek diğer gaz projelerine imkân tanımamak, Kafkasların kontrolünü sağlayarak BTC projesini baskı altında tutmaktır. Böylece Türkiye pazarını kontrolü ve doğalgaz ve petrol boru hatları yollarının RF üzerinden geçmesini sağlayarak Hazar bölgesini kontrol ve baskı altında tutmayı amaçlamaktadır.³³¹

Aslında Rusya, ortaya atıldığı 1990 yıllarından başlayarak BTC projesine karşı bir politika yürütmüştür. ABD tarafından ortaya atılan ve Türkiye’ye de başrol biçilen Doğu-Batı enerji koridorunda Hazar denizi enerji kaynakları, Batı pazarına Türkiye üzerinden taşınacak ve böylece İran tamamen, Rusya ise kısmen devre dışı bırakılacaktı. 2006 yılından itibaren BTC boru hattının açılışı ve başarılı şekilde kullanılmasıyla yukarıda bahsi geçen hedef gerçekleştirilmiş gözükmektedir. Rusya BTC buru hattı daha proje üzerindeyken Bakü petrolünün boru hattını dolduramayacağı düşüncesiyle bu hatta verilecek petrolün Bakü-Novorossiysk boru hattıyla kendi toprakları üzerinden Karadeniz’e çıkarmak için Türkiye ve Azerbaycan’a ekonomik ve politik baskılar yapmaktaydı. Hatta boru hattının tamamlanmasından sonra da Moskova yönetimi Bakü’de hattı doldurabilecek kapasitede rezervlerin olmadığını düşünmekteydi.³³² Fakat Hattın açılışıyla aynı zamanda Kazakistan’ın da projeye katıla bileceği konusunda

³²⁹ Necdet PAMİR, *Dünyada ve Türkiye’de Enerji: Türkiye’nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikaları*, s. 30

³³⁰ Tacidar SEYHAN, *Pahalı Rus gazına mahkum bırakıldık*, *Orta Doğu Gazetesi*,

<<http://www.ortadogugazetesi.net/habergoster.asp?id=4936>>, (23.01.2007); Sinan OGAN ve İlke AYTEKİN, *Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık*, Stratejik Analiz, Aralık 2002, s. 66-70

³³¹ Oleg KOLOBOV, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992–2005*, s. 194

³³² Baxtiyar RAŞİDOV, *V Rossii ne Zаметili Otkritiya Neftpravoda Baku-Tbilisi-Ceyhan*, (Rusya’da BTC Hattının Açılışı Fark Edilmedi), <<http://www.ferghana.ru/article.php?id=4504&print=1>>, 18.07.2006, (06.04.2007)

Kazakistan yetkililerinin açıklamaları ve İtalyan ENİ Şirketi tarafından Kazakistan'a ait Doğu Kaşagan Sahasında 50–60 Milyar varil kapasitesinde bir rezerv bulunması ile Rusya endişelenerek acele bir şekilde Kazakistan'a baskılar³³³ yamaya başlamıştır. Kazakistan kendi petrolünü Rusya toprakları üzerinden geçerek Novorossiysk limanına gelen boru hattıyla satmaktaydı ve bu hat ihtiyaçları tam karşılamadığı için Kazakistan yılda 20 milyon ton ham petrolünü BTC aracılığıyla Avrupa'ya taşımayı planlamaktadır ve bu amaçla Bakü ve Astana hükümetleri arasında gerekli anlaşmaya varılmıştır. Diğer taraftan Rusya kendi toprakları üzerinden geçen Kazakistan petrolü için transit harçlarını yükseltebileceği konusunda zaman zaman Kazakistan yönetimini tehdit etmektedir.³³⁴ Bu yüzden yeni rezervlerin de bulunmasını göz önünde bulunduran Kazakistan yönetimi Rusya topraklarını devre dışı bırakan yeni alternatif boru hatları arayışları içine girmişler ve bu yönde Çin'le antlaşmalar imzalanmıştır. Diğer bir proje ise Türkmenistan üzerinden İran'a yönelecek boru hattı projesidir.³³⁵ Fakat her iki projenin gerçekleşme ihtimali soru altındadır. Çünkü Çin petrol pazarında Kazakistan'ın Rusya ile rekabete girebilmesi çok düşük ihtimale bağlıdır. İran üzerinden geçecek boru hattı projesi ise son ABD-İran anlaşmazlığı nedeniyle şimdilik proje olarak kalmaktadır.

Rusya'nın BTC'ye karşı tutumunu yumuşatmak amacıyla Türkiye Rusya'ya farklı alternatifler de sunmaktadır. Öncelikle bu amaçla Türkiye'nin BTC'yi tercih etme nedeninin arkasında Rusya'ya karşı atılan bir adım olmadığına inandırmak için Novorossiysk limanından gelen tankerlere İstanbul Boğazların geçiş hacminin kısıtlı olması gösterilmiştir. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından her gün Rusya, Orta Asya ve Kafkasya kaynaklı 2 milyon varil ham petrol tankerlerle geçmektedir. Özellikle İstanbul Boğazı çevre, güvenlik ve geçiş kolaylığı açılarından bu kapasiteyi taşıyamaz hale gelmektedir. Tahminler, 2010 yılında Boğazlardan geçiş hacminin günde 3.5 milyon varile ulaşacağını göstermekte olup, boğazlar açısından Türkiye'ye büyük riskler getirmektedir. Diğer yandan, petrol sanayi işletmecileri özellikle kış döneminde Boğazları geçmek için gereken uzun bekleme zamanlarından kaynaklanan artı

³³³ Rusya, Kazakistan tarafından D. Kaşagan sahasından çıkarılan petrolün kendisine ait Severnoye Petrol Sahasındaki petrol üretimini azalttığını, bu nedenle de kendisinin de D. Kaşagan Sahasında hak sahibi olması gerektiğini gündeme taşımış ve bu konuda Kazakistan'a baskı yapmıştır. Bu baskı sonuç vermiş ve 2002 Mayıs ayında yapılan bir anlaşma ile Kazakistan ile D. Kaşagan Sahasını rezervlerini paylaşmıştır.

³³⁴ *Caspian Pipeline Consortium (CPC) Firms bow to Russian Demands*, Almaty, Reuters, 06.10.2005

³³⁵ Gareth M. WINROW, *Energy Security in the Black Sea-Caspian Region*, s.93

masraflardan şikâyet etmektedirler. Örneğin Boğaz'dan yaz aylarında her gün 10, kış aylarında 7 büyük tankerin geçişine izin verilmesi kısıtlamasına geçilmiştir.³³⁶

Diğer bir neden olarak Novorossiysk limanının tutum ve yükleme kapasitesinin düşük olması gösterilmiş ve Rusya'ya Samsun-Ceyhan hattıyla, bölgede en büyük kapasiteye sahip Ceyhan limanı aracılığıyla petrolün Akdeniz'ine ulaştırılması önerilmiştir Bölgedeki limanların kapasitesi tabloda daha açık şekilde görülmektedir (Tablo: 12). Samsun-Ceyhan hattının bir başka avantajı ise hem boşaltma (Samsun), hem de yükleme (Ceyhan) terminallerinin en büyük tankerlerin kullanımına olanak sağlaması ve seçilen rotanın Karadeniz'deki en kısa transfer mesafesini içermesidir.³³⁷

Tablo:12, Karadeniz ve Akdeniz'de en büyük limanlar

Liman	Rıhtım	Max.	Max.	Kapasite
		Derinlik	Gemi Büyüklüğü	
Novorossiysk	7	10-13 m	30-90 bin dwt	35 mil. ton/yıl
	1	24 m	250 bin dwt	
Tuapse	6	9-13 m	50 bin dwt	5 mil. ton/yıl
Poti	3	9-10 m	70 bin ton	1.5 mil. ton/yıl
Batum	3	11-12 m	60 bin dwt	5 mil. ton/yıl
	1		45 bin dwt	
Ceyhan	2	18 m	150 bin dwt	120 mil. ton/yıl
	2	22 m	300 bin dwt	

Kaynak: IEA, Caspian Oil and Gas.

Boğazları devre dışı bırakan başka alternatifler de Moskova tarafından sunulmaktadır (Tablo: 13). Bunlarda en önemlisi Burgaz (Bulgaristan)-Dedeğaç (Yunanistan) boru hattıdır. Proje üzerinde Rusya-Yunanistan-Bulgaristan 13 yıllık görüşmelerden sonra Nisan 2007 tarihinde üçlü anlaşmaya varmışlardır. Maliyeti yaklaşık 1 milyar dolar olarak tahmin edilen bu proje ile amaçlanan, 285 km.lik boru hattıyla Hazar ham petrolünün Rusya'nın Novorossiysk limanı üzerinden tankerlerle Bulgaristan'ın Burgaz limanına taşınması ve oradan da Yunanistan'ın Dedeğaç

³³⁶ Deniz ZEYREK, *Petrolde Büyük Pazarlık*, <<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=125568>>, (17.10.2006)

³³⁷ Neslihan ADANALI, *Boğazları Devre Dışı Bırakan Alternatif Boru Atlarının Değerlendirilmesi*, İzmir Ticaret Odası Raporu, Aralık 2006, s. 4

limanına dōşenecek bir boru hattına aktarılmasıdır. Petrol Yunanistan'dan Batı Avrupa ve ABD'ye gönderilecektir. Boru hattı tamamlandığında, hat üzerinde ikisi Bulgaristan'da olmak üzere toplamda üç petrol pompalama istasyonu inşa edilmesi planlanmaktadır.³³⁸ Fakat bu limanın da kullanımında sorunlar çıkabileceği konusunda endişeler vardır. Uzmanlara göre Dedeğaç limanı küçük adalarla çevrelendiği için burada büyük tankerlerin yükleme ve boşalma işlemlerinde ortaya büyük sorunlar çıkacaktır.³³⁹

Tablo:13, Boğazları Devre Dışı Bırakan Boru Hatları Projeleri³⁴⁰

Boru Hattı	Güzergâh	Kapasite	Uzunluk (km)	Tahmini Maliyet	Durum
Adria-Druzhba (Dostluk Hattı) Entegrasyon	Rus Dostluk Hattı, Adria Boru Hattı'na bağlanıp, Omisalj'e Hırvatistan)	İlk asama: 5 milyon ton/yıl Hedef: 15 milyon ton/yıl	3,200 km	20 milyon \$: Adria modernizasyonu, Hattın yön değişimi	Fizibilite çalışması daha yapılmadı.
Arnavutluk-Makedonya-Bulgaristan (AMBO)	Burgaz'dan (Bulgaristan) Makedonya üzerinden Vlore'ye (Arnavutluk)	37.5 milyon ton/yıl Hedef: 50 milyon ton/yıl	900 km	1 milyar \$	Fizibilite yapıldı.
Burgaz-Dedeğaç (Trans Balkan) Boru Hattı	Burgaz'dan Dedeğaç'a (Yunanistan-Ege)	30-40 milyon ton/yıl	150 km	600 milyon \$	İlk anlaşma (Rusya-Bulgaristan-Yunanistan) Nisan 2007'de anlaşması yapıldı
Köstence-Trieste	Köstence'den (Romanya), Macaristan ve Slovenya Üzerinden Trieste'ye (İtalya)	33 milyon ton/yıl	1,400 km	900 milyon \$	Fizibilite yapıldı. Finansman bekliyor.

³³⁸ Neslihan ADANALI, *Boğazları Devre Dışı Bırakan Alternatif Boru Atlarının Değerlendirilmesi*, s. 5-6

³³⁹ Sinan OĞAN, *Türkiye'nin Enerji Politikası ve Enerji Yolları*, TGRT İnt, 01 Mayıs 2007

³⁴⁰ Kaynak: Necdet PAMİR, *Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri*, Türkiye'nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu, İstanbul: Harp Akademileri Yayınları, 10 Mart 2006

Güney-Doğu Avrupa Boru Hattı (SEEL)	Köstence'den Pančevo (Yugoslavya) Üzerinden Omisalj veya Trieste'ye	33 milyon ton/yıl	1,200 km	800 Milyon \$	Fizibilite yapıldı. Finansman bekliyor.
Odesa-Brodi	Odesa'dan (Ukrayna) Brody üzerinden Druzhba (Rusya) hattına.	25 milyon ton/yıl	650 km	750 Milyon \$	Boru hattı ve Pivdeni terminali Aralık 2001'de tamamlandı. Ukrayna, Hazar petrolü için anlaşmaya çalışıyor.

Rus yetkililer Burgaz-Dedeğaç'ı BTC'ye rakip olarak değerlendirmektedirler. Burgaz-Dedeğaç hattı yapılırsa, Samsundan Ceyhan'a akıtılacak yeterli petrol olmayacağı, Orta Asya petrolünün de Karadeniz üzerinden Burgaz-Dedeğaç hattı aracılığıyla pazarlara ulaşabileceği takdirde Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın tam kapasiteyle çalışmayacağı iddiaları ön plana çıkarılmaktadır.³⁴¹ ABD hükümeti de, BTC'yi olumsuz etkileyecek olması nedeniyle Burgaz-Dedeğaç projesine sıcak bakmamaktadır. Her ne kadar artan enerji talepleri ile uzun vadede Samsun-Ceyhan'a yeniden ihtiyaç doğabilecek olsa da, kısa dönemde boğazları devre dışı bırakan enerji rekabetini Burgaz-Dedeğaç Boru Hattı kazanmış olarak görmektedir.³⁴²

Türkiye-Rusya ilişkilerinde bir rekabet noktası da Türkmenistan'dan gelmesi öngörülen Trans-Hazar Doğalgaz boru hattı projesidir (Tablo:14). Türkmenistan'dan Hazar denizi altından çekilecek olan boru hattıyla Bakü'ye, buradan da Gürcistan'dan geçmesiyle Türkiye'ye yılda 16 milyar m³ doğalgaz Türkmen gazının taşınması planlanmaktaydı.

Tablo: 14, Hazar'dan ve Orta Asya'dan Başlayan Doğal Gaz Boru Hatları

Boru Hattı	Güzergâh	Kapasite	Uzunluk (km)	Tahmini Maliyet	Durum
Bakü-Tiflis-Erzurum	Bakü'den başlayıp, Gürcistan üzerinden Erzurum'a	6.7 Milyar m ³	900 km	1 milyar \$	2007'de devrede

³⁴¹ Sinan OĞAN, *Türkiye'nin Enerji Politikası ve Enerji Yolları*,

³⁴² Neslihan ADANALI, *Boğazları Devre Dışı Bırakan Alternatif Boru Atlarının Değerlendirilmesi*, s. 6

Körpece-Kurtköy	Körpece'den (Türkmenistan) Kurtköy'e (Iran)	8-10 Milyar m ³ , Hedef: 13 milyar m ³	200 km	190 milyon \$ Kapasite artırımı için 300-400 milyon \$	Aralık 1997'den beri devrede. 2002'de 5 milyar m ³ taşıdı. Sık sık duraksamalar olur
Orta Asya-Merkez Boru Hattı	Türkmenistan ve Özbekistan'dan alınan gazı, Kazakistan üzerinden Rusya'ya	100 milyar m ³	Mevcut Hat	?	Devrede. Türkmenistan, bu hattı Ukrayna'ya ve Rusya'ya ihraç için kullanıyor.
Trans Hazar Gaz Boru Hattı	Türkmenistan'dan Hazar'ın altından Bakü'den Türkiye'ye	16 milyar m ³	2,000 km	2-3 milyar \$	Askıda. Çeşitli engellerle yapımı zordur.
Centgas (Orta Asya Gaz Boru Hattı)	Devletabad'tan (Türkmenistan) Afganistan üzerinden Pakistan'a. Anlaşma olursa Hindistan'a	20 milyar m ³	1,400 km	2 milyar \$	İyi niyet Protokolü imzalandı. Devlet Başkanları düzeyinde görüşülüyor.
Çin Gaz Boru Hattı	Türkmenistan'dan Sincan'a	30 milyar m ³	6,700 km (Japonya da olursa daha uzun)	Çin'e 10 milyar \$	Exxon, Mitsubishi ve CNPC ön etüt yapıyor.

Kaynak: Necdet PAMİR, *Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri*

Fakat yine Rusya'nın baskıları ve Hazar'ın statüsü konusunda Azeri-Türkmen anlaşmazlıkları sonucunda bu projenin gerçekleşmesi şu aşamada olası görülmemektedir³⁴³ (Bkz: Harita 2: Hazar Denizi'nin Statüsü). Diğer taraftan bu

³⁴³ Hazarın göl statüsü ile bölünmesini savunan Azerbaycan ve Türkmenistan yönetimleri bu gölün ortasından bir orta hat (median) çizilmekte ve kara sınırları uzatılarak bu hat ile birleştirilmektedir. Azerbaycan Türkmenistan ile arasındaki ihtilaf bölgede yer alan Şah Deniz, Güneşli-Çırağ-Azeri Sahaları Azerbaycan International Oil Trading Company (AIOC) Konsorsiyumu tarafından işletilmektedir. Türkmenistan bu sahalarda hak iddia etmekte ve AIOC Konsorsiyumu Lideri BP Şirketinden tazminat talep etmektedir. Diğer bir sorun ise, Saparmurat Niyazov'un Trans Hazar boru hattının 16 milyar metre küplük hesaplanan kapasitesinin %50 bedeline varan geçiş bedeli isteyen Azerbaycan yerine, İran üzerinden geçiş konusundaki ısrarı oldu. Ender ŞENKAYA, *Hazar*:

projenin Mavi Akım'a alternatif olarak ortaya atıldığını düşünürsek Rusya'nın bu hatta karşı her zaman direneceği sonucuna varılabilir. Bu karşı politikanın ilk adımları olarak Rusya Türkmenistan gazının kontrolünü elinde tutmak amacıyla Gazprom aracılığıyla Türkmenistan'la ikili gaz antlaşmaları imzalamıştır.³⁴⁴ Bölgenin en önemli doğal gaz üreten devleti olan Türkmenistan'ın kendi gazını satması için iki seçeneği vardır (Tablo: 14). Bunlardan biri Kazakistan ve Rusya üzerinden geçerek Ukrayna'ya giden Orta Asya-Merkez boru hattıdır. Bu hattın tutum hacminin çok büyük olması, bölgenin doğalgaz üretiminin bu hatla ihraç edilmesine olanak sağlamaktadır. Diğer bir boru hattıyla Türkmenistan İran'a doğal gaz satmaktadır. Fakat İran'ın dünya doğalgaz rezervlerinin %15.4'ne sahip olduğunu ve kendisinin doğal gaz satıcısı olması bu hattın gerçek potansiyelinin kullanılabileceği konusunda ciddi soru işaretlerinin gündeme taşımaktadır.³⁴⁵ Bu arada, İran Türkiye'nin doğalgaz aldığı en önemli ikinci ülkedir (yılda 6,7 milyar m³). İran-Türkiye Gaz Boru Hattı ile taşınan Türkmenistan gazı, doğrudan Türkiye'ye ulaşmadığından, İran'a stratejik ve ekonomik avantaj sağlamış durumdadır. Oysa Bakü-Tiflis-Ceyhan'a paralel döşenebilecek bir Trans-Hazar hattı, "Doğu-Batı Koridoru" stratejisi içinde yer alan tek tek tüm hatlara da ortak bir yatırım ve düşük işletme maliyeti sağlayabilecek iken, İran-Türkiye hattı Türkmen gazının Trans-Hazar projesi kapsamında Türkiye'ye ulaştırma şansını azaltan bir unsurdur. Ancak, bir başka açıdan bakıldığında, büyük oranda Rus gazına bağlı Türkiye için, bu kaynağın varlığı, "kaynak çeşitliliği" anlamında olumlu bir açılım sayılabilir.³⁴⁶

Trans-Hazar Boru Hattı projesinin gerçekleşmesi konusunda kuşklar olsa da bu hattın önemli bir kısmı olan Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattı konusunda antlaşmalar imzalanabilmiştir. Hazar'da Şahdeniz sahasında bulunan gazın sırasıyla Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya çıkarılmasını amaçlayan bu projeye yılda 6,6 milyar m³ doğalgaz taşınması öngörülmektedir. Bu proje Türkiye için mevcut doğal gaz ithalatını çeşitlendirmede yönelebileceği önemli projelerden biridir. Aynı zamanda

Paylaşılmayan Sular Isınıyor, Ağustos 2001, <<http://www.yapiworld.com/ozel/hazar.htm#>>, (08.09.2006)

³⁴⁴ Baxtiyar RAŞİDOV, *V Rossii ne Zametili Otkritiya Neftpravoda Baku-Tbilisi-Ceyhan*, <<http://www.ferghana.ru/article.php?id=4504&print=1>>, (06.04.2007)

³⁴⁵ *Ibid.*

³⁴⁶ Necdet PAMİR, *Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri*, s. 57

bu projenin birçok avantajları vardır. Trans-Hazar boru hattı projesine kıyasla bu proje Rusya'nın müdahalesine daha az maruz kalmaktadır. Diğer taraftan çoğunlukla Türkmenistan tarafından çıkarılan Hazar tartışmalarının nispeten dışında olması, daha güvenilir olması (Türkiye Azerbaycan'la çok iyi ilişkiler içindedir), Trans-Hazar Hattına göre daha kısa olması (daha az maliyetli) ve BP tarafından destekleniyor olması büyük avantajlar olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat yine bu proje Rusya tarafından Mavi Akım'a alternatif olarak algılanmaktadır.³⁴⁷ Sadece projede Türkmenistan'ın olmaması, Türkmenistan'a kıyasla Azerbaycan'ın Rusya'ya bağımlılığının daha az olması ve Rusya'nın Azerbaycan üzerinde enerji baskı araçlarının olmaması³⁴⁸ projenin hayata geçmesinde kolaylık sağlamaktadır.

Mavi Akım doğalgaz boru hattına alternatif olduğu düşünülen diğer bir hat da İran üzerinden geçerek Türkiye ve buradan da Avrupa'ya taşınması planlanan NABUCCO projesidir. Nabucco hattı Hazar havzasından ve Ortadoğudan gazın Türkiye (İstanbul) üzerinden Güney Avrupa'ya taşımayı öngörmektedir. Avusturya'dan OMV, Bulgaristan'dan BULGARGAZ, Macaristan'dan MOL, Romanya'dan TRANSGAZ ve Türkiye'den de BOTAŞ'ın ortaklığında kurulması öngörülmektedir. Bu hattın yapımı için 11 Ekim 2002'de antlaşma imzalanmıştır. Uzunluğu 3400 km olan Nabucco hattı ile 2009'dan itibaren Türkiye üzerinden Avusturya'ya 30 milyar m³ yıllık gaz taşınması planlanmaktadır. Projenin toplam 4.4 milyar Euro'ya malolması planlanmaktadır. Nabucco'nun tam faaliyete geçmesi durumunda Türkiye, Kafkasya ülkelerindeki doğal gazın Avrupa'ya nakledilmesinde önemli bir transit ülke konumuna gelecektir.³⁴⁹ AB Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltmak amacıyla bu projeye büyük ilgi göstermektedir. Rusya bu projeye karşı çıkmaktadır ve bu yüzden Rusya, mevcut doğal gaz anlaşmalarındaki fiyat, al ya da öde (off-set) koşulları ile ilgili olası kolaylıklar karşılığında, Tuz Gölü'nün altına yapılması planlanan doğal gaz deposunu inşa etmeyi,

³⁴⁷ Aleksey GRİVAÇ, *Şahdeniz na raspute. Rossiya, Turçiya i Azerbaydjan doljnu preraspredelit gazovie patokı*, (Şahdeniz yükseliyor. Rusya, Türkiye ve Azerbaycan gaz boru hatlarını belirlemeli), <<http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1160365680>>, (08.11.2006)

³⁴⁸ Gazprom 2006 yılından itibaren Azerbaycan'a sattığı gazın fiyatını 60 dolardan 110 dolara yükseltmiştir. Fakat Azerbaycan yetkililerinin açıklamalarına göre 2007 yılından itibaren Azerbaycan'ın Rus gazına ihtiyacı olmayacaktır ve kendi kaynaklarıyla kendi ihtiyacını giderecektir. Bkz: Aleksey GRİVAÇ, *Şahdeniz na raspute. Rossiya, Turçiya i Azerbaydjan doljnu preraspredelit gazovie patokı*, <<http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1160365680>>, (08.11.2006)

³⁴⁹ Sinan OĞAN, *Türksam Başkanı Sinan Oğan ile Enerji Konusunda Yapılan Röpörtaj*, <<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=1134>>, (17.09.2006)

büyük illerin (örneğin İstanbul'un) gaz dağıtım hakkının veya BOTAŞ'ın her yıl bir bölümünü devretmesi gereken gaz alım antlaşmalarının kendi şirketlerine verilmesini, Mavi Akım hattının İsrail'e uzatılmasını, Avrupa'ya gitmesi planlanan ek gazın Türkiye üzerinden kendileri tarafından taşınmasını talep etmektedir.³⁵⁰ Bu bağlamda Rusya, Sloven, Macar ve İtalyan yetkililerle de antlaşmalar imzalamıştır.³⁵¹

Ukrayna ile yaşanan kriz aşamasında Rusya'nın önemli tehditlerinden biri de Ukrayna'dan geçen doğal gazı bir başka hatla (Kuzey Balık, Mavi Akım) Avrupa'ya satabileceği olduğunu göz önünde bulundurursak³⁵² AB'ye üyelik politikası yürüten ve Rusya'nın doğal gazına bağımlılıktan kurtulmak isteyen ve Rusya'nın kendisine bağımlılığını arzulayan Türkiye için Rusya gazı içi transit ülke olmak bir şans olarak değerlendirilebilir.

³⁵⁰ Necdet PAMİR, *Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri*, s. 52

³⁵¹ Tarık DEMİRKAN, *Mavi Akım Avrupa yolunda*, <http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/06/printable/060621_gazprom_hungary.shtml>, 21.06.2006, (19.12.2006)

³⁵² İrfan SAPMAZ, *Putin'in Ukrayna'ya Gaz Baskısı*, TGRT Haber, 2 Ocak 2006

SONUÇ

Türkiye-Rusya ilişkileri tarihsel süreç içerisinde ele alındığı zaman iki ülke arasındaki ilişkilerde Rusya'nın izlediği politikaların genellikle belirleyici olduğu görülmüştür. 11 Eylül terör saldırıları sonrasında uluslararası ilişkilerde başlayan yeni süreçte Rusya Federasyonu'nun dış politikasında ortaya konulan yeni yaklaşımların Türkiye-Rusya ilişkilerinin işbirliğinin ötesinde çok boyutlu bir ortaklığa gidilebileceğini göstermektedir.

Son yıllarda Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde görülen belirgin bir gelişme ve artan işbirliği vardır. Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki yakınlaşmanın bir ürünü olarak, iki ülke arasında Kasım 2001 tarihinde *İkili İşbirliği'nden Çok Boyutlu Ortaklığa* alt başlığını taşıyan *Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı* imzalanmıştır. İki ülkenin üst düzeyde giderek artan karşılıklı ziyaretleri Türk-Rus yakınlaşmasının önemli kilometre taşlarını teşkil etmektedir.

Türkiye'nin jeopolitik öneminin giderek artması, Türkiye'nin dış politikasında yeni açılımlara olanaklar yaratmaktadır. Özellikle Irak işgali dolayısıyla ABD ile ilişkilerde yaşanmaya başlanan sorunların ve zaman zaman ortaya çıkan gerginliklerin olduğu ve AB ile ilişkilerde karşılaşılan göz ardı edilemeyecek zorlukların bulunduğu bir dönemde Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkilerindeki gelişme ve ileriye dönük yeni umut ve beklentilerin ortaya çıkması, Türkiye açısından stratejik bir önem taşımaktadır. Bu yüzden Türkiye'nin bu olanakları en iyi şekilde değerlendirmesi, bunun için de konuya çok boyutlu ve uzun vadeli ulusal çıkarlar açısından yaklaşması, geçmişte olduğu gibi gereksiz tansiyon yükseltilmesinden kaçınması ve stratejik boyutu ön plana çıkarması gereği vardır. Bu hususların aynen Rusya Federasyonu için de geçerli olduğu bilinmelidir.

Rusya Federasyonu, gerek 11 Eylül sonrası gelişmelerin yarattığı konjonktür

gerekse Orta Asya ve Kafkaslar'daki gelişmelerde gerekli etkinliği gösterememesi nedeniyle yeni açılımlar sağlama ihtiyacını duymaktadır. Bu ihtiyacın karşılanmasında Türkiye önemli bir bölge ülkesidir. Rusya bu olgudan hareketle Avrasya coğrafyasında Türkiye ile ilişkilerini daha da geliştirecek ve işbirliğini artıracak politikalara yönelmektedir. Rusya'nın bu ihtiyacına karşılık, Türkiye de Avrasya'da daha etkin bir konuma gelmek, bölge ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmek, bunun için de bölgesel düzeyde Rusya ile işbirliğine gitme gereğini duymaktadır.

Bu gerçekten hareketle ve özellikle Türkiye'nin AB ile zaman zaman yaşadığı gerginlikler ileri sürülerek Türkiye-Rusya ilişkileri ya da "Avrasya Birliği" gibi oluşumlar, AB'ye veya ABD'ye alternatif olarak düşünülmemelidir. Bu ve benzeri oluşumlar Türkiye'nin çok yönlü olanakları olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda bütünlüklü bir politika ortaya konması ulusal çıkarların korunarak geliştirilmesi açısından yararlıdır. Türkiye mevcut ilişkilerine ve hedeflerine alternatifler yaratmadan bölgesinde güçlü bir "bölge devleti" olarak Rusya Federasyonu ve diğer komşu devletlerle bölgesel işbirliği olanaklarını en geniş şekilde değerlendirmeyi esas almalıdır.

Rusya'nın, bir bölgesel güç olarak uzun vadede yeniden küresel güç olma hesapları yaptığı ve uluslararası arenaya küresel güç halinde yeniden dönüş için bir perspektifi olduğu bilinen bir gerçektir. Özellikle ABD'nin Orta Doğu politikasının yeni bir boyut kazandığı dönemde Rusya bu yöndeki hedeflerine ulaşabilmek için bölgede önemli bir güç olan Türkiye'yi giderek daha fazla oranda dikkate aldığı ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirme ihtiyacında olduğu görülmektedir. Türkiye bu olguyu dikkate alarak Rusya ile ilişkilerini ve işbirliğini geliştirmek için akılcı politikalara dayalı bir siyaset planlaması yapmalı ve bir yol haritası hazırlamalıdır.

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde belirlenen amaçlara ulaşılabilmesi ve bu ilişkilerin stratejik boyutu yakalayabilmesi için siyasi ilişkilerin bugünkü düzeyinin ötesinde derinleştirilmesine ihtiyaç vardır. Bunun için de öncelikle mevcut sorunların aşılması gereklidir. Türkiye ile Rusya arasındaki sorunların kaynağında büyük ölçüde tarihsel ön yargılar ve tarafların birbirlerini gerçek yönleriyle algılayamaması vardır. İki ülkenin birbirlerini yeterince tanımamaları, kendilerini rakip ülke olarak görmeleri ve üstünlük sağlama çabaları, olayların yanlış değerlendirilmesine yol açmaktadır. Diğer

bir taraftan terörün çok ciddi bir sorun olarak dünya gündeminde bulunması ve ülkeleri etkilemesi Türk-Rus ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim Moskova ile Ankara arasında daha fazla yakınlaşmayı engelleyen konular arasında Ruslar tarafından Türkiye'ye yöneltilen, Çeçen halkı ile İslamcı örgütlere destek verildiği ithamlarının ve Ankara'nın PKK'nın Rus topraklarındaki faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığın önemli bir sorun olduğu sıkça karşılaşılan konulardandır.

İki ülke arasındaki ilişkilerin derinleşmesini önleyen bir unsur da dış politikayı belirleyen kurum ve kişilerin sağlıklı temellere oturtulmuş ve içi doldurulmuş bir bölge politikasını gerçekçi anlamda henüz oluşturamamış olmalarıdır. Böyle bir politikanın oluşturulamamış olması özellikle Rusya Federasyonu'nun Türkiye algılamasında, tarihsel korkulardan kaynaklanan olumsuzlukların doğmasına neden olmaktadır. Yine bu bağlamda "Komşu ve Çevre Ülkeler Politikası"na dış politika'da önemli bir yer verilmemesi ve dolayısıyla Türkiye'nin Batı merkezli, özellikle ABD merkezli daha çok tek yönlü bir bağımlılık politikasının yarattığı sınırlayıcı etkiler bir neden olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye, bağımsızlıklarına yeni kavuşan Orta Asya'daki Cumhuriyetlerin, Kafkaslar'da Azerbaycan ve Gürcistan'ın kendisinden beklentilerini karşılamak, bu ülkelerin ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını güçlendirmek için aktif bir politika izlemiştir. Türkiye söz konusu ülkelerle yakın işbirliği kurmak, ekonomik çıkarlarını geliştirmek amacıyla bu ülkelere açılmıştır. Bu çerçevede Türkiye, Orta Asya ve Kafkas ülkelerinin petrol ve doğal gaz yataklarının işletilmesi ve bunların uluslararası pazarlara boru hatları ile sevk edilmesi için girişimler yapmıştır. Ankara bu konudaki politikalarını açıklarken, bu bölgede Rusya'yı rakip bir ülke olarak görmediğini ve bir ortak olarak işbirliği içinde birlikte hareket etmek isteğini her fırsatta duyurmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'nin bu bölgelere yakın ilgisi, Moskova'da kendi stratejik çıkarlarına ters düşen bir olgu olarak algılanmış ve rahatsızlık yaratmıştır. Bu durum, özellikle petrol ve doğal gaz boru hatları açısından geçerlidir. Son zamanlarda enerji alanında yaşanan işbirliği ve özellikle de Ukrayna krizinden sonra her iki ülkenin en büyük enerji politikası olma özelliğini sürdüren Mavi Akım Projesi'nde yaşanan sıkıntıların giderilmesi, iki ülke arasında sağlanan önemli mutabakatlardan biri olmuştur.

Türk ve Rus ekonomilerinin birbirini tamamlayan nitelikleri dikkate alınarak ekonomik işbirliğinin projeler bazında iki ülke iş adamlarına ve iki ülkeye yarar sağlayacak şekilde geliştirilmesine ilişkin politikalar oluşturulmalı ve bugüne kadar ilişkilerin geliştirilmesinde işadamlarının gerisinde kalmış olan her iki devletin yapacağı yeni girişimlerle işadamlarına yeni olanaklar yaratılmalı ve yatırımlara ivme kazandırılmalıdır.

İki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi neticesinde aşağıdaki ilerlemelerin sağlanması mümkündür;

- İki ülke arasındaki ekonomik veriler gerçek potansiyelini yansıtacak bir seviyeye ulaşacaktır.
- Rusya'ya ihracatın artırılması ile birlikte, ihracatta mal çeşitlenmesi sağlanacak ve bugüne kadar ihraç imkânına sahip olmayan mallar için ihracat potansiyeli yaratılacaktır.
- Türkiye'nin artan enerji ihtiyacının önemli bir kısmının Rusya'dan karşılanması suretiyle, kısa vadede enerji darboğazının giderilmesi, uzun vadede ise ucuz, temiz ve istikrarlı bir kaynak sağlanması yönünde önemli bir adım atılmış olacaktır.
- Rusya Federasyonu başta olmak üzere diğer BDT ülkelerinin zengin doğal kaynaklarının uluslararası piyasalara pazarlanmasında Türk firmalarının devreye girmesi imkânı yaratılacaktır.
- Türk firmalarının Rusya Federasyonu'nda ortak yatırıma yönelmeleri, sanayinin uluslararası piyasalara üretim bazında açılarak, firma bazında küreselleşme sürecine aktif olarak katılımlarını sağlayacaktır. Bu çerçevede, Türkiye'nin büyük potansiyele sahip olduğu alanlarda ortak yatırımlara yönelmesi, Türk firmalarının Rusya pazarında yerlerini sağlamlaştırabilmeleri ve Rusya'daki büyük potansiyelin değerlendirilebilmesi açısından büyük bir rol oynayacaktır.

Bu arada sığ değerlendirme ve tartışmalardan kaçınarak başta ekonomik projeler olmak üzere mevcut olanakları hızla değerlendirerek sonuç alıcı yaklaşımlar benimsenmelidir. Bu amaçla devletlerarası ilişkilerde çok önemli olan kurumlar arası işbirliği mekanizmasına işlerlik kazandırılması mutlaka sağlanmalıdır. Esasen bu olanak Vladimir Putin'nin ziyareti ile ortaya çıkmıştır ve devlet kurumları arasında işbirliği

yaratılması gereğini öngörmektedir. Yapılması gereken bu olanağın geciktirilmeden en iyi şekilde değerlendirilmesidir.

İki ülke arasındaki rekabetin nispeten ortadan kalktığı alanlarda işbirliği gelişmektedir. Rus şirketi Gazprom ile Türk şirketi BOTAŞ'ın, Rus doğalgazının üçüncü ülkelere ihracatı konusunda anlaşmaları buna güzel bir örnektir. Bu hususlar iki ülkenin, işbirliği alanlarını geliştirerek ve yaygınlaştırarak, rakip değil, ortak çıkar ve hedefleri bulunan ülkeler olarak bir tutum belirlenmesi gereğini çok net bir şekilde göstermektedir. İşbirliği ve ortaklık alanındaki ilişkilerin gelişen dinamiği de söz konusu tutum belirlemesini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye, BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan Rusya'dan da Kıbrıs sorununun çözümü konusunda destek ve işbirliği talep etmektedir. Rusya farklı sebeplerden dolayı, Kıbrıs politikasında geleneksel olarak sürekli Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nden yana bir tavır sergilemiştir. Ancak, Rusya son dönemlerde bu politikasını değiştirebilir gibi bir tavır sergilemektedir. İstanbul'da yapılan İslam Konferansı Örgütü toplantısında ilk defa Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile doğrudan temasa geçmesi buna iyi bir örnektir.

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişmesini sınırlandıran sorunlar çözüldükçe ilişkilerin güçlendiği, rekabet yerine işbirliğinin geliştiği olgusu dikkate alınarak iki ülke arasında başlıca sorun alanlarını teşkil eden Mavi Akım, Bakü Tiflis Ceyhan Boru hattı, Boğazlar, Çeçenistan, PKK, Kafkasya gibi sorunların süratle geri dönülemeyecek ve kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde çözülmesi sağlanmalıdır. İki ülke arasında sorun yaratan rekabet alanlarının ortadan kaldırılarak işbirliği ve ortaklık alanları haline getirilmesini sağlayacak politikalar geliştirilmeli ve bu politikalar uygulama alanlarıyla belirlenmiş ekonomik, ticari, askeri, alt yapı, enerji gibi somut projeler ile desteklenmelidir. Bu bağlamda iki ülke arasında yeni işbirliği alanları yaratılması bir strateji olarak belirlenmeli ve bu strateji sadece ikili ilişkileri içermemeli, uluslararası alanı da kapsamalıdır.

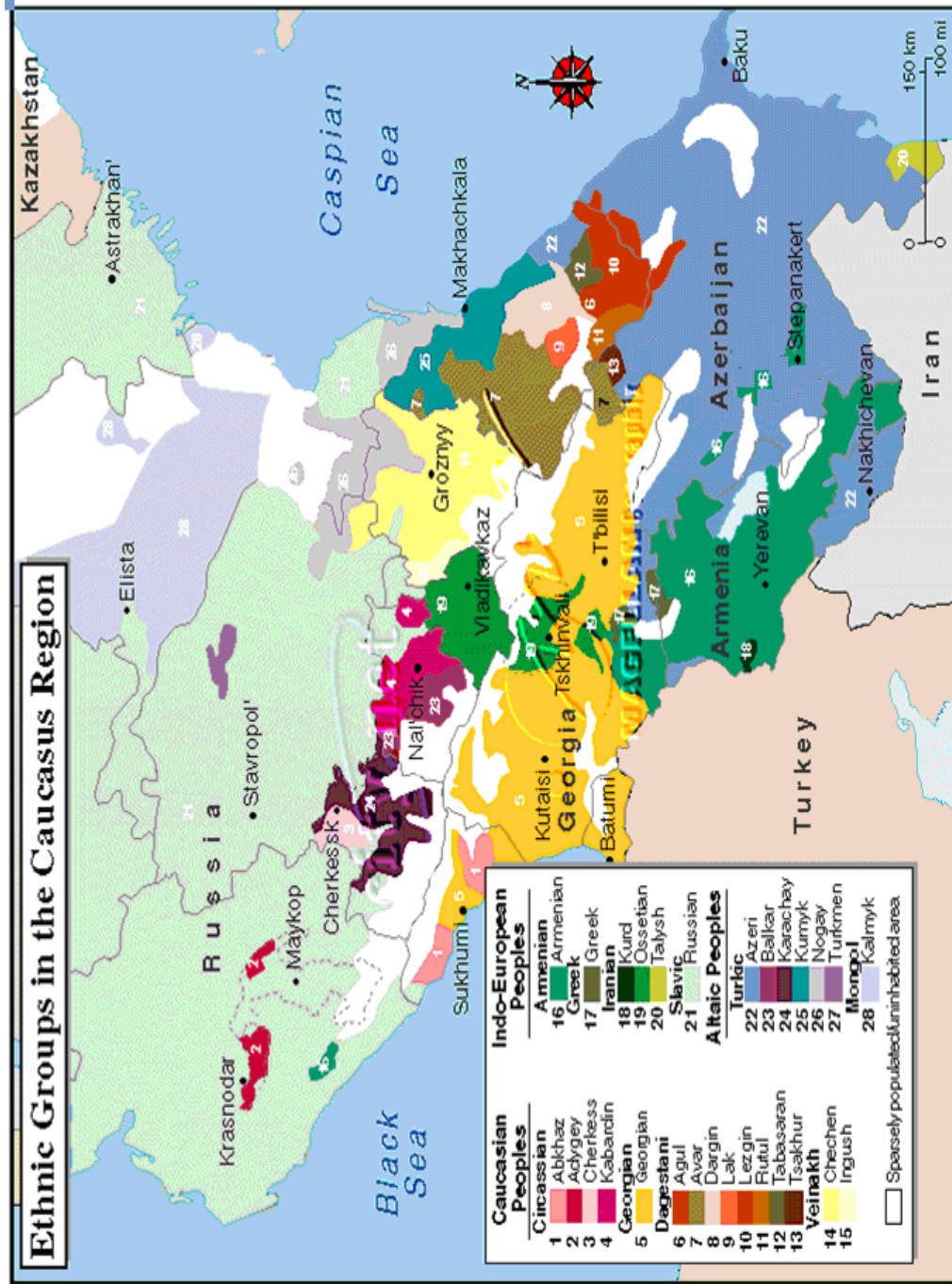
Türkiye, Rusya ile ilişkilerini geliştirdiği ve diğer alanlarda başarılı olduğu ölçüde AB sürecinde de başarılı olacaktır. Bu yaklaşımdan hareketle Rusya ile çok boyutlu ortaklık ilişkilerini geliştirmesi, stratejik değere sahiptir ve AB sürecinde başarıya ciddi katkı yapacak bir etken olacaktır. Türkiye'nin güçlü ve zengin

potansiyelinin iyi değerlendirilmesi halinde, Türkiye küresel bir aktör durumuna gelebilecektir. Böyle bir gelişmenin sağlanması Rusya ile ilişkilerin önemli bir rol oynayabileceği düşünülmektedir.

İki lke arasında bazı sorunlar bulunsa da ilişkilerin gelişen dinamiği, aynı coğrafyayı paylaşmaları ve iki ülke ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı nitelikte bulunması her iki ülkeyi geç kalınmasına rağmen, karşılıklı işbirliğine zorlamaktadır.

HARİTALAR

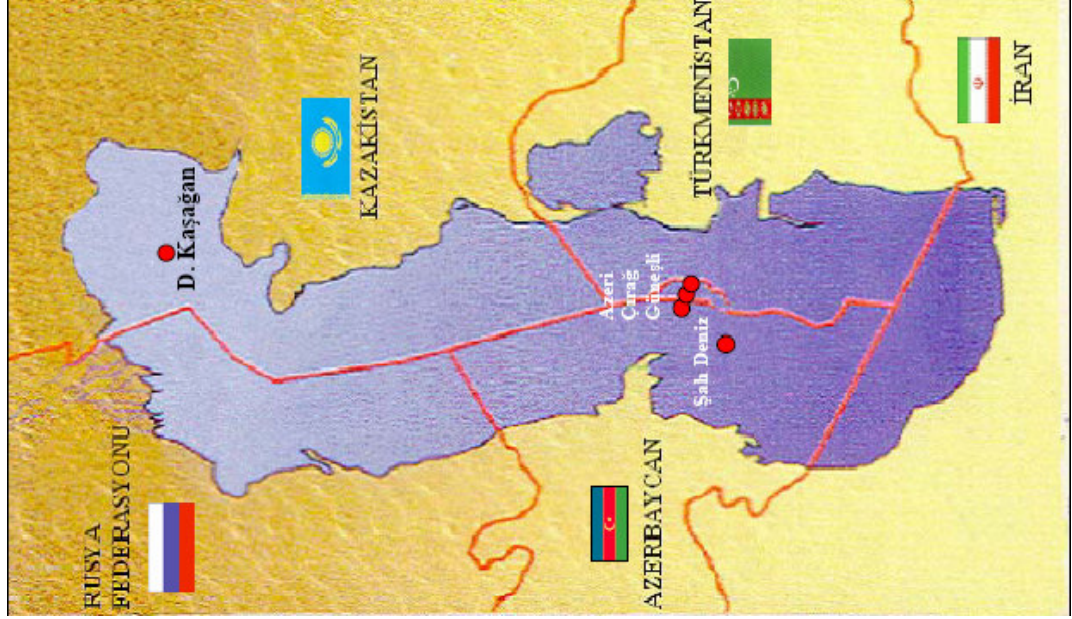
Harita: 1, Kafkasya'nın Etnik Yapısı

Kaynak: Magellan Geografix, efty.net, Santa Barbara, CA

Harita: 2, Hazar Denizi'nin Statüsü

Göl veya Orak Hat Prensibi

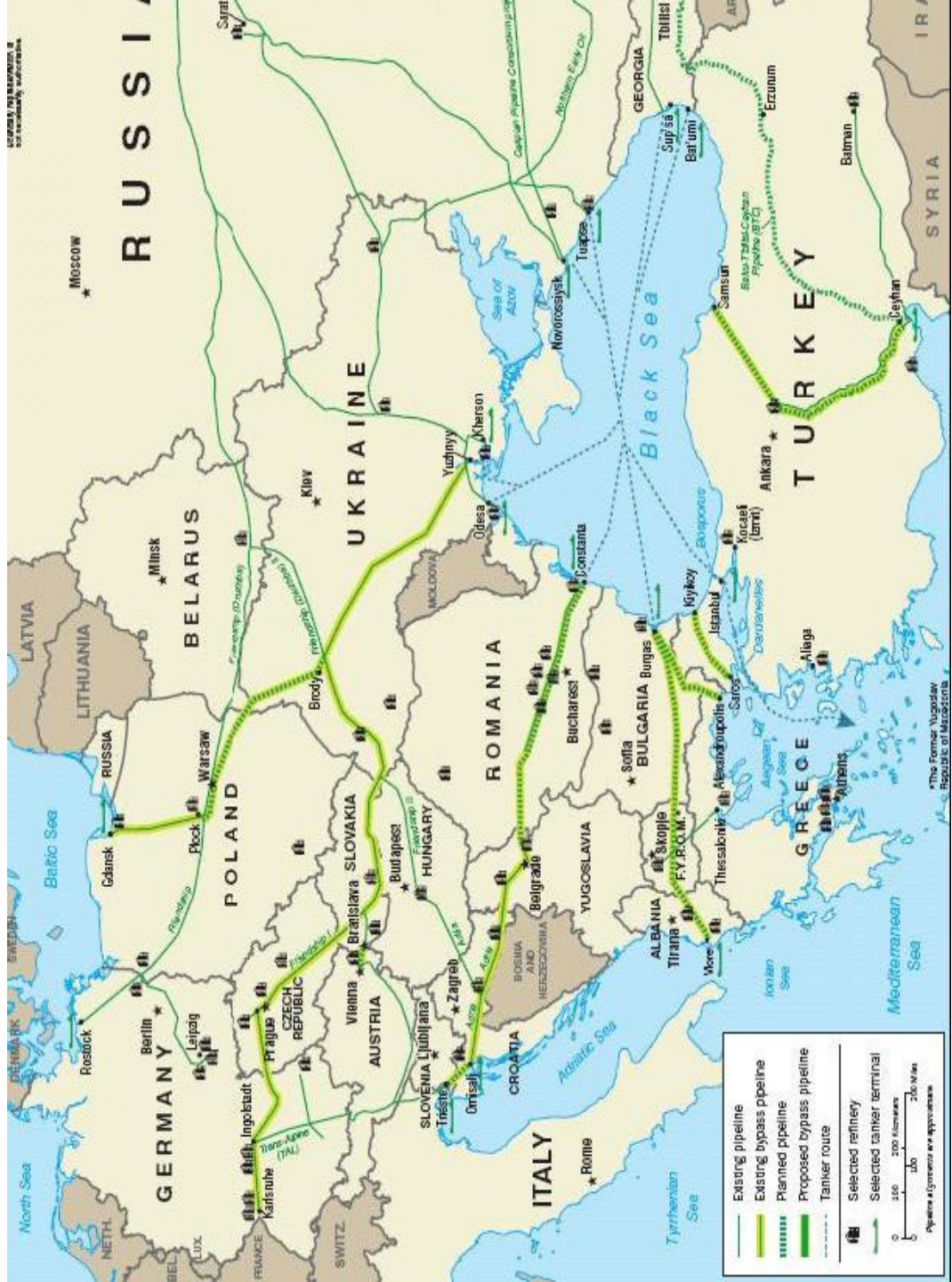

Deniz Prensibi

Kaynak: Osman SEVAİOĞLU, *Hazar Umut, Yaşam ve Savaşın Denizi*

Harita:3, Boğazları Devre Dışı Bırakan Boru Hatları

Kaynak: Necdet PAMİR, *Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri*

KAYNAKLAR

Kitaplar

- AYDIN, Mustafa ve ERHAN, Çağrı, *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006
- AYDIN, Mustafa ve TAREQ, İsmail, *Turkey's Foreign Policy in the 21st Century: A Changing Role in World Politics*, Kanada: Burlington, Ashgate, 2003
- BAL, Idris, *Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era*, Boca Raton, Brown Walker Pres, 2004
- BAL, İdris, *Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Uluslar arası İlişkilerde Model Olarak Yükselişi ve Amerikan Onayı*, Ankara: Avrasya Etüdleri, 2000
- BANUAZİZİ, Ali and WEİNER, Myron, *The New Geopolitics of Central Asia and Its Borderlands*, London: İ.B. Tauris & Co, Ltd., 1994
- BONDAREVSKY, Grigory and FERDİNAND, Peter, *Russian Foreign Policy and Central Asia*, London: İ.B. Tauris & Co, Ltd, 1994
- BRZEZİNSKİY, Zbignew, *Tercih: Küresel Hâkimiyet mi? Küresel Liderlik mi ?*, (Çev. Cem Küçük), İstanbul: İnkılâp kitabevi, 2004
- BRZEZİNSKİY, Zbignew, *Velikaya Şaxmatnaya Doska*, (Büyük Satranç Tahtası), <<http://lib.ru/POLİTOLOG/AMERİCA/bzhezinskij.txt>>, (12.03.2007)
- ÇEÇEN, Anıl, *Türkiye ve Avrasya*, Ulusal Türkiye Dizisi: 3, Ankara, 2006
- ÇOMAK, İhsan, *Rusya Stratejik Araştırmaları-1*, İstanbul: TASAM Yayınları, 2006
- DAVUDOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001
- DUGİN, Aleksandr, *Asnovi Geopolitiki*, (Jeopolitiğin Temelleri), Moskova: Arktogeya, 1997
- DUGİN, Aleksandr, *Avrasya Ortak Evi*, Moskova: MQU 2002
- DUGİN, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, (çev. Vügar İmanov), İstanbul: Küre Yayınları, 2003

- GÖKA, Erol – YILMAZ, Murat, *Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya*, İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık, 1998
- GÖKAY, Bülent ve WALKER, Ronald, *11 September 2001: War Terror and Judgement*, London: Stafford shire, 2002
- İLHAN, Suat, *Avrupa Birliği'ne Neden Hayır: Jeopolitik Yaklaşım*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000
- KİRİYEYEV, Nikolay, *Rossiysko-Turetskie otnoşeniya v kontekste evraseyskih konsepti*, (Avrasya Çerçevesinde Rus-Türk İlişkileri), *Rossiysko-Turtskie Otnoşeniya: İstoriya, Sovremennoe Sostoyanie i Perspektivi*, Moskova: Znanie, 2002
- KOLOBOV, Oleg; KORNİLOV, Aleksandr ve ÖZBAY, Fatih, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri, 1992–2005*, İstanbul: TASAM Yayınları, 2006
- KROYTSBERGER, Stefan; GRABOWSKİ, Sabine ve UNZER, Yütta, *Vneşnyaya Politika Rossii: Ot Yeltsina k Putinu*, (Yeltsin'den Putin'e Rus Dış Politikası), Kiev: Optima, 2002
- MÜTERCİMLER, Erol, *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1993
- ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt: II (1980–2001), İstanbul: İletişim Yayınları, 2001
- SANDIKLI, Atilla ve DAĞCI, Kenan, *Büyük Orta Doğu Projesi: eni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006
- TEZKAN, Yılmaz ve TAŞAR, Murat, *Dünden Bugüne Jeopolitik*, İstanbul: Ülke Kitapları, 2002
- WIXMAN, Ronald, *Language Aspects of Ethnic Pattern and Processes in the North Caucasus*, Chicago: University of Chicago Department of Geography Research Paper, 1980
- YİNANÇ, Rafet ve TAŞDEMİR, Hakan, *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2002
- YÜKSEKER, Deniz, *Laleli-Moskova Mekiği: Kayıt dışı Ticaret ve Cinsiyet İlişkileri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003

RESMİ KAYNAKLAR

21. *Yüzyılda NATO*, NATO Public Diplomacy Division, Brussels ,

<www.nato.int>

BM Ekonomi ve Sosyal Komisyonu tarafından hazırlanan yıllık ülkeler raporu,

Küresel Enerji Güvenliği ve Hazar Bölgesi,

<http://www.unece.org/ie/se/pdfs/comm15/ECE.ENERGY.2006.3.Add.1_r.pdf>

, (11.02.2007)

BOTAŞ Genel Müdürlüğü İnternet Sitesinden alınmış 2006 yılının sonlarına olan

göstericiler, <http://www.botas.gov.tr/dogalgaz/dg_arztaleb_sen.asp>,

(30.04.2007)

Çeli i Prioriteti Energetičeskoj Strategii Rossii na Period do 2020 goda, (Rusya'nın

2020 yılına kadar Enerji Stratejisinin öncelikleri ve amaçları), 2003 yılında

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından onaylanmış Enerji Stratejisi,

(RF Sanayi ve Enerji Bakanlığı internet sitesi),

<http://www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1_html>, (02.04.2007)

Dekloraçiya Çernomorskoqvo Ekomomiçeskovo Sotrudniçestva, (Karadeniz

Ekonomik İşbirliği Deklarasyonu), *Vneşnyaya Politika Rossii: Sbornik*

Dokumentov 1990-1992, (Rus Dış Politikası: Dokumanlar Toplusu 1990-1992),

MİD RF, s. 457-460, Dıplomatıçeskiy Vestnik, No: 13-14, 1992

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *Rusya ülke bülteni*, Ekim 2005,

<<http://www.deik.org.tr>>, (23. 03. 2007)

Dışışleri Bakanlığı, *KEİÖ*,

<http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DısPolitika/UluslararasıKuruluslarlaİlişkiler/B

LACKSEAFOR_htm>. (18.12.2006)

Dışışleri Bakanlığı, *Ermenistan*,

<http://www.mfa.gov.tr/bolgeler_def/kafkasya_ermenistan.t_htm>,

(02.11.2006)

Ermenistan Bağımsızlık Bildirisi,

<www.armeniaforeignministry.com/htms/doi.html>, (18.04.2007)

Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply,
Commission of the European Communities, (Brussels, 29.11.2000);
<http://europa.eu.int/comm/energy_transport/doc-principal/pubfinal_en.pdf>,
(14.09.2006)

Hampetrol Temini Raporu, Tüpraş AŞ, 2006 raporları,
<http://www.tupras.com.tr/docs/TUPRAS%20TR%2027_04.pdf>, (18.04.2007)

Haydar Aliyev'in Türkiyeli İş Adamlarıyla Görüşmede Yaptığı Konuşma, İstanbul,
15 Ekim 2002, Diplomatiya Alemi, (Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri
Bakanlığının resmi dergisi, Sayı: 1, 2002)

İstanbul Decennial Summit Declaration, <http://www.dsec.gov.tr/charter_.htm>,
(27.11.2006)

Natural Gas Consumption in EU25 in 2005, Eurogas Press Release, Brussels,
<<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l27047.htm>>, (17.02.2006)

Öcalan Davası, Gerekçeli Karar, Samik *Abdullah Öcalan'ın, Ankara DGM. C.*
Savcılığınca alınan 22.02.1999 günlü ifadesi,
<<http://www.belgenet.com/dava/gerekce06.html>>, (24.10.2006)

Rusya Federasyonu'nun Türkiye Büyükelçiliği, *Rus-Türk İlişkileri Kronolojisi*,
<http://www.turkey.mid.ru/cron?_t.html>, (19.11.2006)

Soobşenie MİD RF, *İntervyu ofitssial'nogo predstavatelya MİD Rossii Aleksandr*
V.Yakovenko RİA "Novosti" v svyazi s predstayaşim vizitom v Rossiyu
zamestitelya Premier-Ministra, Ministra İnostrannih del Turtsii A.Gülya, (Rusya
Dışişleri Bakanlığı resmi temsilcisi Aleksandr V.Yakovenko'nun RİA Novosti
ajansına Türkiye Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün
yapacağı Rusya ziyaretiyle ilgili verdiği mülakat), *İnformatsionny Bülleten*,
<<http://www.mid.ru>>, 19 Şubat 2004, (27.12.2006)

Soobşenie MİD RF, *Soobşeniye dlya pečati Posolstva Rossii v Turetskoy Respublike*
v svyazi s terrorističeskim aktom v Moskve 30 oktyabrya 2002 goda,
(Moskova'da 30 Ekim 2002 tarihinde gerçekleşen terör eylemi ile alakalı olarak
Türkiye'deki Rusya Büyükelçiliğinin basın açıklaması), MİD RF DİP,
informatsionny bülleten, 01.11.2002,
<http://www.turkey.mid.ru/tur._123.html>, (03.08.2006)

Soobşeniya Mnisterstva İnostrannıx Del RF, *Stenoqrama Vıstupleniya Ministra İnistranıx Del RF İ.S.İvanova na Pres-konferentsii v Svyazi s Podpisaniyem Rossiysko-Türetskovo Dokumenta*, (Rusya-Türkiye antlaşması ile ilgili geçirilen basın toplantısında RF Dışışleri Bakanı İ.İvanov'un yaptığı konuşma), New York, 16 Kasım 2001, MİD RF DİP, İnformatsiyonnyıy Byulleten, <<http://www.mid.ru>>, (07.04.2007)

Sovmestnaya deklaraciya Prezidenta V.V.Putina i Prezidenta Dj. Buşa o novix strategiçeskix otnoşeniyax mejdu Rossiyskoy Federaciye i Soedinennimi Ştatami Ameriki, (RF ve ABD Arasında Yeni Stratejik İlişkiler Konusunda V.V.Putin'le C. Bush Arasında İmzalanmış Ortak Deklarasyon), <<http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/jointdecl0602.htm>>, Moskova, (24.03.2007)

Spisok Dokumentov, Pdpisannıx i prinyatıx v hode ofiçialnovo vizita v Turçii, (Türkiye Ziyareti Sırasında İmzalanmış Belgeler) <<http://www.kremlin.ru/text/docs/2004/12/80763.shtml>>, (11.04.2006)

Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudniçestva, Ençiklopedia Krugosvet, <<http://www.krugosvet.ru/articles/107/1010706/1010706a1.htm>>, 3 Mart 2005, (13.08.2006)

T.C. Başbakanlık, Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları*, <<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi%2011/pdgb.htm>>, (18.03.2007)

T.C. Dışışleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/kutuhane/ikiliVeCokTarafliAntlaşmalar_r.html>, (18.09.2006)

T.C. Dışışleri Bakanlığı, *Türkiye Azerbaycan Siyasi İlişkileri*, <http://www.mfa.gov.tr/bolgeler_def/kafkasya_azerbaycan.h_html>, (17.12.2006)

T.C. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, RF' de 2003 Kasım Ayında Gerçekleşen "Ekonomik ve Ticari Olaylar" konulu Sempozyum raporu, <http://www.dtmos.ru/pic/files_6/file_1.pdf>, (01.11. 2006)

The foreign policy concept of the Russian Federation,

<http://www.dcaf.ch/_docs/eng-book/05_Concept_ForeignPolicy.pdf>,

(04.04.2007)

Vıstupleniya Prezidenta Rossiyskoy Federatsii Vladimira V.Putina i otvet na voprosı v hode sovmestnoy pres-konferentsii s Prezidentom Frantsuzkoy Respubliki J.

Şirakom, (RF Devlet Başkanı Vladimir V.Putin'in Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ile ortak basın toplantısındaki konuşması ve sorulara verdiği cevaplar), 15 Ocak 2002, <<http://president.kremlin.ru>>, (18.09.2006)

Vladimir Putin, Foreign Policy Concept of Russian Federation, Approved by, the President of the Russian Federation, 28 Haziran 2000,

<<http://www.ipolitics.ru/lnk/240.htm>>, (04.04.2007)

Vladimir Putin, Zaklyuçitelnoe slovo posle vstreçi s predstavityami delovıx kruov Turçii, (Türk işadamlarıyla görüşten sonra kapanış konuşması),

<<http://www.kremlin.ru/text/appears/2005/01/82406.shtml>>, 11 Ocak 2005,

(13.12. 2006)

Vstreça İgora İvanova s Türeçskimi Biznesmenami, (İgor İvanov'un Türk

işadamlarıyla görüşmesi), Mnsterstva İnostrannıx Del RF, (RF Dışışleri Bakanlığı), 09.06.2001, < <http://www.mid.ru>>, (07.04.2007)

Vstreça Prezidenta Rossiyskoy Federatsii Vladimira V.Putina s Şef-

korrespondentami Moskovskih Byuro Veduşiy Amerikanskih SMİ,(RF Devlet Başkanı V.V.Putin'in Moskova'da bürosu bulunan Amerikan medyasının baş muhabirleri ile görüşmesi), 11 Kasım 2001, <<http://president.kremlin.ru>>,

(18.09.2006)

MAKALELER

Dergiler

- ADANALI, Neslihan, *Boğazları Devre Dışı Bırakan Alternatif Boru Atlarının Değerlendirilmesi*, İzmir Ticaret Odası Raporu, Aralık 2006
- AHMEDZADE, Memmed, *Petrole Dayanan Gelişim Modelleri, Azerbaycan Modeli Nasıl Olmalı?*, Diplomatiya Alemi, (Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının resmi dergisi, Sayı: 1, 2002)
- ALTAN, Özer, *Türkiye’de Petrol Aramaları ve Türkiye’nin Petrol Potansiyeli*, Dünya Enerji Dergisi, Sayı:20, Haziran 2002
- AYŞEGÜL, Sever, *Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkilerinde Çatışma, Rekabet, İşbirliği*, Avrasya Dosyası, (Sonbahar 2001), Cilt: 7, Sayı:3
- BERİŞ, Yakup ve GÜRKAN, Aslı, *Türk-ABD İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler*, TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu, Temmuz 2002
- CAFERSOY, Nazim, *Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı*, Ankara: ASAM Yayınevi, (20–22 Ocak, 2003)
- Central Asian Report*, RFE/RL, Vol. 2, No. 11, (21 Mart 2002)
- DANILOV, Vladimir, *Some Features of Russian-Turkish Relations*, Journal of International Affairs, Vol. - VI Num.4 (December 2001- February 2002)
- DİKKAYA, Mehmet, *Türk Cumhuriyetleri Enerji Kaynakları: Yeni Büyük Oyunun Temel Dinamikleri*, Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl. 1, No. 3, 1999–2000,
- FULLER, LİZ, *Georgia/Russia: Withdrawal Agreement Clears First Hurdle*, RFE/RL, (22.6.2005)
- GÜL, Abdullah, *Avrasya’da İlerlemenin Sembolü: Türkiye*, Diyalog Avrasya, Sayı: 13, Yaz 2004
- HASANOĞLU, Enver, *Yeniden Biçimlenen Dünyada Türkiye-Rusya İlişkileri*, ASOMEDYA, (Şubat 2005)
- HILL, Fiona, *Energy Empire: Oil, Gas and Russia’s Revival*, London: The Foreign Policy Centre, 2004

- HİLL, Fiona, *Beyond Co-Dependency: European Reliance on Russian Energy*, Brookings Institution, U.S.-EUROPE ANALYSIS SERIES, Temmuz 2005
- IFANTIS, Kostas ve TSAKIRIS, Theodoros, *US-Russian Relations: International and Regional Security Trajectories*, Perceptions, Autumn, 2005
- KAMALOV, İlyas ve KANBOLAT, Hasan, *Rusya'dan Azerbaycan'a İran Markajı*, Stratejik Analiz, Sayı: 72, 2006
- KAMALOV, İlyas, *Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası*, Stratejik Analiz, ASAM, (Kasım 2006)
- KASIM, Kamer, *Turkey's Foreign Policy Towards The Russian Federation*, The Journal of Turkish Weekly, 13 Ekim 2004
- KHALAFAT, Yaşar, *Azerbaycan-Türkiye İlişkileri*, "Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları" Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi Konferansı, Hazar Üniversitesi Bakü, 27-28 Eylül 2001, Ankara: ASAM Yayınları: 53, 2003, Kafkasya Araştırmaları Dizisi: 07
- KINIKOĞLU, Suat, *Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi*, Avrasya Dosyası, Cilt: 12, Sayı: 1, 2006,
- KÜÇÜK, Yalçın, *Nova Tanzimat*, Teori, 126 (2000)
- LARRABEE, F. Stephen and LESSER, O.İan, *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, Prepared for the Middle East Public Policy National Security Research Division, RAND, 2003
- MAÇ, Nazlı, *Türkiye'de Enerji Sektörü*, Araştırma Raporu, Sayı: 2006 – 42 / 39, 27.01.2006, (Konya Ticaret Odası, Etüt – Araştırma Servisi)
- MALİK, Martin, *Determinanten der Sicherheitspolitik Armeniens*, (ingilizce), Berichtetes: BIOst, XI (2000)
- NAMAZOV, Eldar, *Azerbaycan-Ermenistan İlişkilerinde Son Durum ve Mülteciler Sorunu*, Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları, Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi Konferansı (27–28 Eylül 2001), Hazar Üniversitesi, Bakü, Kafkasya Araştırmaları Dizisi: 07, Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi, Ankara: ASAM Yayınları: 53, 2003
- NESİBLİ, Yunus, *Rusya'nın Kafkasya Politikası ve Rus Askerî Üsleri*, Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları, Avrasya Stratejik Araştırmaları merkezi Konferansı, Bakü,

- Hazar Üniversitesi, 27–28 Eylül 2001, *ASAM Yayınları*: 53, Kafkasya Araştırmaları Dizisi: 07, Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2003
- OGAN, Sinan ve AYTEKİN, İlke, *Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık*, Stratejik Analiz Aralık 2002
- OĞAN, Sinan, *11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Rusya*, Avrasya Dosyası, İlkbahar 2004, Cilt:10, Sayı:1
- OĞAN, Sinan, *11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Rusya*, İstanbul: TASAM Yayınları, 2006,
- OĞAN, Sinan, *Putin'in Ardından*, ASAM, Stratejik İnceleme Raporu, Ocak 2005
- ORAN, Baskın, *Türkiye'nin "Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu" Nedir? Türk-Sovyet İlişkileri 1939–70*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXV, 1970,
- ÖNİŞ, Ziya, *Turkey and Post-Soviet States: Potential and Limits of Regional Power Influence*, MERIA Journal, Cilt. V, Sayı. II, Haziran 2001
- ÖZBAY, Fatih, *Ermeni Diasporası ve Türkiye Rusya İlişkileri*, TASAM, Stratejik Rapor, No: 5, Nisan 2005
- ÖZKAN Güner, *Türk-ABD İlişkilerinde ABD Faktörü*, Avrasya Dosyası, Türkiye-ABD İlişkileri Özel Sayı, 2005, Cilt:11, Sayı:2
- PAMİR, Necdet, *Dünyada ve Türkiye'de Enerji: Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikaları*, Metalurji Dergisi, Temmuz 2003
- PAMİR, Necdet, *Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri*, Türkiye'nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu, İstanbul: Harp Akademileri Yayınları, 10 Mart 2006
- PAMİR, Necdet, *The Russia—Ukraine Gas Crisis*, Energy (In)Security and The Most Recent Lesson, Ankara: Center for Eurasian Strategic Studies, 2006
- ROBERT, Parsons, *Russia Agrees to Pull Troops from Georgia by 2008*, RFE/RL, (30.5.2005);
- SEFETTİN, EROL Mehmet, *11 Eylül: Türk Dış Politikasında Mecra Arayışları ve Orta Asya-Kafkasya Boyutu*, Avrasya Dosyası, İlkbahar 2004, Cilt: 10, Sayı: 1

- SEVAİOĞLU, Osman, *Hazar Umut, Yaşam ve Savaşın Denizi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Elektrik ve Elektronik Mühendisliği Bölümü, Elektron Dergisi, Aralık 2005
- South Ossetia Between War and Demilitarization, Caucasus Report*, RFE/RL, C. 7, No. 28, (15 Temmuz 2004)
- SÜTALAN, Zeynep, *Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Türkiye*, Stratejik Öngörü, TASAM Yayınları, Sonbahar 2004, Sayı:3
- TERENTİYEV, Anatoliy, *Kontury Novogo Miroporyadka*, (Yeni Dünya Düzeninin Çizgileri), *Noviy Mirovoy Poryadok: SShA ili Yevropeyskoye miroustroystvo*, (Yeni Dünya Düzeni: ABD veya Avrupa düzenlemesi), MEiMO, No 7, 2003
- TUNCER, Güngör ve ESKİBALCI, Mehmet Faruk, *Türkiye Enerji Hammaddeleri Potansiyelinin Değerlendirilebilirliği*, İÜ, Mühendislik Fakültesi, Yerbilimleri Dergisi, 2003, C.16, S.1
- TUROVSKİY, R.Fyodroviç, *Vneşnyaya Politika Rossii posle Voynu v İrake*, (Irak Savaşından sonra Rus Dış Poitikası), Moskova: Jurnal MQU, 2004
- WINROW, M. Gareth, *Energy Security in the Black Sea-Caspian Region*, Perceptions, Autumn 2005
- WINROW, M. Gareth, *Turkey's Changing Regional Role and its Implications*, Paper presented at the conference titled, *Europeanization and Transformation: Turkey in the Post-Helsinki Era*, Journal of Koç University, December 2005
- YENİÇERİ, Özcan, *Çatışan ve Örtüşen Stratejiler Odağında Avrasyacılık ve Türkiye*, Asya-Avrupa, Sayı: 1, (Aralık 2004)

Elektronik Dergiler

- ALPARSLAN, Esmer, *Türkiye'nin Orta Asya Politikası Yok*,
<<http://www.voanews.com/turkish/archive/2005-07/2005-07-09-voa5.cfm>>, (09.12.2005)
- ARAS, Bülent, *Rusya, Türkiye'yi yanında istiyor*, NTV MSNBC,
<http://www.ntvmsnbc.com/news/NEWS_Front.asp>, (12.07.2006)

- AYDINLI, Ersel, *Russia's Kurdish Card in Turkish-Russian Rivalry*,
<<http://members.internettrash.com/pkk/russia.htm>>, (12.02.2006)
- BAKIR, Nadi, *Hidroelektrik Perspektifinden Türkiye ve AB Enerji Politikalarına Bakış*, (ERE Hidroelektrik Üretim ve Ticaret A.Ş. ,11.03.2005),
<www.ere.com.tr/pdf/TR_EU_ENJ_POL_SPC_R2.pdf>, (18.04.2007)
- Blue Stream Natural Gas Pipeline, Russia/Turkey*, <http://www.offshore-technology.com/projects/blue_stream/specs.html>, (08.02.2007)
- CAGAPTAY, Soner and GENCSOY, Nazli, *Improving Turkish-Russian Relations: Turkey's New Foreign Policy and Its Implications for the United States*,
<<http://www.washingtoninstitute.org/print.php?template=C05&CID=2219>>,12.01.2005, (23.04.2007)
- ÇELİKPALA, Mitat, *Putin Batı'ya sınır çiziyor*,
<http://www.rusya.ru/tur/index/russia_turkey>, (23.06.2007)
- ÇOMAK, İhsan , *Başbakan'ın Soçi Ziyareti Bağlamında: Türk-Rus Yakınlaşmasının Genel Analizi*, <<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1>> (20.09. 2005)
- ÇOMAK, İhsan, *Türk-Ermeni İlişkilerinde İki Önemli Konu-1*,
<<http://www.usakgudem.com/yazarlar.php?id=162&type=5>>, (08. 11. 2006)
- DEMİRDAĞ, Yelda, *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Orta Asya Siyasetinde Geline Nokta Ve Gelecekte Bölgeye İlişkin İzlenmesi Gereken Dış Politika Stratejisi*, <http://www.jeopolitik.org/index.as?orta_asya.php>, (14.03.2007)
- DEMİREL, Süleyman, *Turkey Towards 1997: The Developments in 1996 and The Goals of 1997*, Ankara, 28 Aralık 1996,
<<http://www.acces.ch/turkei/GRUPF/İC/deming.htm>>, (21.11.2006)
- DEMİRKAN, Tarık, *Mavi Akım Avrupa yolunda*,
<http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/06/printable/060621_gazprom_hungary.shtml>, 21.06.2006, (19.12.2006)
- DUGİN, Aleksandr, *Avrasyacılık ve Postmodern*, (Uluslararası Avrasya Hareketi'nin Kongresi İçin Bildiri),
<<http://www.evraziya.org/modules.php?name=News&file=article&sid=1691>>, (16. 04. 2007)

- EKİCİ, Gökçen, *Türkiye'nin Şanghay Girişimi Nasıl Yorumlanmalı?*,
<<http://www.avsam.org/tr/gunlukarsiv.asp>>, 25 Ocak 2005, (12.02.2007)
- GRİVAÇ, Aleksey, *Şahdeniz na raspute. Rossiya, Turçiya i Azerbaydjan doljnu preraspredelit gazovie patokı*, (Şahdeniz yükseliyor. Rusya, Türkiye ve Azerbaycan gaz boru hatlarını belirlemeli),
<<http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1160365680>>, (08.11.2006)
- GÜR, Turgut, *Rossiya i Turçiya moqut uveličitk 2007 godu tovorooorot do 25 milyardov*, (Rusya ve Türkiye ticaret hacmini 2007'ye kadar 25 milyarda yükseltebilir),
<<http://finance.rol.ru/news/article06E88/default.asp?news=28296>>, 17.11.2005,
(21.03.2007)
- HİDAYET EKREM, Nuraniye, *Şanghay Güç Kazanıyor*, TUSAM,
<<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=334&sayfa=2>>, (18.02.2007)
- KAMALOV, İlyas, *Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın Açılışı ve Rusya*, ASAM, Küresel Değerlendirme Bülteni, 17 Temmuz 2006,
<<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1047&kat1=6&kat2=>> ,
(13.02.2007)
- KAMALOV, İlyas, *Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'daki Kalesi Ermenistan*, ASAM Küresel Değerlendirme Bülteni, (13 Ekim 2005),
<<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=718&kat1=6&kat2=>>,
(29.07.2006)
- KAMALOV, İlyas, *Rusya, Türkiye ve ŞİÖ*, ASAM,
<<http://www.asam.org.tr/tr/yazaryazi.asp?yazar=13>>, (24.07.2006)
- KAMALOV, İlyas, *Rusya-Gürcistan İlişkileri: Savaş ve Barış*, ASAM Dış Politika Analizi, <<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1168&kat1=60&kat2=>>,
(03.10.2006)
- KANBOLAT, Hasan, *Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*,
<<http://www.avsam.org/tr/analizler.asp?ID=43>>, (19.07.2006)
- KESKİN, Arif, *İran'ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar*,
<<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=2&yazi=77>>, (25.01.2005)

- KIRAÇ, Gürol, *Moskova Orta Asya Güzergâhında Yeni Bir Hat*, Türkistan Araştırmaları Masası,
<<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=108&sayfa=13>>, (27. 03. 2006)
- LAÇİNER, Sedat, *Arap-Türkiye-Avrupa Boru Hattı*, The Journal of Turkish Weekly, <http://www.turkishweekly.net/articletype.1_s?pht.143> ,21 Mayıs 2001, (28. 11. 2006)
- MELİKİYAN, Andrey, *Neplohaya Dinamika Sotrudniçestva*, (İşbirliğinin İyi Dinamiği) <<http://www.russedina.ru/frontend/print.php?id=4844>>, (30.01.2007)
- MEYER, Mikhael, *Russia-Turkey-EU:Partnership Inevitable*,
<<http://www.turkishweekly.net/articletype.php?id=12>>, (16.10.2006)
- OĞAN, Sinan ve KÖNİ, Hasan, *11 Eylül'ün Yıldönümünde Rusya: ABD ile Balayından Şer Ekseni ile Flört*, Diplomatik Gözlem,
<http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=85> , (21.11.2006)
- OĞAN, Sinan, *Türk-Rus İlişkilerinde 11 Eylül Yansımaları*,
<http://www.avsam.org/tr/dosyalar.asp?ID_23> , (18.07.2006)
- OĞAN, Sinan, *Putin'in Ziyareti Tarihi Niteliktedir*,ASAM Günlük Değerlendirme Bülteni, <<http://www.avsam.org/tr/dosyalar.asp?ID=5>>, 6 Aralık 2004 (13.07.2006)
- OĞAN, Sinan, *Türksam Başkanı Sinan Oğan ile Enerji Konusunda Yapılan Röpörtaj*, TÜRKSAM,
<<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=1134>>, (17.09.2006)
- OULTCHENKO, Natalia, *Turkey's Strategic Future: A Russian View*, Prepared for the CEPS/IISS European Security Forum, Brussels, 12 may, 2003,
<<http://www.eusec.org/oultchenko.htm>>, (18. 12. 2006)
- Putin'in Rusyası*, 28 Haziran 2002, İstanbul Sepetçiler Kasrı,
<<http://www.yasevi.edu.tr/Haberler/putin.htm>>, (23. 06. 2006)
- RAŞİDOV, Baxtiyar, *V Rossii ne Zametili Otkrıtiya Neftepravoda Baku-Tbilisi-Ceyxan*, (Rusya'da BTC Hattının Açılışı Fark Edilmedi),
<<http://www.ferghana.ru/article.php?id=4504&print=1>>, 18.07.2006, (06.04.2007)

- Rossiya i Gruzuya Uveličivayut Tovaroorot, <http://www.apn-nn.ru/event_s/24039.html>, (11 Nisan 2006)
- Rusya'nın Artan Ermenistan Endişesi, Diplomatik Gözlem
<http://www.diplomatikgzlem.com/haber_oku.asp?id=2428>, (18. 06. 2006)
- SEELYE, Katharine and BUMİLLER, Elisabeth, *After the Attacks: The President; Bush Labels Aerial Terrorist Attacks, "Acts of War"* ,
<<http://select.nytimes.com/gst/abstract.html?res=F50E11FD3B5C0C708DDDA00894D9404482>>, (13.10.2006)
- SEROV, Dmitriy, *Morskie Strategii Çernomorskix Gosudarstv (Ukraina, Rossiya, Turçiya) i Borbt s Terrorizmom*, (Karadeniz ülkelerinin Deniz Stratejileri (Ukrayna, Rusya, Türkiye) ve Terörle Mücadele), <<http://harvard-bssp.org/rus/publications/?id=257>>, (13.03.2006)
- SEYHAN, Tacidar, *Pahalı Rus gazına mahkum bırakıldık, Orta Doğu Gazetesi*,
<<http://www.ortadogugazetesi.net/habergoster.asp?id=4936>>, (23.01.2007);
- SEZER, Sema, *RF ve Kıbrıs*, ASAM İnternet Dergisi,
<<http://www.avsam.org/tr/dosyalar.asp?ID=1>> , 15 Temmuz 2005, (15. 11. 2006)
- SOCOR, Vladimir, *Putin in Azerbaijan*, (The Jamestown Foundation Eurasia Daily Monitor, Bölüm: 3, Sayı 79, 27 Şubat 2006),
<http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=414&issue_id=3632&article_id=2370819>;
- SOMUNCUOĞLU, Anar, *Rusya'nın Çin Politikası: Fırsat Mı, Tehdit Mi?*, (TUSAM, Rusya - Ukrayna Araştırmaları Masası),
<<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=256&sayfa=6>>, (14.07.2006)
- ŞEKİN-KROTOVA, Anna, *Ne Prosto Dany Uvajeniya*, (Sadece Saygı Değil),
<<http://www.strana.ru/print/274190.html>>, (22.02.2006)
- ŞENKAYA, Ender, *Hazar, Paylaşılamayan Sular Isınıyor*, Ağustos 2001,
<<http://www.yapiworld.com/ozel/hazar.htm#>>, (08.09.2006)
- T.C. Başbakanı T.Erdoğan'ın Mavi Akım Boru Hattının açılış töreninde konuşması,
Mavi Akım Vanası Resmen açıldı, BBC-Turkish,

<http://www.bbc.co.uk/Turkish/eurpe/story/2005/11/051117_bluestream_pipeline.shtml>, (17.05.2006)

TORBAKOV, İgor, *Putin in Baku: Changes in Azeri-Russian Energy Relations on the Horizon*, (The Jamestown Foundation Eurasia Daily Monitor, Bölüm: 3, Sayı38, 24 Şubat 2006),

<http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=414&issue_id=3631&article_id=2370815>, (18.09.2006)

TORBAKOV, İgor, *Rossiya i Turçiya vıxodyat na noviy uroven otnoşeniy v Sfere Bezopasnosti i Torgovli*, (Rusya ve Türkiye Güvenlik ve Ticari İlişkilerde Yeni Kademedede), EURASIANET,

<<http://www.eurasianet.org/russian/departments/insight/articles/eav090808ru.shtml>>, (07.08.2006)

TORBAKOV, İgor, *The Turkish Factor in the Geopolitics of the Post-Soviet Space*, Free Republic, 12.23.02,

<<http://www.freerepublic.com/focus/news/813142/posts>>, (02.05.2006)

TORKUNOV, Anatoliy, *Ot Holodnoy Voynı k Koaliçii Pobedi: Novaya Filasofiya Vneşney Politiki Rossii*, (Soğuk Savaş'tan Zafer Birliğine: Rus Dış Politikasının Yeni Felsefesi), <<http://www.torkunov.mgimo.ru/Torkunov-Cosmopolis.doc>>, (14.06.2006)

TSCHİLİNGİRİAN, Hratch, *Berg-Karabach: Regionale Spieler im Karabach-Konflikt*, (İngilizce), (Armenian-Deutsche Korrespondenz, II, 1999)

VELİEV, Cavid, *Dink Cinayeti ve Sınır Kapıları*, TUSAM, Yakındoğu ve Kafkasya Araştırmaları Masası, <<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=817&sayfa=0>> , (05.02.2007)

VERXUTOROV, Dimitry, *Rossiya i Turçiya na Poroge "gazovoy voynı"*, (Rusya ve Türkiye Gaz Savaşının Eşiğinde) ,

<<http://www.apn.ru/opinions/article9593.html>>, (15.08.2006);

WİKİPEDIA, *Commonwealth of Independent States*,

<http://en.wikipedia.org/wiki/Commonwealth_of_Independent_States>, (19.11.2006)

WIKİPEDIA, Khazakhstan, <http://en.wikipedia.org/wiki/Khazakhstan_phm>, (19.11.2006)

YAKOVENKO, Aleksandr, *Rossiya i Organizaciya Çernomorskovo Ekonomişeskovo Sotrudniçestva*, (Rusya ve KEİÖ), <http://www.ria.ru/yakovenko/?rub_id=70>, (30. 01. 2007)

Gazeteler ve Elektronik Gazeteler

AKSU, Bakan, *PKK da listeye girsin*, Radikal, 23.09.2005

BAGCI, Hüseyin, *Turkish Foreign and Security Policy in 2000 -- a retrospective*, Turkish Daily News, (26 Aralık, 2006)

CEM, İsmail, *Stresses Wide-angle Foreign Policy Approach*, Turkish Daily News, (19 Temmuz 1997), <<http://www.acces.ch/turkei/GRUPF/İC/Dbasing.htm>>, (21.11.2006)

ÇELİKPALA, Mitat, *Kafkaslarda Büyük Oyun*, Hâkimiyeti Milliye, (7 Ocak 2007)

ÇETİNKAYA, Mirza, *KEİ Zirvesi, Matviyenko, Hasan Şaş*, Zaman, 30 Haziran 2002

DARBİNYAN, Armen, *U Nas Yest Alternativi*, (Bizim Alternatiflerimiz Yok Değil), Rossiyskaya Gazeta, (18 Temmuz 2005)

DEMİRKENT, Nezh, *Türkiye-Gürcistan arasında "Tercihli Ticaret Anlaşması" imzalandı*, Dünya Gazetesi, (19 Aralık 2006)

DEMİRTAŞ, Serkan, *Karadeniz NATO'ya kapalı*, Cumhuriyet, (29 Ağustos 2004)

GADJIZADE, Aydın, *Noviye Problemi Moskovı v Zakavkazye*, (Moskova'nın Kafkaslarda yeni problemleri), *Nezavisimaya Gazeta*, 11 Şubat 1999

HALİTBEYLİ, Elçin, *Türkiye ile Rusya'nın Çıkarları Birbiriyle Örtüşüyor*,

Radikal,

<<http://www.radikal.com.tr/arama.php?ara=1&y=1&edi=Elçin%20Halıtbeyli>>,

(02.07.2006)

İVANOV, Vladimir, *Stsenariy Operatsiyi Napisan*, (Operasyon Planı Çizilmiş), *Nezavisimaya Gazeta*, 7 Şubat 2006.

- KAMALOV, İlyas, *BDT Coğrafyasındaki Devrimler ve ABD-Rusya İlişkileri*, Zaman, 28 Mart 2005.
- KASIMOV, Oleg, *Çego jdyot Ankara ot Vladimira Putina?*, (Ankara Vladimir Putin'den ne bekliyor?), Press İnternet gazetesi, 01 Nisan 2004
- KÜRŞAT, Çağrı, *Türkiye, Bu Birliğe Neden Katılmalı*, (Aygazete, 27.01.2006), <<http://www.aygazete.com/?34128>>, (02.11.2006)
- LAŞKİNA, Yelena, *Premyer-ministr Rssii obyasnil v Yerevane, poçemu rossiyskiy gaz dorjoaet*, (RF Başbakanı Erivan'da Rus gazın neden pahalalaştığını açıklıyor), Rossiyskaya qazeta, <<http://www.rg.ru/tema/mir/sodrugestvo/armenia/index.html>>, (23. 10. 2006)
- Mı gatovı k pereqavortı*, (Görüşmelere Hazırız), *İntervyu s Prezidentom Guzii*, (Gürcistan Devlet Başkanıyla Görüş), İzvestiya gazetesi, 14 Kasım 2001
- MUSTAFAYEV, Rafael ve ZIGARY, Mihail, *Şeyh Moskovskiy*, (Moskova Şeyhi), Kommersant, 23 Şubat 2006.
- Nezavisimaya Gazeta, <<http://www.ng.ru/politics/1999-10-07/meat.html>>, 7 Ekim 1999, (20.04.2006)
- NOVOJENİNA, Oksana, *Gruziyu Ostavili Bez Deneg*, Gazeta, <http://www.gazeta.ru/2006/10/02/oa_218353.shtml>, (02.10.2006)
- OĞAN, Sinan, *Küresel Mücadele'nin Yeni Rekabet Alanı: KARADENİZ (2)*, Hâkimiyeti-Milliyet, 18 Kasım 2006
- Petrolün Yarısı Rusya ve İran'dan*, Zaman Gazetesi, 21.01.2006 <www.zaman.com.tr/?hn=248751&bl=ekonomi&trh=20060121>, (11.10.2006)
- Rossiya i Turçiya protiv "çvetnix revolyuçiy" i korabley SŞA v Çyornom more*, (Rusya ve Türkiye, Renkli Devrimlere ve Karadeniz'de ABD Gemilerine Karşıdır), Regnum, <<http://www.regnum.ru/news/496781.html>>, (12.08.2006)
- Tbilisi: Vivod Rossiyskix Baz-Samıy Bolşoy İnteres s Gruzii*, (Tiflis: Rus askeri üssleinin boşaltılması Gürcistan'ın en öncelikli politikasıdır), Regnum, <<http://www.regnum.ru/news/490855.html>>, 29.07.2005, (20.11.2006)
- TRENİN, Dmitry, *Sealing a New Era in U.S.-Russian Relations*, Moscow Times, (27 Mayıs 2002)

Türkiye ve Rusya'nın Ortak Kullandığı Radar İstasyonunda Güvenlik Kaygısı,

Amerika'nın Sesi, 09.02.2002,

<<http://www.voanews.com/turkish/regions.cfm?CatRegName=Topic1>>,

(17.05.2006)

YAVIZ, Kemal, *Karadeniz'in kimliği*, Akşam, (5 Eylül 2004);

ZEYREK, Deniz, *Petrolde Büyük Pazarlık*,

<<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=125568>>, (17.10.2006)

Televizyon Programları

AzTV, Azerbaycan Devlet Televizyonu, “Haberler” Programı, 20 Ocak 2007

Novosti, *ORT Tele kanal* , (Haberler), 17 Ocak 2007

SAPMAZ, İrfan, *Putin'in Ukrayna'ya Gaz Baskısı*, TGRT Haber, 2 Ocak 2006

SAPMAZ, İrfan, *Türkiye-Rusya Askeri İlişkileri*, TGRT Haber, Analiz, 2 Haziran

2006, <http://www.tgrthaber.com.tr/section_view.aspx?guid=731726fd-c882-48aa-a90e-bc4192d52d0b>, (20.01.2007)

Sergey Yasterjemski'nin konuşması, “Vesti” Haber Programı, RTR Kanalı, 09 Ocak 2002,

OĞAN, Sinan, *Türkiye'nin Enerji Politikası ve Enerji Yolları*, TGRT İnt, 01 Mayıs 2007

TGRT Haber, *Rusya Şimdi de Ermenistan'ı Sıkıştırıyor*, (17. 01. 2006)

TRT 1 Devlet Televizyonu, (19–20 Aralık 2006)

TRT1, *Haber Programı*, 18 Mart 2007